

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

ČESKÁ REPUBLIKA POHLEDEM WALLERSTEINOVY
TEORIE SVĚTOVÝCH SYSTÉMŮ

Magisterská diplomová práce

Bc. Dominik Bistrý

Vedoucí práce: RNDr. Fňukal Miloš, Ph.D.

Olomouc

2022

Bibliografický záznam

- Autor (osobní číslo):** Bc. Dominik Bistrý (R190650)
- Studijní obor:** Učitelství geografie pro SŠ (kombinace Z-Hi)
- Název práce:** Česká republika pohledem Wallersteinovy teorie světových systémů
- Title of thesis:** Czech Republic according to Wallerstein's world-systems theory
- Vedoucí práce:** RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.
- Rozsah práce:** 96 stran, 3 str. vázaných příloh
- Abstrakt:** Tato práce se snaží zhodnotit současné postavení ČR ve světě pohledem Wallersteinovy teorie světového systému. Z důvodu pandemie, která jako nedávná mimořádná událost zasáhla celý svět, se data, kvůli vyšší relevantnosti a interpretovatelnosti, vztahují k roku 2019. Teoretická část práce obsahuje přehled Wallersteinova díla se zaměřením na zmíněnou teorii, která slouží jako teoretická základna pro určení vhodných hodnotících indikátorů. Tento výběr je stěžejní pro praktickou část, kde jsou na jeho základě aplikována konfrontací s daty pro zhodnocení pozice ČR ve světovém systému. Tato data jsou dále interpretována jak jednotlivě, tak souhrnně. Závěrem tedy bude možné konstatovat, zda ČR v rámci světového systému zastává pozici jádra, semiperiferie či periferie a zda je jeho typickým zástupcem. Výsledky ukazují, že ČR si stále drží pozici semiperiferie. Není ovšem typickým zástupcem dané skupiny, jelikož díky (nejen) geografické blízkosti zemím jádra se řadí mezi země semiperiferie, které mají k zemím jádra nejbližší.
- Klíčová slova:** Česká republika, Wallerstein, teorie světových systémů, jádro, semiperiferie, periferie
- Abstract:** This thesis tries to evaluate the current position of the Czech Republic in the world from the perspective of Wallerstein's world system theory. Due to the pandemic, which as a recent extraordinary event affected the whole world, the data, for the sake of greater relevance and interpretability, refer to the year 2019. The theoretical part of the thesis contains an overview of Wallerstein's work with a focus on the mentioned theory, which serves as

a theoretical basis for determining appropriate evaluation indicators. This selection is central to the practical part, where it is applied by confronting the data to assess the position of the Czech Republic in the world system. These data are further interpreted both individually and collectively. In conclusion, it will be possible to state whether the Czech Republic occupies the position of core, semi-periphery or periphery within the modern world system and whether it is its typical representative. The results show that the Czech Republic still holds the position of semi-periphery. However, it is not a typical representative of the group, as due to its (not only) geographical proximity to the core countries, it ranks among the semi-periphery countries, which are closest to the core countries.

Keywords:

Czech Republic, Wallerstein, world-systems theory, core, semi-periphery, periphery

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Dominik BISTRÝ
Osobní číslo: R190650
Studijní program: N0114A330001 Učitelství geografie pro střední školy
Studijní obor: Učitelství geografie pro střední školy maior
Historické vědy minor mezifakultní
Téma práce: Česká republika pohledem Wallersteinovy teorie světových systémů
Zadávající katedra: Katedra geografie

Zásady pro vypracování

Cílem práce je zhodnotit současné postavení ČR ve světě pohledem Wallersteinovy teorie světových systémů. Práce bude obsahovat přehled Wallersteinova díla se zaměřením na zmíněnou teorii, kritický výběr vhodných hodnotících indikátorů pro ČR a jejich aplikaci pro zhodnocení pozice ČR ve světovém systému. Na základě těchto výzkumů se práce pokusí odpovědět zejména na následující výzkumné otázky: Řadí se ČR podle Wallersteinovy teorie světových systémů mezi země jádra, semiperiferie či periferie? Je typickým zástupcem této skupiny? Jaké jsou současné trendy? A jsou vůbec nějaké? Směřuje určitým směrem, nebo si drží stabilní pozici?

Rozsah pracovní zprávy: 20 000 – 24 000 slov
Rozsah grafických prací: Podle potřeb zadání
Forma zpracování diplomové práce: tištěná

Seznam doporučené literatury:

- BRAUDEL, Fernand: *Dynamika kapitalismu*. Praha 1999.
FRANK, Andre Gunder: *The Underdevelopment of Development*. In: *Essays in Honour of Andre Gunder Frank*. Sing Chew and Robert Denemark (ed.). Thousand Oaks 1996.
HOLUBEC, Stanislav: *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha 2009.
MARX, Karl: *Kapitál*. Díl I. Praha 1978.
WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2001.
WALLERSTEIN, Immanuel: *The Modern World-System, I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York & London 1974.
WALLERSTEIN, Immanuel: *The Modern World-System, II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*. New York 1980.
WALLERSTEIN, Immanuel: *The Modern World-System, III: The Second Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730-1840's*. San Diego 1989.
WALLERSTEIN, Immanuel: *The Modern World-System IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789-1914*. Berkeley & Los Angeles & London 2011.
WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004.

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.
Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: 11. prosince 2019
Termín odevzdání diplomové práce: 10. dubna 2021

LS.

doc. RNDr. Martin Kubala, Ph.D.
děkan

prof. RNDr. Marián Halás, Ph.D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 11. prosince 2019

Čestné prohlášení

Prohlašuji na svou čest, že jsem svou diplomovou práci na téma *Česká republika pohledem Wallersteinovy teorie světových systémů* vypracoval samostatně pod vedením svého vedoucího diplomové práce dr. Fňukala a s použitím odborné literatury, pramenů a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu zdrojů na konci práce.

V Olomouci 21. 4. 2022

Dominik Bistrý

Touto cestou bych velmi rád poděkoval *RNDr. Miloši Fňukalovi, Ph.D.*, a to nejen za odborné vedení mé práce a podnětné rady, ale i pochopení a vřelý přístup, čehož si velmi vážím.

Obsah

1	Úvod a cíle práce	9
2	Teoretická část	12
2.1	Immanuel Wallerstein.....	15
2.2	Teorie světových systémů	24
2.2.1	Kontext vzniku	26
2.2.2	Teorie světových systémů a moderní světový systém	31
2.2.3	Kritika Wallersteinovy teorie světového systému	42
2.2.4	Zóny světového systému	45
2.2.5	Jádro	52
2.2.6	Periferie.....	55
2.2.7	Semiperiferie	56
3	Praktická část	58
3.1	Hlavní znaky	60
3.2	Vedlejší znaky	73
3.3	Vyhodnocení	80
4	Závěr	83
5	Summary	85
6	Seznam použitých zdrojů	87
7	Seznam tabulek a obrázků	94
8	Seznam příloh.....	96

1 Úvod a cíle práce

Čas od času se ve veřejném prostoru vyskytnou debaty o tom, zda se Česká republika už stala součástí zemí jádra ze západní Evropy, nebo se jim naopak vzdaluje a stává se spíše jejich periferní oblastí. Tato práce nepřináší absolutní a objektivní odpověď na tuto otázku, ale snaží se z určitého úhlu pohledu popsat pozici České republiky ve světě.

Bylo by vhodné, již teď zpočátku, přesněji vysvětlit, co se myslí názvem práce: *Česká republika pohledem Wallersteinovy teorie světových systémů*. Z hlediska geografického vymezení se jasně jedná o Českou republiku. Ovšem časově zde bude nutné zdůvodnění. Všechna možná data budu směřovat k roku 2019. Dřívější data by byla zbytečně neaktuální, a naopak novější data nemají, z důvodu celosvětové pandemie a problémů z ní vyplývajících, relevantní výpovědní hodnotu ve vztahu k předmětu práce.

Pozice České republiky ve světě podle Wallersteinově teorii světových systémů bude tedy klíčovým tématem. Teorií se nezabývá pouze Wallerstein, ale já volím právě jeho podání, jelikož je hlavním představitelem a jeho podání je nejkomplexnější. Wallersteinova teorie bude představena v teoretické části s tím, že určující bude kniha *World-Systems Analysis: An Introduction*.¹ Jedná se totiž teorii, kterou se Wallerstein zabýval dlouhá desetiletí a prošla, stejně jako on, jistým vývojem. Tato kniha sumarizuje základní koncept, ale na rozdíl od dalších knih (*The Modern World-System, vol. I-IV*), kde se Wallerstein tématu věnuje, je více teoretická a neaplikuje tolik teorii na interpretaci dějin. Na samotnou teorii tedy lze pohlížet jako na velký narativ k interpretaci dějiny, což sám Wallerstein přiznává, ale dodává, že některé velké

¹ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004.

narativy jsou pravdě blíže než jiné.² Proto tuto teorii,³ která vzešla ze sociálních věd, ke kterým má také nejblíže, nelze vnímat prizmatem tvrdých přírodovědeckých kritérií jako na teorii, ale spíše jako na metodu a úhel pohledu. Nejedná se však o nějaký multidisciplinární nebo interdisciplinární přístup, ale nedisciplinární⁴ (*unidisciplinary*) historický sociálně vědný přístup.⁵ Teorie světových systémů (*world-systems analysis*) je spojená taky s totální historií (v pojetí F. Braudela – viz teoretická část dále), ovšem už nyní bych chtěl jednoznačně sdělit, že já nebudu analyzovat systém jako takový. Mým cílem je spíše nahlédnout skrze perspektivu teorie světových systémů a najít tam místo nebo spíše pozici, kterou v tomto světovém systému Česká republika zaujímá.

Mojí otázkou, na kterou se tato práce snaží odpovědět, tedy je, zda má Česká republika ve Wallesteinově teorii světových systémů postavení země jádra, semiperiferie či periferie; zda je typickým zástupcem oné skupiny; a zda si drží stabilní pozici, či je zřejmý nějaký pohyb na pomyslné ose jádro-semiperiferie-periferie.

Idea, jak se k dostat k odpovědím na výše zmíněné otázky, tkví v několika bodech respektujících strukturu práce. Vědom si toho, že sic nikdy nebudu schopen vnímat svět stejnými očima jako někdo druhý (v tomto případě teorii světových systémů jako Immanuel Wallerstein), nemůžu rezignovat na snahu se dostat alespoň co nejblíže. Tím mám na mysli nejen seznámení se s širokým dílem samotného Wallersteina, ale i ostatní díla a autory, které jeho dílo i myšlení ovlivnily. Namátkou lze jmenovat například A. G. Franka, Frantze Fanona, Fernanda Braudela, Ilju Prigožina či

² WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 21.

³ Sám Wallerstein převážně používá pojmenování *world-systems analysis* oproti *world-system theory*. Stejně pro lidi spojené s onou „teorií“ používá pojmenování *world-systems analysts*. Jeho výtky, které jsou shrnuty v níže uvedeném článku, jsou namířeny hlavně na to, že slovo teorie evokuje něco ustáleného a pevně daného, tedy svazujícího, bránícího dalšímu vývoji, což vnímá jako výsostně kontraproduktivní.

WALLERSTEIN, Immanuel: *The Itinerary of World-Systems Analysis; or, How to Resist Becoming a Theory*. Dostupné z: <https://iwallerstein.com/the-itinerary-of-world-systems-analysis-or-how-to-resist-becoming-a-theory/> [cit. 7.3.2022].

⁴ Ve smyslu, že v sociálních vědách není důvod přemýšlet o rozdělávání do disciplín.

⁵ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 19.

Karla Polanyie.⁶ Samozřejmostí je též Marxův *Kapitál*, jelikož Wallerstein bývá řazen mezi neomarxisty a určité koncepty se inspirují marxismem, ale nutno dodat, že Wallerstein není dogmatickým marxistou a některé stěžejní koncepty marxismu silně upravuje či úplně zamítá. Celkově se tedy jedná o jakousi snahu vžít se do Wallersteina v době, kdy sám začínal vytvářet svou teorii.

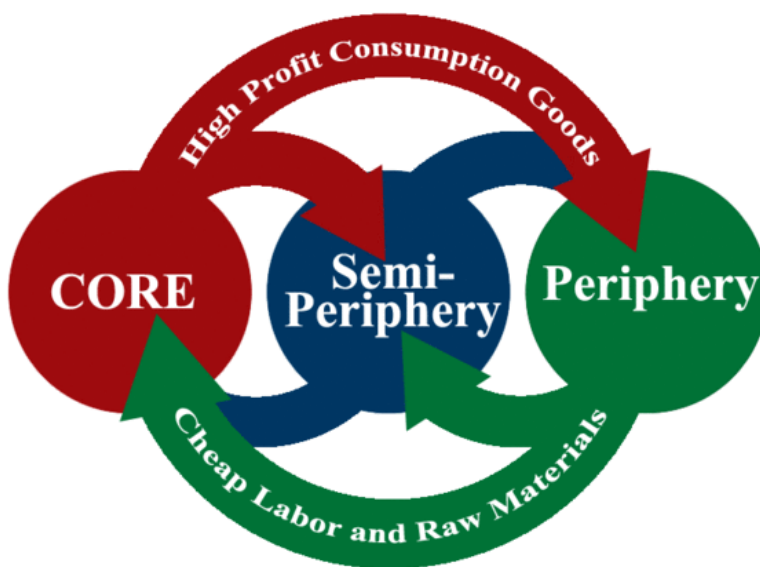
Po seznámení se s kontextem vzniku Wallersteinovy teorie světových systémů následuje vlastní studium Wallersteinova díla, které se teorii věnuje. Hlavní částí teoretické části bude tedy představení Immanuela Wallersteina, jeho díla a kontext vzniku teorie světových systémů. To je klíčové pro další část, která spočívá v tom, že z této teoretické základny budou vybrány vhodné hodnotící indikátory – statistické znaky. Tento výběr je stěžejní pro praktickou část, kde jsou na jeho základě aplikována konfrontací s daty pro zhodnocení pozice České republiky ve světovém systému. Tato data jsou dále interpretována jak jednotlivě, tak na konec souhrnně.

Jsem si vědom toho, že je nutné určité zjednodušení, aby bylo možné dojít k nějakému relevantnímu výsledku. Proto mým cílem není najít přesnou pozici České republiky, ale spíše se dobrat co nejlíže k tomu, co ta přibližná pozice o České republice vypovídá. Nemám iluzi o tom, že, navzdory snahám vyjádřeným v předminulém odstavci, bych teorii světových systémů rozuměl úplně stejně jako Wallerstein, ten je ale opěrným bodem, ke kterému bych se rád přiblížil.

⁶ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000, s. 22.

2 Teoretická část

V této části práce bude, kromě teorie, letmo představen i Wallerstein jako samostatná osoba, jelikož v České republice není tolik znám. Většinou se s jeho jménem lze setkat v nějakém drobnějším medailonku u přehledových sociálně vědných a politických knih. Jeden takový přehledový článek o délce jedné strany byl o Wallersteinovi a jeho teorii světových systémů publikován v online příloze⁷ Geografických rozhledů k článku⁸ zabývajícím se globálními systémy – viz. obr. 2. Jejich obrazová interpretace modelu a mapy S jeho myšlenkami se (nejčastěji v minimální podobě zjednodušeného schématu – viz obr. 1) můžeme setkat ve výuce, jelikož se už jeho teorie stala běžnou součástí kurikula hned několika oborů (sociologie, geografie, ekonomie apod.)

Obrázek 1 Model Wallersteinovy teorie světových systémů (schéma oběhu mezi jádrem, semiperiferií a periferií v moderním světovém systému).

(Zdroj: William ANDERSON 2021)

⁷ CHROMÝ, Pavel a ŠIFTA, Miroslav: *Wallerstein vs. Huntington – nejznámější koncepce globálního systému*. Online příloha. Dostupné z:

https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/861994/mod_resource/content/0/wallerstein-vs-huntington-nejznamsi-koncepce-globalniho-systemu.pdf. [cit. 24.3.2022].

⁸ CHROMÝ, Pavel a ŠIFTA, Miroslav: *Kdo vládne globálním systémům?* Geografické rozhledy. 2018, 27(4), s. 4-7.

Znalosti Wallersteina v českém prostředí neprospívá také absence překladu jeho stěžejních děl. Je přeloženo pouze několik děl, z nichž některé jsou kolektivní prací.⁹ Jedná se však především o témata, která, byť většina je spjata s teorií světových systémů a psána jeho logikou, nejsou nejvíce reprezentativní vzhledem k jeho působnosti ve světě vědy. Wallerstein také pravidelně psal esejisticky orientované články nebo komentáře, které pravidelně publikoval na svých internetových stránkách. Část z nich je v současnosti k dispozici i v českém překladu,¹⁰ z nichž je značná část uveřejněna na stránce Britských listů.¹¹

V České republice se Wallersteinovi věnuje především *Stanislav Holubec*.¹² Jeho disertační práce, kterou zpracoval pod vedením známého českého sociologa *Miloslava Petruska* nesoucí název *Teorie světového systému Immanuela Wallersteina* je první prací v českém prostředí, která se komplexněji zabývá a představuje výše jmenovanou teorii. Upravená verze byla následně vydána jako monografie.¹³ Věnuje se mu průběžně i dále, kdy mezi jinými články apod. lze zmínit třeba i nekrolog po Wallarteinově úmrtí, kde stručně a výstižně shrnuje jeho život.¹⁴

Stručné představení Wallersteinova života v další podkapitole má pomoci pochopit, jak se dostal k teorii světových systémů a jakou pozici zastával jako

⁹ WALLERSTEIN, Immanuel: *Kam směřují sociální vědy: zpráva Gulbenkianovy komise o restrukturalaci sociálních věd*. Praha 1998.

WALLERSTEIN, Immanuel: *Úpadek americké moci – USA v chaotickém světě*. Praha 2005.

WALLERSTEIN, Immanuel: *Utopistika. Historické rozhodování ve 21. století*. Praha 2006.

WALLERSTEIN, Immanuel: *Evropský univerzalizmus – Rétorika moci*. Praha 2008.

WALLERSTEIN, Immanuel: *Má kapitalismus budoucnost?* Praha 2016.

¹⁰ Fernand Braudel Center. Komentáře. Dostupné z:

<https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/czech.html>. [cit. 12.12.2021].

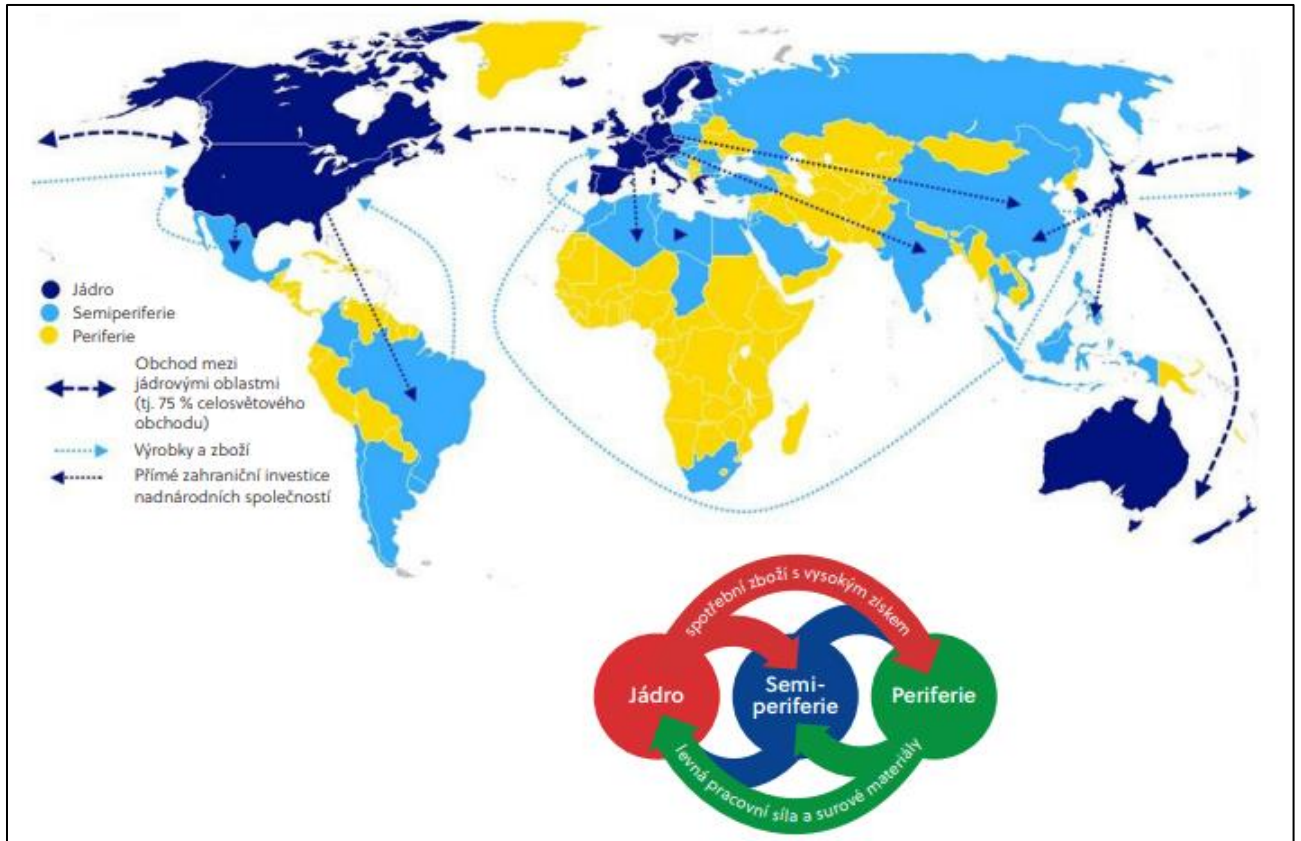
¹¹ Immanuel Wallerstein. Dostupné z: <https://blisty.cz/authors/272>. [cit. 28.2.2022].

¹² doc. PhDr. Stanislav Holubec, Ph.D. et Ph.D. (*1978) je český historik a sociolog v současnosti působící na Oddělení dějin 20. století Historického ústavu Akademie věd ČR a na Katedře společenských věd Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity. Docenturu získal v roce 2016 v oboru moderní hospodářské a sociální dějiny.

¹³ HOLUBEC, Stanislav: *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha 2009.

¹⁴ HOLUBEC, Stanislav: *Immanuel Maurice Wallerstein (1930-2019)*. Sociologický časopis. 2019, 55(5), s. 661–664.

intelektuál. Následná podkapitola už se bude věnovat čistě jeho teorii, ale hlavní přehled literatury bude součástí ještě té předchozí.

Obrázek 2 Mapa světa podle teorie světových systémů a model interakce jádra, semiperiferie a periferie.

(Zdroj: Pavel CHROMÝ a Miroslav ŠIFTA 2018)

2.1 Immanuel Wallerstein

Immanuel Maurice Wallerstein se narodil v roce 1930 v New Yorku do rodiny židovských emigrantů z Evropy.¹⁵ Jeho brzká akademická dráha je spojená s New Yorkem, přesněji s Kolumbijskou univerzitou, kde v liberálním prostředí studoval sociologii (do tohoto oboru bývá řazen, třebaže má vůči členění nejen sociálních věd výhrady).^{16,17} Postupně zde získal bakalářský i magisterský titul. V magisterské práci se ještě věnoval mcarthismu, ale v doktorské práci se již jeho zájem obrátil směrem k Africe.¹⁸ Zde je třeba podotknout, že se jedná o druhou polovinu padesátých let dvacátého století, kdy už probíhá dekolonizace Afriky. Objektem jeho zájmu se tedy stala západní¹⁹ Afrika, přesněji Ghana (t. č. Zlatonosné pobřeží) a Pobřeží slonoviny, kde zkoumal místní národní hnutí v kontextu dekolonizace.²⁰ Africe se pak věnoval po dalších více než dvacet let a byl mj. zvolen prezidentem Asociace afrických studií (African Studies Association/ASA) ve Spojených státech.²¹ Při svém studijním pobytu v Ghaně se v roce 1960 poprvé setkal s dalším významným představitelem studia (de)kolonizace, který výrazně ovlivnil jeho výzkumy, *Frantzem Fanonem*.²²

Africe jako primárnímu objektu studia se věnoval až do roku 1968, ale změna, nebo spíše lehká odbočka, která se však stala takřka osudnou,²³ jelikož nastává při přechodu z Kolumbijské univerzity, z důvodu rozporu s kolegy kvůli podpoře

¹⁵ HOLUBEC, Stanislav: *Immanuel Maurice Wallerstein (1930-2019)*. Sociologický časopis. 2019, 55(5), s. 661.

¹⁶ *Tamtéž*.

¹⁷ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000, s. 11.

¹⁸ *Tamtéž*, s. 16.

¹⁹ Třebaže Wallerstein neznal místní africké jazyky, ovládal dominantní linguu francu – francouzštinu, v případě Ghany apod. jeho rodnou angličtinu. Jeho jazyková vybavenost byla v pozdějších letech mnohem širší.

²⁰ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000, s. 16.

²¹ *Tamtéž*.

²² Frantz Fanon byl původem martinický psychiatr, který proslul svým aktivismem a díly, kde se zabíral reflexí kolonialismu a rasismu v mentalitě lidí. Angažoval se v dekolonizačním hnutí v Africe (především v Alžírsku). Podruhé, a naposled, jej potkal už umírajícího na leukémii v roce 1961 ve Spojených státech. Vliv na Wallersteina – viz kap. 2.2.1 Kontext vzniku (teorie světových systémů).

²³ Právě tyto události roku 1968 Wallersteina silně ovlivnily jeho myšlení, ale také zapříčinily to, že se primární objektem studia stal moderní světový systém a teorie s ním spjatá.

studentských hnutí v roce 1968,²⁴ na McGillovu univerzitu v Montrealu, ale různě působil i na dalších institucích (USA, Kanada, Francie, etc.),²⁵ kde se chtěl věnovat modernizaci a rozvoji obecně.²⁶ Tou dobou se seznámil s teorií závislosti, která byla vnímána jako oponentní strana vůči teorii modernizace. V těchto letech (počátek 70. let 20. století) už studuje a píše články o pozdně středověké/raně novověké Evropě, které vrcholí vydáním prvního dílu děl nazvaných *The Modern World-System* v roce 1974. Jak napovídá podnázev tohoto díla – *Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, jedná se o období 16. století v Evropě, kde vidí vznik světové ekonomiky.²⁷

V roce 1976 už jako věhlasný akademik zakládá na Binghamtonské univerzitě v New Yorku Centrum Fernanda Braudela (plný orig. název: *Fernand Braudel Centre for the Study of Economies, Historical Systems and Civilizations*),²⁸ které zúčastnil sám Fernand Braudel (viz příloha č. 1). Toto centrum, jejímž ředitelem byl až do roku 2005, ale kde i po odchodu z postu ředitele nadále na práci v centru participoval, bylo úzce spjato s jeho další prací. Shromažďovali se zde akademici, kteří se zabývali světovými systémy. Jak sami uvádí, tak „... nám nevyhovuje tradiční dělení na humanitní a (společenské) vědy. Přinejmenším na úrovni vysvětlování rozsáhlých společenských změn v čase se domníváme, že není příliš smysluplné rozlišovat mezi humanitním a vědeckým přístupem. Chceme především systematicky a koherentně vysvětlit to, co je v zásadě jedinou událostí – vývoj moderního světového systému.“²⁹ Pole působnosti centra se pohybovalo od propojování vědců z celého světa přes sponzorování a pořádání konferencí či pracovních skupin až po vlastní publikační program.³⁰ Vedle vlastního vydávání monografií, či spolupráce s různými nakladatelstvími, měli také vlastní časopis, který

²⁴ Rok 1968 hrál ve Wallersteinově vnímání světa důležitou roli – viz chronologie dvou zamýšlených dílů vícesvazkového *The Modern World-System* nebo další kapitola.

²⁵ IMMANUEL WALLERSTEIN CURRICULUM VITAE. 2009. Dostupné z: <https://iwallerstein.com/about/>. [cit. 12.12.2021].

²⁶ HOLUBEC, Stanislav: *Immanuel Maurice Wallerstein (1930-2019)*. Sociologický časopis. 2019, 55(5), s. 661.

²⁷ Problematika názvosloví je objasněna v další kapitole.

²⁸ Srov. – *Annales. Economies, sociétés, civilisations*. Název časopisu asociovaný s francouzskou historiografickou školou Annales, jejímž čelním představitelem byl se své době Fernand Braudel.

²⁹ BFC. Dostupné z <https://www.binghamton.edu/fbc/index.html>. [cit. 15.2.2022].

³⁰ *Tamtéž*.

nesl název *Review*.³¹ V současné době už ani centrum, ani časopis nefungují. Centrum ukončilo činnost 30. června 2020, tedy pár měsíců po smrti svého zakladatele Immanuela Wallersteina.³²

Během sedmdesátých a osmdesátých let vydal další dva svazky (druhý a třetí) ze série *The Modern World-System*. Jmenovitě se jedná o díly: *The Modern World-System, vol. II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600–1750* a *The Modern World-System, vol. III: The Second Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730–1840s*. Na poslední vydaný, tedy čtvrtý, díl z této série se muselo čekat delší dobu, jelikož byl vydán až v roce 2011 a nesl název *The Modern World-System, vol. IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*.³³ Jak vidno, tak svazky nepokrývají posledních cca sto let trvání moderního světového systému, takže lze logicky předpokládat, že byl plánován minimálně jeden další díl. Ostatně již v předmluvě ke čtvrtému svazku Wallerstein předjímá záměr sepsat ještě svazky s pořadovým číslem pět a šest.³⁴

Co se týče chronologie, tak je už jen z názvů zjevné, že se často překrývají, což ovšem není nějakou chybou nebo nedůkladností, nýbrž to plně koresponduje s Wallersteinovým viděním dějin. V každém díle lze nalézt několik fenoménů, které sleduje. Tyto fenomény nejsou úplně souběžné, třebaže spolu různě interagují a přibližně spolu chronologicky korespondují. Proto například čtvrtý díl by měl mít v názvu přesněji dataci 1789 až 1873/1914, jak upozorňuje sám Wallerstein.³⁵ Záměr ohledně časového rozpětí plánovaného pátého a šestého dílu byl přibližně následující: pátý – 1873 až 1968/1989, šestý – 1945/1968 až polovina jednadvacátého století (nadhodil rok 2050, ale zcela podle jeho interpretace logiky struktur lze předpovědět

³¹ V databázích uváděn jako „Review (Fernand Braudel Center).“

³² BFC. Dostupné z <https://www.binghamton.edu/fbc/index.html>. [cit. 15.2.2022]

³³ Časové rozpětí ve čtvrtém svazku koresponduje, byť z lehce rozdílných důvodů, s konceptem tzv. dlouhého devatenáctého století britského historika Erica Hobsbawma, který byl mj. také účasten inaugurační konference Centra Fernanda Braudela.

³⁴ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Modern World-System, vol. IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*. Londýn 2011, s. XVII.

³⁵ *Tamtéž*, s. XVI.

rok pouze přibližně).³⁶ Zároveň Wallerstein dodává, že tímto jeho vícesvazkové dílo končí, jelikož moderní světový systém přestane existovat – čistě hypoteticky by další dílo nutně neslo jiný název, třebaže by navazovalo na ta nazvaná jako moderní světový systém, protože by se jednalo o jiný systém, který je však prozatím „neznámý, nepoznatelný, a ani jeho základní charakteristiky nelze doposud načrtnout.“³⁷

V osmdesátých letech se také zintenzivňuje spolupráce Wallersteina se třemi dalšími akademiky. Jednalo se o *Samira Amina*,³⁸ *Giovanniho Arrighiho*³⁹ a *Andrého Gundera Franka*,⁴⁰ kteří spolu s Immanuelem Wallersteinem tvořili tzv. „*The Gang of Four*.“⁴¹ Jednalo se o soupeřníky nejen generačně, ale i ideově – všichni se nějak podíleli na formování teorie světových systémů, třebaže Wallerstein je stále vnímán jako hlavní reprezentant této teorie. Sám Wallerstein uvádí, že se s jednotlivými členy „gangu“ shodoval tak z 80 % s tím, že později trochu vzdálil Frankovi.⁴² Společně napsali hned dvě knihy,⁴³ ale také se společně účastnili mnoha společných setkání (viz příloha č. 2), ať již na formální (akademické) nebo neformální úrovni. Arrighi dokonce působil spolu s Wallersteinem v Centru Fernanda Braudela.⁴⁴ Dalším celoživotním soupeřníkem Wallersteina byl *Terence Hopkins*, kterého lze považovat za muže číslo

³⁶ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Modern World-System, vol. IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*. Londýn 2011, s. XVII.

³⁷ *Tamtéž*.

³⁸ Samir Amin byl egyptsko-francouzský ekonom a politolog. Je spojen hlavně s eurocentrismem a teorií závislosti.

³⁹ Giovanni Arrighi byl italský ekonom a sociolog, který se svým zaměřením nejvíce podobá tomu Wallersteinovu. Také se původně zabýval Afrikou, kde po jejich cesty spojily a pokračovali spolu i v Centru Fernanda Braudela, kde také nějaký čas působil.

⁴⁰ André Gunder Frank je asi nejznámější z celé čtyřky akademiků. Byl to původně německý sociolog a ekonom, který je nejvíce spojován s teorií závislosti a akcentem na Latinskou Ameriku (např. působil jako poradce chilského prezidenta Allendeho).

⁴¹ ASCHOFF, Nicole: *The Brilliant Immanuel Wallerstein Was an Anticapitalist Until the End*. 5.9.2019. Dostupné z: <https://www.jacobinmag.com/2019/09/immanuel-wallerstein-world-systems-theory>. [cit. 22.2.2022].

⁴² WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000, s. XI.

Více informací – viz WALLERSTEIN, Immanuel: *Samir Amin: Comrade in the Struggle*. 2018. <https://iwallerstein.com/samir-amin-comrade-in-the-struggle/>. [cit. 25.3.2022].

⁴³ AMIN, Samir – ARRIGHI, Giovanni – FRANK, Andre Gunder – WALLERSTEIN, Immanuel: *Dynamics of Global Crisis*. New York 1982.

AMIN, Samir – ARRIGHI, Giovanni – FRANK, Andre Gunder – WALLERSTEIN, Immanuel: *Transforming the Revolution: Social Movements and the World-System*. New York 1990.

⁴⁴ REIFER, Tom: *Histories of the Present: Giovanni Arrighi, the Longue Duree of Geohistorical Capitalism, and the Current Crisis*. Dostupné z: <https://www.tni.org/en/article/histories-of-the-present-giovanni-arrighi-the-longue-duree-of-geohistorical-capitalism-and>. [cit. 22.1.2022].

dvě u teorie světových systémů, třebaže celou dobu zůstával spíše ve stínu Wallersteina. Wallerstein byl také posledním žijícím představitelem této generace akademiků, kteří měli blízko k teorii světových systémů. Všechny je lze považovat za levicové západní akademiky, kteří se inspirovali u Marxe, ale mnohé Marxovy koncepty zavrhli. Nabízí se například Marxovy etapy historického vývoje, které jsou v přímém konfliktu s vnímáním historie podle teorie světových systémů či odklon od procesu výroby v omezeném geografickém prostoru k prostoru trhu na globální úrovni.

V 90. letech můžeme vidět stupňující se aktivní zapojení Wallersteina do snah o nějaký druh reformy či restrukturalizace sociálních věd. Wallerstein se tímto tématem zabíral již dříve, ale je to právě období převážně od 90. let, kdy se začal zabírat epistemologickými problémy sociálních věd a jejich tradičním rozdělením na disciplíny. Stal se předsedou tzv. *Gulbenkianovy komise pro restrukturalizaci sociálních věd* (orig. Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences; název podle nadace, která projekt financovala), která sestávala z deseti akademiků,⁴⁵ z nichž šest reprezentovalo sociální vědy, dva vědy humanitní a dva vědy přírodní.⁴⁶ Komise se sešla celkem třikrát během let 1994 a 1995, z čehož vzešla společná publikace s názvem *Kam směřují sociální vědy: zpráva Gulbenkianovy komise o restrukturalizaci sociálních věd*⁴⁷ (orig. Open the Social Sciences: Report of the Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences).⁴⁸ Z dalších děl, tentokrát již výhradně z dílny Wallersteina, a která se pojí s tímto tématem lze jmenovat například *Unthinking Social Science: The Limits of Nineteenth Century Paradigms*,⁴⁹ *The End of the World As We Know*

⁴⁵ Mezi známá jména mezi členy komise patří například německý historik Jürgen Kocka nebo rusko-belgický chemik Ilja Prigožin.

⁴⁶ Publications. Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences. Dostupné z: <https://www.binghamton.edu/fbc/publications/gulbenkian.html>. [cit. 20.2.2022].

⁴⁷ WALLERSTEIN, Immanuel: *Kam směřují sociální vědy: zpráva Gulbenkianovy komise o restrukturalizaci sociálních věd*. Praha 1998.

⁴⁸ WALLERSTEIN, Immanuel: *Open the Social Sciences: Report of the Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences*. Stanford 1996.

⁴⁹ WALLERSTEIN, Immanuel: *Unthinking Social Science: The Limits of Nineteenth Century Paradigms*. Cambridge 1991.

*It: Social Science for the Twenty-first Century*⁵⁰ a *The Uncertainties of Knowledge*.⁵¹ Díla, která byla doposud v této kapitole zmíněna, lze považovat za hlavní oblast Wallersteinova působení, ale s jedinou výjimkou zprávy tzv. Gulbenkianovy komise, která navíc byla kolektivním dílem, se ani jedno z nich nedočkalo českého překladu.

Českého překladu se dočkala díla, která byla určena více pro širší veřejnost a měla spíše esejistický charakter. Chronologicky, podle data vydání originálu, a nikoliv českého překladu, můžeme hovořit o knihách jako *Utopistika. Historické rozhodování ve 21. století*,⁵² *Úpadek americké moci – USA v chaotickém světě*,⁵³ *Evropský univerzalizmus – Rétorika moci*⁵⁴ nebo *Má kapitalismus budoucnost?*⁵⁵ (poslední jmenovaná sepsána spolu s dalšími autory). To, že publikoval více knih tohoto charakteru, koreluje s jeho stupňujícím se veřejným působením. Mimo to zastával mezi lety 1994 a 1997 funkci prezidenta *Mezinárodního sociologického sdružení* (angl. International Sociological Association, zkratka ISA).⁵⁶ Mimo to byl také prvním (a jedním ze dvou)⁵⁷ člověkem, který obdržel cenu Mezinárodního sociologického sdružení *ISA Award for Excellence in Research and Practice*.⁵⁸

Třebaže Wallerstein dále působí jako ředitel Centra Fernanda Braudela, tak přechází v roce 1999 z Binghamtonské univerzity na Yaleovu univerzitu, kam nastupuje v roce 2000 a kde působil až do své smrti. V této době také publikuje knihy, které jsou více shrnující a zobecňující jeho předešlé práce. V roce 2000 publikuje knihu *The Essential Wallerstein*,⁵⁹ ve které rozebírá obsáhle svoji akademickou kariéru,

⁵⁰ WALLERSTEIN, Immanuel: *The End of the World As We Know It: Social Science for the Twenty-first Century*. Minneapolis 1999.

⁵¹ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Uncertainties of Knowledge*. Philadelphia 2004.

⁵² WALLERSTEIN, Immanuel: *Utopistika. Historické rozhodování ve 21. století*. Praha 2006.

⁵³ WALLERSTEIN, Immanuel: *Úpadek americké moci – USA v chaotickém světě*. Praha 2005.

⁵⁴ WALLERSTEIN, Immanuel: *Evropský univerzalizmus – Rétorika moci*. Praha 2008.

⁵⁵ WALLERSTEIN, Immanuel: *Má kapitalismus budoucnost?* Praha 2016.

⁵⁶ List of presidents. Dostupné z: <https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/history-of-isa/isa-past-presidents/list-of-presidents>. [cit. 25.2.2022].

⁵⁷ Cena se uděluje každé čtyři roky. Wallerstein ji obdržel v roce 2014, Nira Yuval-Davies v roce 2018 a Raewyn Connell by ji měla obdržet v roce 2023.

⁵⁸ ISA Award for Excellence in Research and Practice. Dostupné z: <https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/isa-award-for-excellence-in-research-and-practice>. [cit. 25.2.2022].

⁵⁹ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000.

inspirace k dílu a různé další vlivy, které přispěly k jeho pohledu na svět – kniha obsahuje všechna výše zmíněná témata, kterými se Wallerstein zabýval (je logicky uspořádána, ale složena z článků, které Wallerstein napsal v minulosti).

Krátce na to, v roce 2004, vychází teoretické dílo, které se zabývá čistě teorií světových systémů – *World-Systems Analysis: An Introduction*.⁶⁰ Jedná se o konstrukčně jednoduché a přehledné dílo. Obzvláště užitečné pro základní přehled, spíše pro lidi se základním přehledem v oblasti sociálních věd, je glosář (orig. Glossary),⁶¹ který obsahuje přehled a jednoduché vysvětlení termínů užitých v textu, a průvodce bibliografií (orig. Bibliographical Guide).⁶² Průvodce bibliografií je rozdělen do čtyř kategorií. Každá ze čtyř částí je krátce uvedena a jednotlivá díla, která obsahuje jsou doplněna vysvětlení na co odkazují a proč. V první kategorii jsou díla Wallersteina, která rozvádí témata a argumenty v knize. Ve druhé jsou díla, která jsou psána dalšími lidmi,⁶³ kteří jsou spojováni s teorií světových systémů, ale mohou nabídnout na jednotlivá témata či argumenty jiný, ale stále relativně podobný, pohled. V třetí kategorii lze nalézt díla, která se k teorii světových systémů staví kriticky. Jedná se většinou o články, ale zahrnuty jsou všechny čtyři hlavní okruhy oponentů, které budou zmíněny dále v práci. Čtvrtou kategorií tvoří díla,⁶⁴ která sehrála roli v utváření samotné teorie světových systémů. V knize se celkově pět tematicky řazených kapitol se věnuje teorii světových systémů od jejího postupného vzniku až po krizi současného moderního světového systému. Kniha je zároveň hlavním zdrojem a jakýmsi referenčním dílem pro další kapitoly teoretické části v této diplomové práci. Jedná se totiž o jedinou novější publikaci, kde se dominantně teoreticky a komplexně Wallerstein zabývá teorií světových systémů tak, jak ji chápe.

⁶⁰ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004.

⁶¹ *Tamtéž*, s. 90.

⁶² *Tamtéž*, s. 101.

⁶³ Chris Chase-Dunn, Samir Amin, Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins, Andre Gunder Frank a další.

⁶⁴ Fernand Braudel, Frantz Fanon, Nikolaj Kondratěv, Karl Marx, Karl Polanyi, Ilja Prigožin, Raul Prebisch, Adam Smith a další.

Až do posledních chvil svého života Wallerstein se účastnil různých konferencí, přednášek a setkání.⁶⁵ Posledním textem, který publikoval 1. června 2019, byl komentář, které od roku 1998 pravidelně publikoval na svých internetových stránkách, s názvem *This is the end; this is the beginning*.⁶⁶ Už zde hovořil o tom, že se jedná o jeho pětistý a poslední komentář. Jedná se o bilanční text, tedy především ve vztahu k historii oněch komentářů, ale je zde zřejmá i jistá snaha komentáře nějak uzavřít a vytvořit podmínky pro jejich budoucí život v informační prostoru. Poslední dva odstavce se věnují varování před možnou⁶⁷ strukturální krizí současného světového systému.

Immanuel Wallerstein umírá pár měsíců nato, 31. srpna 2019. Asi nejznámější nekrolog byl publikován na webu jakobinmag.com Wallersteinovou někdejší následovnicí Nicole Aschoffovou.⁶⁸ Shrnuje zde jeho život a práci. Tento nekrolog byl dokonce přeložen a publikován na a2larm.cz.⁶⁹ Z českého akademického prostředí jsou známy dva nekrology. Autorem prvního z nich je již zmíněný Stanislav Holubec, který jej publikoval v Sociologickém časopise už v roce 2019.⁷⁰ Druhý nekrolog, který je spíše esejí inspirovanou smrtí Wallersteina, je z pera Karla Černého,⁷¹ který sepsal o Wallersteinovi „přehledový esej k úmrtí předního historického sociologa.“⁷² Oba články přistupují k Wallersteinovi jako osobě i jako autorovi kriticky, ale zároveň mu přiznávají značný přínos, což lze ilustrovat na větě z posledního odstavce Černého

⁶⁵ Mezi jinými se také v roce 2017 setkal s vůdcem Zapatistů – viz příloha č. 3.

⁶⁶ WALLERSTEIN, Immanuel: *This is the end; this is the beginning*. Dostupné z: <https://iwallerstein.com/this-is-the-end-this-is-the-beginning/>. [cit. 20.2.2022].

⁶⁷ Komentář začíná slovy: „*It is the future that is more important and more interesting, but also inherently unknowable. Because of the structural crisis of the modern-world system, it is possible, possible but not absolutely certain...*“

⁶⁸ ASCHOFF, Nicole: *The Brilliant Immanuel Wallerstein Was an Anticapitalist Until the End*. 5.9.2019. Dostupné z: <https://www.jacobinmag.com/2019/09/immanuel-wallerstein-world-systems-theory>. [cit. 22.2.2022].

⁶⁹ ASCHOFF, Nicole: *Immanuel Wallerstein zůstal antikapitalistou až do konce*. Překlad Otakar Bureš. 20.9.2019. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2019/09/immanuel-wallerstein-zustal-antikapitalistou-az-do-konce/>. [cit. 22.2.2022].

⁷⁰ HOLUBEC, Stanislav: *Immanuel Maurice Wallerstein (1930–2019)*. Sociologický časopis, 2019, 55(5), s. 661–664.

⁷¹ Mgr. Karel Černý, Ph.D. je český sociolog působící na katedře sociologie fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy.

⁷² ČERNÝ, Karel: *Immanuel Wallerstein: Historie kapitalismu, globální nerovnosti a světová revoluce*. Soudobé dějiny, 2021, 28(2), s. 390–432.

článku: „I přesto (veškerou předchozí kritiku) však nelze přehlédnout, že Wallerstein v posledním půlstoletí představil nejdetailnější, nejpropracovanější, a především nejucelenější příběh formování kapitalistického světového systému, který ovlivňuje naše současné životy.“⁷³

⁷³ ČERNÝ, Karel: *Immanuel Wallerstein: Historie kapitalismu, globální nerovnosti a světová revoluce*. Soudobé dějiny, 2021, 28(2), s. 431–432.

2.2 Teorie světových systémů

Jak bylo naznačeno výše, teorie světových systémů je již dlouho pevně etablovaná v akademickém prostředí, nikdy však nebyla převažujícím nebo všeobecně uznávaným pohledem na svět. Vrchol své popularity má již zřejmě za sebou, třebaže stále existují lidé (mj. mladí akademici, kteří studovali pod výše zmíněnými lidmi v Centru Fernanda Braudela, ale i jinde), kteří pokračují v díle a dále jej rozvíjejí. V současnosti se pravděpodobně těší největší popularitě ve španělsky mluvících zemích,⁷⁴ ale je stále diskutována třeba v Číně, kde W. našel následovníky, kteří např. navrhli úpravy například kategorií jádra, semiperiferie a periferie. Motivem čínské úpravy je zjevně snaha nalézt pozici soudobé Číny v moderním světovém systému, pro kterou byla vytvořena nová kategorie, které, podle jejich názoru, Čína odpovídá – *kvazi-jádro*.⁷⁵

Celosvětově byl ohlas teorie světových systémů velmi nevyvážený, přičemž největší ohlas vyvolala v Americe, kdežto v Evropě se setkala s jen minimálním ohlasem.⁷⁶ V České republice pak byla teorie prakticky úplně ignorována – na rozdíl od alespoň chabého ohlasu v ostatních východoevropských zemích – např. v Polsku (kde už předtím byly kontakty historiků se školou Annales), Maďarsku, Rumunsku, nebo dále v Německu a Rakousku.⁷⁷ Holubec v článku, kde se věnuje vývoji teorie světových systémů hovoří o tom, že díky ústupu od historického pohledu a studia

⁷⁴ Jako např. návštěva Zapatistů (viz předchozí kapitola) nebo UNAM (Universidad Nacional Autónoma de México) během posledních let jeho života.

Rozhovor s Immanuelem Wallersteinem na UNAM. Dostupné z: <https://youtu.be/XWr7bA6kMaU>. [cit. 26.2.2022].

⁷⁵ CHENG, Enfu a ZHAI, Chan: *China as a "Quasi-Center" in the World Economic System: Developing a New "Center-Quasi-center-Semi-periphery-Periphery" Theory*. *World Review of Political Economy*, 2021, 12(1), s. 4–26.

⁷⁶ HOLUBEC, Stanislav: *Moderní světový systém Immanuela Wallersteina: čtyřicet let vývoje jednoho paradigmatu a jeho reflexe*. *Český časopis historický*, 2017, 115(2), s. 477.

⁷⁷ *Tamtéž*, s. 476.

„historie globálního kapitalismu“ se současné paradigma posunulo spíše do roviny „ekonomické sociologie globalizace“.⁷⁸

V současnosti lze jako Wallersteinovy pokračovatele jmenovat například následující: Christopher Chase-Dunn,⁷⁹ Salvatore Babones,⁸⁰ Andrej Grubačič⁸¹ a Wallersteinova studentka Beverly Silverová.⁸² První dva jmenovaní byli společně editory monografie *Routledge Handbook of World-Systems Analysis*,⁸³ která se snaží představit nové směry a celkově paradigma „*takové, jaké je*“.⁸⁴ Autoři jednotlivých kapitol (tedy s výjimkou páté kapitoly s názvem „critical contributions to world-systems analysis“) mohou posloužit jako základní přehled akademiků, kteří se teorií světových systémů v současnosti zabývají. Závěr ke knize napsal Wallerstein a bilancuje zde čeho teorie světových systémů do té doby dosáhla, případně čeho by ještě mohla dosáhnout a co by považoval za selhání nebo úspěch.⁸⁵ Andrej Grubačič je editorem⁸⁶ časopisu *Journal of World-Systems Research*, který je po ukončení činnosti *Review (Fernand Braudel Center)* zaujímá dominantní postavení v publikování prací zabírajících se teorií světových systémů.

⁷⁸ HOLUBEC, Stanislav: *Moderní světový systém Immanuela Wallersteina: čtyřicet let vývoje jednoho paradigmatu a jeho reflexe*. Český časopis historický, 2017, 115(2), s. 477.

⁷⁹ Christopher Chase-Dunn je americký sociolog, který je spojen s teorií světových systémů. V současnosti jeden z nejvýznamnějších představitelů. Na Kalifornské univerzitě vede Institut pro výzkum světových systémů (orig. Institute for Research on World-Systems).

⁸⁰ Salvatore Babones je americký sociolog, který je spojen s teorií světových systémů, ale jeho práce je Wallersteinovi vzdálenější než ta Christophera Chase-Dunna.

⁸¹ Andrej Grubačič je původem jugoslávský antropolog působící v USA. Studoval na Binghamtonské univerzitě, kde se angažoval v Centru Fernanda Braudela. V současnosti je hlavním editorem časopisu *Journal of World-Systems Research*.

⁸² Beverly J. Silver je americká socioložka, která studovala na Binghamtonské univerzitě, kde se angažovala v Centru Fernanda Braudela. V současnosti působí jako ředitelka Arrighiho centra pro globální studia (orig. Arrighi Center for Global Studies) na Univerzita Johnse Hopkinse.

Mezi další doktorandy, které Wallerstein vedl patří také Michael Hechter, Georgi M. Derlugian nebo John R. Logan.

⁸³ BABONES, Salvatore J. a CHASE-DUNN, Christopher (eds.): *Routledge Handbook of World-Systems Analysis*. Londýn 2012.

⁸⁴ *Tamtéž*, s. 1.

⁸⁵ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-systems analysis as a knowledge movement*. In: BABONES, Salvatore J. a CHASE-DUNN, Christopher (eds.): *Routledge Handbook of World-Systems Analysis*. Londýn 2012, s. 515–521.

⁸⁶ Prvním editorem a zakladatelem byl výše zmíněný Christopher Chase-Dunn.

Následující podkapitoly představí teorii světových systémů. Především kontext jejího vzniku, který je klíčový pro její pochopení. Klíčové pro práci jsou podkapitoly o jádru, semiperiferii a periferii, jelikož právě k těmto pojmům se vážou otázky, na které se tato práce snaží najít odpovědi. Mimo to budou právě na základě těchto informací určeny klíčové znaky pro jednotlivé kategorie, které budou následně po konfrontaci s daty interpretovány ve vztahu k České republice.

2.2.1 Kontext vzniku

Wallerstein tvrdí, že počátek teorie světových systémů lze hledat v 70. letech 20. století, kdy se rodí jako nová perspektiva sociální reality.⁸⁷ Otevřeně také jedním dechem dodává, že: „*World-systems analysis was born as a moral, and in its broadest sense, political, protest.*“⁸⁸ Počátek myšlení, které směřovalo až k této teorii však lze vysledovat dále do historie. Jak tomu ale běžně ve vědeckých paradigmatech bývá, nové paradigma se vymezuje vůči předešlým, ale zároveň do jisté míry staví na těch ještě starších. V následujících odstavcích budou zmíněny nejdůležitější vlivy, které působily na zrod teorie světových systémů.

Wallerstein vnímá jako prapůvodní předpoklad pro jeho teorii to, co se událo v sociálních vědách po druhé světové válce. Mluví o ústupu disciplín jako orientalismus a antropologie pro studium zemí, které nebyly součástí zemí vyspělého jádra. Klasický kolonialismus pomalu končí a rodí se nové státy, které je třeba studovat podobně jak tomu činí disciplíny jako ekonomie, sociologie a politologie⁸⁹ v zemích jádra, a pro tyto potřeby se rodí nová oblast studia, která kombinuje všechny výše

⁸⁷ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 1.

⁸⁸ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000, s. 129.

⁸⁹ Proč zrovna tyto tři? Podle Wallersteina proto, že: „...*the dominant liberal ideology of the nineteenth century insisted that modernity was defined by the differentiation of three social spheres: the market, the state, and the civil society.*“ Tedy ekonomie pro trh, politologie pro stát a sociologie pro společnost.

WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 6.

zmíněné, s názvem *teritoriální studia* (orig. area studies).⁹⁰ Problém vzniklý kombinací idiografického a nomotetického přístupu zmíněných věd se, podle něj, vyřešil konceptem *rozvoje* (orig. development), který dokáže uspokojit oba přístupy.⁹¹ Ten se později vyvinul v tzv. modernizační teorii, která hovoří o lineárních stádiích rozvoje. Jedním z akademiků, který se věnoval této nové disciplíně byl taky Wallerstein (viz kapitola 2.1 Immanuel Wallerstein).

V sociálních vědách po druhé světové válce probíhaly na scéně čtyři nové debaty, které sehrály důležitou roli ve vzniku teorie světových systémů a tzv. jí připravily živnou půdu na půdě akademické. První z nich, a zároveň na první pohled nejjednoznačnější, je koncept **jádro-periferie** vzešlý z prostředí Hospodářské komise Spojených národů pro Latinskou Ameriku a Karibik (OSN; angl. United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean, zkrácene ECLA), který se postupně vyvinul až v tzv. *teorii závislosti* (angl. dependency theory).⁹² V této souvislosti lze jmenovat dva rozdílné akademiky, kteří jsou spjatí s tímto směrem myšlení – *Raul Prebisch*⁹³ a *André Gunder Frank*.⁹⁴ Teorie závislosti se stavila do opozice vůči modernizační teorii odmítajíc jednosměrnou lineární cestu rozvoje, tedy představu, že méně rozvinuté/rozvojové státy jsou pouze na nižším stupni vývoj než státy rozvinuté, které si ale také prošly touto cestou, tudíž by ty méně rozvinuté státy měly přijmout způsoby rozvoje těch rozvinutých.

Další část debat, která byla vedla mezi marxisty, byla debata o *asijském způsobu výroby*,⁹⁵ která se rozvinula především po smrti Josifa Stalina, a debata o *přechodu od feudalismu ke kapitalismu*.⁹⁶ Důsledkem těchto debat západních i východních marxistů

⁹⁰ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 6.

⁹¹ *Tamtéž*, s. 10.

⁹² *Tamtéž*, s. 12.

⁹³ Raul Prebisch byl argentinský ekonom, který byl ředitelem Hospodářské komise pro Latinskou Ameriku a Karibik.

⁹⁴ Viz předchozí kapitola.

⁹⁵ Jedna z fází vývoje v marxismu. Mezi další řadí kmenovou (primitivní komunismus), starověkou (otrokářskou), feudální, kapitalistickou, socialistickou (příp. komunistickou). Je charakteristická pro velká, byrokratická a autokratická impéria např. historické Číny a Indie. Možnost aplikace této charakteristiky na Sovětský svaz byla důvodem Stalinovy snahy upozadit tento termín.

⁹⁶ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 13.

bylo mj. to, že se Marxovo dílu studovalo znovu a kritičtěji (otevírala se možnost úpravy chronologických stádií vývoje světa) a se uvažovalo, zda je **vhodnou jednotkou analýzy stát sám o sobě** (debata ohledně výše zmíněného přechodu od feudalismu ke kapitalismu byla v podstatě o tom, zda byly příčiny vnitřní nebo vnější – zjednodušeně trh nebo výroba).⁹⁷

Dalším velkým impulsem byla debata mezi historiky ohledně pohledu na dějiny. Tento impuls vzešel z prostředí francouzské historiografické školy *Annales*.⁹⁸ Dominantní roli se tato škola vydobyla po druhé světové válce, kdy v čele stanul již výše zmíněný *Fernand Braudel*.⁹⁹ U něj můžeme vysledovat odklon od jednotlivosti individuí a událostí ke strukturám a systému. Jeho pojetí historie bývá označováno jako *totální historie*,¹⁰⁰ o kterém Wallerstein tvrdí, že je svým způsobem útokem na dosud zavedené chápání disciplín.¹⁰¹ Samotný Braudelův vliv na Wallersteinovu práci lze lépe vyčíst ze dvou specifitějších termínů – **longue durée** a **économie-monde** (angl. world-economy). Longue durée by se dalo charakterizovat jako určité dlouhé trvání

⁹⁷ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 13–14.

⁹⁸ Francouzská historiografická škola (škola v abstraktním slova smyslu) Annales vznikla kolem časopisu, od kterého je taky odvozeno její pojmenování, Annales d'histoire économique et sociale. Za jeho založením stojí fr. historici Marc Bloch a Lucien Febvre, kteří byli také čelními představiteli tzv. první generace. Zpočátku se soustředili na období pozdního středověku a raného novověku (srov. Wallersteinovo zaměření po odchodu z Kolubijské univerzity a první díl The Modern World-System I), kde místo tradičních politických událostí akcentovali hospodářské, sociální, geografické aspekty historie, ale třeba i dějiny každodennosti. Představitelem tzv. druhé generace Annales byl již zmíněný Fernand Braudel (srov. název časopisu a Centra Fernanda Braudela ve své době – viz str. 14). Významným členem školy byl také Jacques Le Goff. Časopis vychází dodnes pod názvem Annales. Histoire, Sciences Sociales. Jako současný představil je vnímán Roger Chartier, jehož kniha z roku 1998 pod českým názvem *Na pokraji útesu* se věnuje, podobně jako Wallerstein v oné době, historii jako disciplíně – jejími přesahy do jiných disciplín, metodami apod.

⁹⁹ Fernand Braudel byl francouzský historik. Čelní představitel tzv. druhé generace školy Annales. Je spojován s pojmy totální historie, dlouhé trvání (též známo jako fr. originální název longue durée) a hospodářský svět (takto byl výraz přeložen v díle *Dynamika kapitalismu*; orig. économie-monde, angl. world-economy). Mezi nejznámější díla patří *Středozemní moře a středozemní svět v době Filipa II.* a *Dynamika kapitalismu*. Druhé zmíněné dílo bylo jako jediné od tohoto autora přeloženo do češtiny a vydáno v letech 1999 a 2019.

¹⁰⁰ Metodický požadavek na zkoumání dějin v jejich komplexnosti. Lze ilustrovat na Braudelově díle *Středozemní moře a středozemní svět v době Filipa II.* (česky nevyšlo; orig. název Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II), kde ve třech svazcích na tuto oblast nahlíží postupně perspektivou fyzické geografie, socioekonomickou, a až na konec jednotlivých událostí (politických). Tyto perspektivy korelují s Braudelovým vnímáním času v historii – longue durée, konjunktury a události. Předěšlé pojmy jsou uvedeny od nejdělsích a nejdůležitějších (nejvíce determinující následující) po nejkratší a nejméně významné z hlediska dějiny.

¹⁰¹ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 15.

struktur, které se v čase mění velmi pozvolna. Za předpokladu, že Wallerstein definuje trvání světového systému po vzoru *longue durée*, tak se lze vyhnout čistě idiografickému či nomotetickému přístupu – lze v rámci systému generalizovat, jelikož systém/*longue durée* je jedinečný, a není věčný (nelze definovat obecné zákonitosti napříč systémy).¹⁰² Dalším, původně Braudelovým, konceptem jsou cyklické procesy v rámci *longue durée*, které jsou ve Wallersteinově teorii inspirovány *Kondratěvovými*¹⁰³ *cykly*.¹⁰⁴ V Braudelově díle *Dynamika kapitalismu*,¹⁰⁵ kde obecně definuje své pojetí světového hospodářství a hospodářského světa,¹⁰⁶ se zmiňuje o Wallersteinově díle *The Modern World-System*, na něž odkazuje jako dílo, které může dát čtenáři přesnou představu o tom, o čem mluví v knize.¹⁰⁷ Braudel tvrdí, že jejich pohled na věc je v zásadě stejný, a liší se pouze v drobnostech,¹⁰⁸ které jsou však z celkového pohledu irelevantní.¹⁰⁹ Mimochodem u obou autorů odpovídá i vnímání rozlišování oblastí v rámci hospodářského světa. Braudel hovoří o tom, že hospodářský svět zaujímá určitý geografický prostor, který má svůj pól (centrum) a dělí se na několik oblastí v souvislosti s dělbou práce – jádro (kolem centra), mezilehlé oblasti a okrajové oblasti (závislé a podřízené postavení).¹¹⁰ Lze tedy říct, že geografické rozdělení u Wallersteina (jádro, semiperiferie a periferie) jsou ekvivalenty Braudelova vnímání téhož prostoru v rámci hospodářského světa¹¹¹ (u Wallersteina moderní světový systém, který je světovou ekonomikou).¹¹² Sdílí též pohled na to, že je třeba rozlišovat kapitalismus a trh a nejen to, že jsou každý něčím jiným, ale že

¹⁰² WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 18.

¹⁰³ Nikolaj Kondratěv byl sovětský ekonom. Podílel se na NEPu v SSSR, ale v obecnou známost vstoupily hlavně jeho hospodářské cykly kapitalistické ekonomiky. Každý cyklus, který trvá cca 50 let, má čtyři fáze a je iniciován nějakým významným technologickým pokrokem.

¹⁰⁴ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 30–31.

¹⁰⁵ BRAUDEL, Fernand: *Dynamika kapitalismu*. Praha 1999.

¹⁰⁶ *Tamtéž*, s. 48–54,

¹⁰⁷ *Tamtéž*, s. 49.

¹⁰⁸ Např. Braudel klade počátek evropského hospodářského světa dříve než Wallerstein (středověk oproti 16. století).

¹⁰⁹ BRAUDEL, Fernand: *Dynamika kapitalismu*. Praha 1999, s. 49.

¹¹⁰ *Tamtéž*, s. 48–49.

¹¹¹ Objasnění terminologie (proč se v češtině liší termíny, které by měly být vlastně ekvivalenty) je v následující kapitole.

¹¹² BRAUDEL, Fernand: *Dynamika kapitalismu*. Praha 1999, s. 49.

kapitalismus je ze své podstaty antitržní.¹¹³ V tomto duchu se oba zabývají významem monopolů v kapitalistickém systému. Celkově zde, jako nejdůležitější vliv na jeho práci ze strany Fernanda Braudela a *Annales*, sám Wallerstein zmiňuje koncepci času a prostoru. Mimochodem Braudel vydal knihu *Grammaire des civilisations*,¹¹⁴ která je podobně laděná jako Wallersteinova kniha *The Modern World-System* a řeší podobná témata.¹¹⁵

Podobně se Wallerstein inspiroval u *Karla Polanyiho*¹¹⁶ a jeho rozdělení ekonomické organizace na reciproční, redistribuční a tržní – ekvivalenty ve Wallersteinově teorii jsou typy systémů: minisystémy (orig. mini-systems), světová impéria (orig. world-empires) a světové ekonomiky (orig. world-economies).¹¹⁷ V ekonomické oblasti ještě jako lidi, kteří jej ovlivnili uvádí Wallerstein *Adama Smitha* a *Karla Marxe*, kteří ze zjevných důvodů nepotřebují další představování. Z druhé, více abstraktní, až filozofické, stránky je vliv *Ilji Prigožina*¹¹⁸ a *Frantze Fanona*.¹¹⁹ Slovy Wallersteina, na něj měli z celkového hlediska největší vliv Fanon, Braudel a Prigožin, o kterých hovoří následovně: „*Fanon represented for me the expression of the insistence by those disenfranchised by the modern world-system that they have a voice, a vision, and a claim not merely to justice but to intellectual valuation. Braudel more than anyone else made me conscious of the central importance of the social construction of time and space and its impact on our analyses. And Prigogine forced me to face the implications of a world in which certainties did not exist, but knowledge still did.*“¹²⁰ Je možné, že právě setkání s Fanonem ve Wallersteinovi vzbudilo ony více aktivistické společenské tendence – viz kap. 2.1 Immanuel Wallerstein.

¹¹³ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 18.

¹¹⁴ BRAUDEL, Fernand: *A History of Civilizations*. Londýn 1995.

¹¹⁵ Například hned v první kapitole Braudel řeší časovou periodicitu a struktury nebo to, že studium civilizací zahrnuje všechny sociální vědy.

¹¹⁶ Karl Polanyi byl maďarský ekonomický historik, který proslul zejména svojí knihou *Velká transformace*, kde se věnoval vývoji a roli trhu nejen během průmyslové revoluce.

¹¹⁷ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 17.

¹¹⁸ Ilja Prigožin byl rusko-belgický chemik a nositel Nobelovy ceny za chemii. Mimo jiné se ale také zabýval komplexními systémy a strukturami.

¹¹⁹ Viz – kapitola 2.1 Immanuel Wallerstein, poznámka pod čarou 22.

¹²⁰ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000, s. XXII.

Když už hovoříme o aktivismu, tak rok 1968 Wallersteina silně ovlivnil. Vrcholily protesty různých občanských hnutí a iniciativ v různých státech světa. Na Kolumbijské univerzitě v New Yorku, kde tehdy Wallerstein působil byly protesty obzvláště silné. Wallerstein vnímá změny roku 1968, které nazývá kulturní revolucí (příp. změnou kulturně ideologické reality systému), v souvislosti s akademickou sférou jako namířené pro liberálnímu centrismu a uzavřenosti vědních disciplín. Tím se myslí, že se předmětem studia stávají i doposud zapomenuté skupiny – ženy, různé minority (etnické, sexuální atd.) apod.¹²¹ Svými slovy to uvádí následovně: „... *the world revolution of 1968, which I experienced directly at Columbia University, and which helped expunge from my thinking both the lingering illusions of liberalism and a rosy view of the antisystemic movements. It sobered me up.*“¹²² Konečně, sám rok 1968 řadí mezi tři nejdůležitější milníky moderního světového systému, mezi které řadí 1) vznik moderního světového systému jako světové ekonomiky v **16. století**; 2) Velkou francouzskou revoluci v roce **1789** jako události, která byla zlomová pro další dominanci centristického liberalismu v systému (svým způsobem systém prostoupil skrze hospodářské základy, kde už měl pevné postavení, až do politiky a společnosti, kde vznikaly nové legitimizační koncepty pro tento systém: politická změna jako normál, státní suverenita a občanství); 3) rok **1968**, který podkopal pozici centristického liberalismu, který byl podporou systému, a tak touto dobou začíná poslední fáze moderního světového systému.¹²³

2.2.2 Teorie světových systémů a moderní světový systém

Jak bylo naznačeno v předešlé kapitole, a jak lze usuzovat z názvu teorie, tak světových systémů je vícero druhů, a v historii jich existovalo vícero. Hned zpočátku je však nutné si vyjasnit českou terminologii, která bude zde užita. Problém je částečně

¹²¹ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000, s. 180.

¹²² *Tamtéž*, s. XXII.

¹²³ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. X.

tvoren tím, že stěžejní Wallersteinova díla nebyla do češtiny přeložena a neexistuje tedy nějaký obecný úzus na tom, jak jednotlivé termíny překládat do češtiny. V této práci budou respektovány překlady terminologie použité tak, jak byly českému prostředí poprvé v obecnější formě předneseny, a to v disertační práci¹²⁴ výše zmíněného Stanislava Holubce. Jedná se především o termíny jako teorie světových systémů,¹²⁵ světový systém,¹²⁶ minisystém, světová ekonomika a světové impérium.¹²⁷

Jelikož můžou v češtině tyto názvy implikovat nesprávné konotace, takže Wallerstein o důležitosti spojovníku v originálním slově „world-system“ hovoří následovně: *„Note the hyphen in world-system and its two subcategories, world-economies and world-empires. Putting in the hyphen was intended to underline that we are talking not about systems, economies, empires of the (whole) world, but about systems, economies, empires that are a world (but quite possibly, and indeed usually, not encompassing the entire globe). This is a key initial concept to grasp. It says that in "world-systems" we are dealing with a spatial/temporal zone which cuts across many political and cultural units, one that represents an integrated zone of activity and institutions which obey certain systemic rules.“*¹²⁸ Je tedy klíčové, třebaže nezřetelné z českého termínu, chápat světový systém obecně jako systém, který je světem sám o sobě, nikoliv jako systém celého světa. Světový systém tedy teoreticky může pokrývat celý svět, ale ne nutně z definice, jelikož je sám sobě světem. Ta samá logika platí i pro termíny světové impérium a světová ekonomika.

Ještě je vhodné objasnit plurál užitý i v názvu této práce. Pro teorii jako takovou je na základě argumentu z předminulého odstavce užíván název teorie světových systémů oproti odlišné originální verzi „world-systems analysis.“¹²⁹ Světových

¹²⁴ HOLUBEC, Stanislav: *Teorie světového systému Immanuela Wallersteina* (disertační práce). Praha 2006.

¹²⁵ Např. ve výše zmíněné Braudelově *Dynamice kapitalismu* je rozlišováno mezi světovým hospodářstvím a hospodářským světem.

¹²⁶ Výše zmíněný Černého nekrolog zase uvádí termíny světosystém i světový systém, ale např. světová ekonomika apod. už odpovídají Holubcově terminologii.

¹²⁷ HOLUBEC, Stanislav: *Teorie světového systému Immanuela Wallersteina* (disertační práce). Praha 2006, s. 2.

¹²⁸ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 16.

¹²⁹ Důvod, proč Wallerstein trvá na užívání pojmu analýza namísto teorie je uveden v úvodu této práce.

systemů proto, že v dějinách byly různé systémy. Hovoříme-li o dnešní době, tak v současnosti je dominantní jediný systém, a to moderní kapitalistická světová ekonomika, která pokrývá prakticky celý svět.

V obecné rovině se Wallerstein vyhýbá slovu teorie a upřednostňuje pojem analýza nebo určitá perspektiva či úhel pohledu. Přesněji uvádí, že: „...*I think of world-systems analysis as a perspective and not as theory...*“¹³⁰ nebo, že: „*World-systems analysis... is not a theory but a protest against neglected issues and deceptive epistemologies. It is a call for intellectual change, indeed for „unthinking“ the premises of nineteenth-century social science.*“¹³¹ Z těchto prohlášení lze vyčíst i již zmíněnou kritiku sociálních věd a lehký aktivismus.

Nyní je na čase objasnit, co je tedy myšleno oním **historickým** (společenským) **systemem**, který je předmětem Wallersteinovy analýzy. Pojem historický systém už na první pohled napovídá, že tento dvouslovný název má souvislost s již zmíněným, vyhověním idiografickému i nomotetickému pohledu na věc. Jedná se tedy o systém, který má své dlouhodobé charakteristiky, které lze vysledovat (nomotetický přístup), který je však zároveň historický, tedy má svůj život, kdy se postupně vyvíjí, a je tedy v každém svém dalším okamžiku unikátní (idiografický přístup).¹³²

Dáme-li bokem **minisystémy**, které charakterizuje dělba práce v rámci jedné kultury (Polanyiho reciproční forma) a jejichž počet se s postupem času ve světě snižoval (impulsem byla neolitická revoluce), tak **světové systémy** v historii nabývaly dvou forem – světového impéria a světové ekonomiky. Wallerstein tedy rozlišuje tři druhy historických systémů (minisystémy, světová impéria a světové ekonomiky), ale dva druhy světových systémů (světová impéria a světové ekonomiky). Rozdílem je, že světové systémy v sobě obsahují zpravidla více kultur, třebaže je i u nich jednotná osová dělba práce.

¹³⁰ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000, s. 129.

¹³¹ *Tamtéž*, s. 22.

¹³² WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 94.

Světové impérium může vzniknout vojenskou nadvládou, ale také transformací světové ekonomiky, kdy dominantní stát nenabyde role hegemonu, ale přetvoří systém ve světové impérium. Pro světové impérium je charakteristická osová dělba práce (Polanyiho redistribuční forma), vícero kultur, ale jediná dominantní politická autorita (jednotná politická struktura). Historickým příkladem by byla například Čína za dynastie Chan nebo Římské impérium.¹³³

Světová ekonomika je světovým systémem, kde osová dělba práce (Polanyiho tržně směnná forma), vícero kultur, ale není jednotná politická struktura. Tedy hlavním jednotčím prvkem je dělba práce a směnný obchod v rámci světa s mnoha státy (mezistátní systém) a mnoha kulturami. Hegemonií v rámci světové ekonomiky se rozumí dominantní postavení určitého státu s centrem v určitém městě,¹³⁴ jejichž síla se kromě ekonomiky projevuje také ve velké politické síle vůči ostatním státům za minimálního užití vojenské síly a v definování globálních témat a jejich způsobu komunikace.¹³⁵

Moderní světový systém, jak Wallerstein nazývá současný světový systém, je a vždy byl světovou ekonomikou, stejně jako vždy byl a je kapitalistickou světovou ekonomikou.¹³⁶ Kapitalistickým jej nazývá proto, že je prioritou nekonečná akumulace kapitálu. Tato priorita v systému se projevuje tím, že strukturální mechanismy v systému odměňují aktéry, kteří se jí řídí, a penalizuje až eliminuje ty aktéry, kteří se řídí jinou motivací.¹³⁷ Wallerstein dodává, že kapitalismus nemůže fungovat v jiném systému, než je světová ekonomika, a že právě díky kapitalismu moderní světový systém přetrval tak dlouho a dokázal se rozprostrít prakticky po celém světě.¹³⁸

¹³³ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 95.

¹³⁴ Nejedná se nutně o město hlavní oficiálně, ale např. město které je dominantní v ekonomické oblasti – viz New York během dominance Spojených států amerických.

¹³⁵ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 58.

¹³⁶ *Tamtéž*, s. 23.

¹³⁷ *Tamtéž*, s. 24.

¹³⁸ *Tamtéž*.

Instituce, které jsou v systému vzájemně propojeny a interagují mezi sebou, jsou podle Wallersteina následující:¹³⁹

1. Trh, případně trhy.
2. Firmy, které soutěží na trzích.
3. Státy v rámci mezistátního systému.
4. Domácnosti.
5. Třídy.
6. Statusové skupiny (identity).

Všechny tyto instituce byly vytvořeny v rámci kapitalistické světové ekonomiky, a proto mají specifické znaky a funkce, které jsou rozdílné od podobných institucí jiných systémů, a tedy pro každý systém buďto úplně jiné, nebo alespoň kontextuálně specifické.¹⁴⁰

U funkce trhu v kapitalistickém systému můžeme vidět asi největší shodu s Braudelovým pohledem. Oba se shodují, že kapitalismus trh potřebuje, ale opačně nikoliv. Zároveň kapitalismus svým působením omezuje a deformuje trh, tedy paradoxně trh potřebuje, ale v zásadě je protitržní (ve smyslu volného trhu, který využívá, ale skutečně volný trh by omezoval akumulaci kapitálu). Pro kapitalismus jsou nejvýhodnější monopoly, jejichž vytvoření je v současném světě velmi obtížné, a tak Wallerstein hovoří více o kvazi-monopolech (případně oligopolech).¹⁴¹ K vytvoření takového kvazi-monopolu je potřeba relativně silný stát, který by je chránil prostřednictvím patentů, omezením dovozu a vývozu, dotacemi a úlevami na dani atd.¹⁴²

Role individua je z hlediska těchto hlavních institucí potlačena ve prospěch domácností. Domácnost charakterizuje jako skupinu, typicky tří až deseti lidí, kteří sdílejí příjmy s cílem kolektivního přežití.¹⁴³ Tato domácnosti má k dispozici pět

¹³⁹ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 24–25.

¹⁴⁰ *Tamtéž*, s. 25.

¹⁴¹ *Tamtéž*, s. 26.

¹⁴² *Tamtéž*.

¹⁴³ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000, s. 237.

různých druhů příjmů (mzdu, činnost pro vlastní potřebu domácnosti, drobná produkce s následným prodejem, renta a platební převody), jejichž definováním získá Wallerstein prostor pro to, aby mohl tvrdit, že třídní příslušnost se tedy týká domácností, a nikoliv jednotlivců.¹⁴⁴ V jednotlivých domácnostech se také reflektují statusové skupiny, které nutně nepokrývají všechny členy rodiny, ale existuje velký tlak na to, aby tomu tak bylo. Těmito statusovými skupinami (příp. identitami) rozumí Wallerstein znaky jako národnost, rasa, etnikum, náboženské vyznání, gender, sexuální orientace apod.¹⁴⁵ Domácnosti hraje zároveň roli hlavní socializující síly (dalšími aktéry jsou: stát skrze školy a vojenskou službu, církve a média), která učí, především mladé členy, společenská pravidla.¹⁴⁶

Všechny tyto instituce jsou podle Wallersteina protknyty dvěma normami systému – universalismem na jedné straně, a rasismem a sexismem na straně druhé, které fungují jako legitimující koncepty pro nespravedlnost ve světě.¹⁴⁷ Lze si to představit na příklad inkluze a exkluze částí obyvatelstva k právům (volební) apod.

S tím souvisí například i úloha státu v mezistátním systému. Wallerstein tvrdí, že státní suverenita je koncept výlučně spojený s moderním světovým systémem a velmi relativní, jelikož je nutné vzájemné uznání, třebaže státní moc s časem v moderním světovém systému roste.¹⁴⁸ Státní moc rostla díky zvýšené byrokratizace, a tedy efektivnějšímu výběru daní, což je klíčové pro firmy. Státy totiž, podle Wallersteina, stanovují pravidla pohybu kapitálu, zboží a lidí přes jejich území; pravidla pro vlastnictví; rozhodují o pracovním právu; jaké náklady musí firma internalizovat; co může být monopolizováno a do jaké míry; daní; můžou využít ekonomickou sílu svých firem pro nátlak na další státy.¹⁴⁹

¹⁴⁴ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 32–36.

¹⁴⁵ *Tamtéž*, s. 36.

¹⁴⁶ *Tamtéž*, s. 37.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 38–39.

¹⁴⁸ *Tamtéž*, s. 42–44.

¹⁴⁹ *Tamtéž*, s. 46.

Jak bylo již naznačeno, počátek moderního světového systému Wallerstein klade do Evropy v „dlouhém“ 16. století. Jeho šíření se spojeno s evropským kolonialismem (nejslabší a často nově včleněné státy systému se stávají koloniemi), tedy nejdříve s Amerikou, a až později s Afrikou a Asií – viz obr. 3 a 4. V této souvislosti také Wallerstein (podobně jako Braudel v *Dynamice kapitalismu*)¹⁵⁰ přikládá seznam tří dosavadních hegemonů moderní kapitalistické světové ekonomiky, a to: 1) Republika spojených provincií nizozemských v polovině sedmnáctého století¹⁵¹ s centrem v Amsterdamu; 2) Spojené království Velké Británie a Irska v polovině devatenáctého¹⁵² s centrem v Londýně; 3) Spojené státy americké v polovině dvacátého století¹⁵³ s centrem v New Yorku.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Braudel vnímá roli center systému kontinuálněji. Tvrzení si neodporují, jen Braudel akcentuje více roli center-měst, kdežto Wallerstein hegemonů-států. Braudel například mluví o přesunu centra z Londýna do New Yorku v roce 1929.

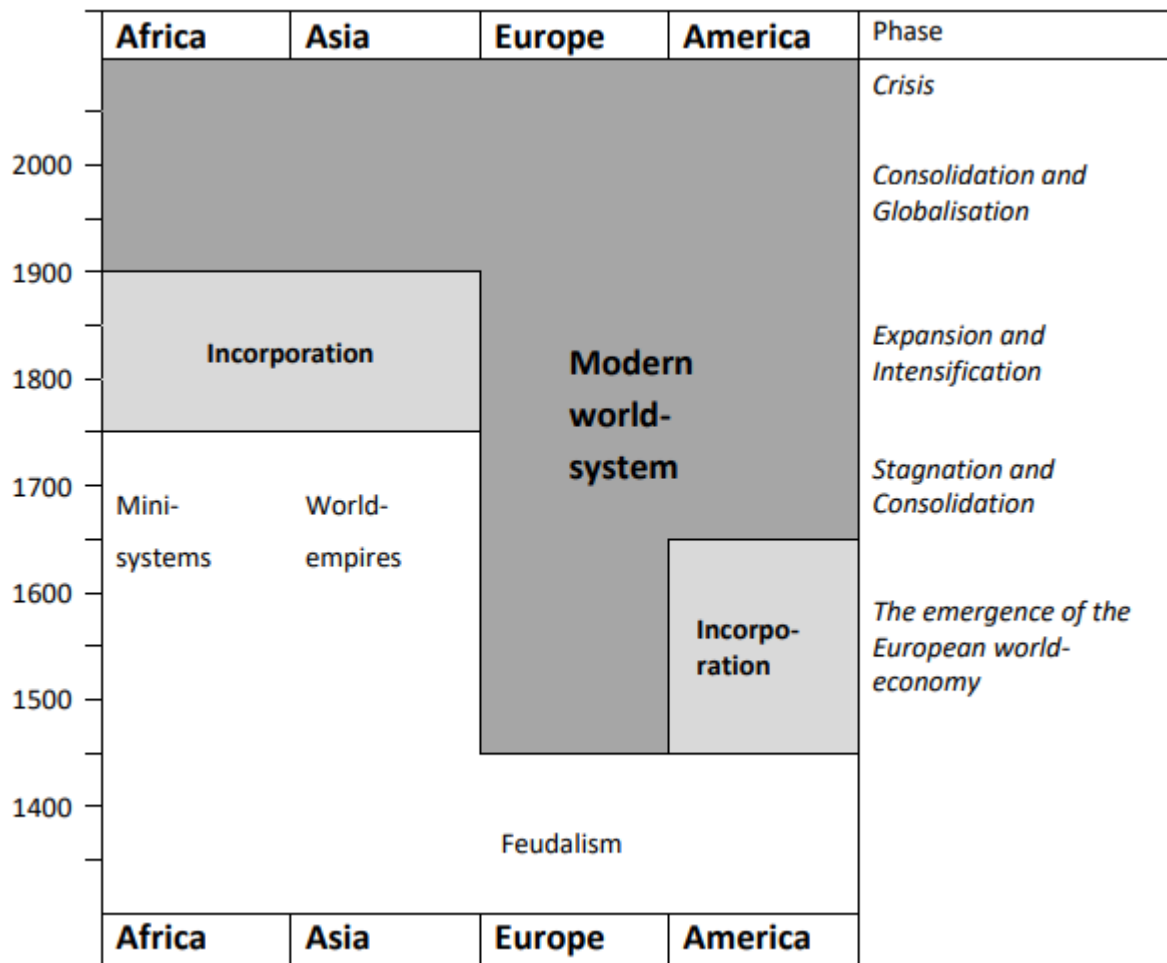
BRAUDEL, Fernand: *Dynamika kapitalismu*. Praha 1999, s. 49.

¹⁵¹ Cca 1625–1672 (jedná se o maximální možný vymezení).

¹⁵² Cca 1815–1873 (jedná se o maximální možný vymezení).

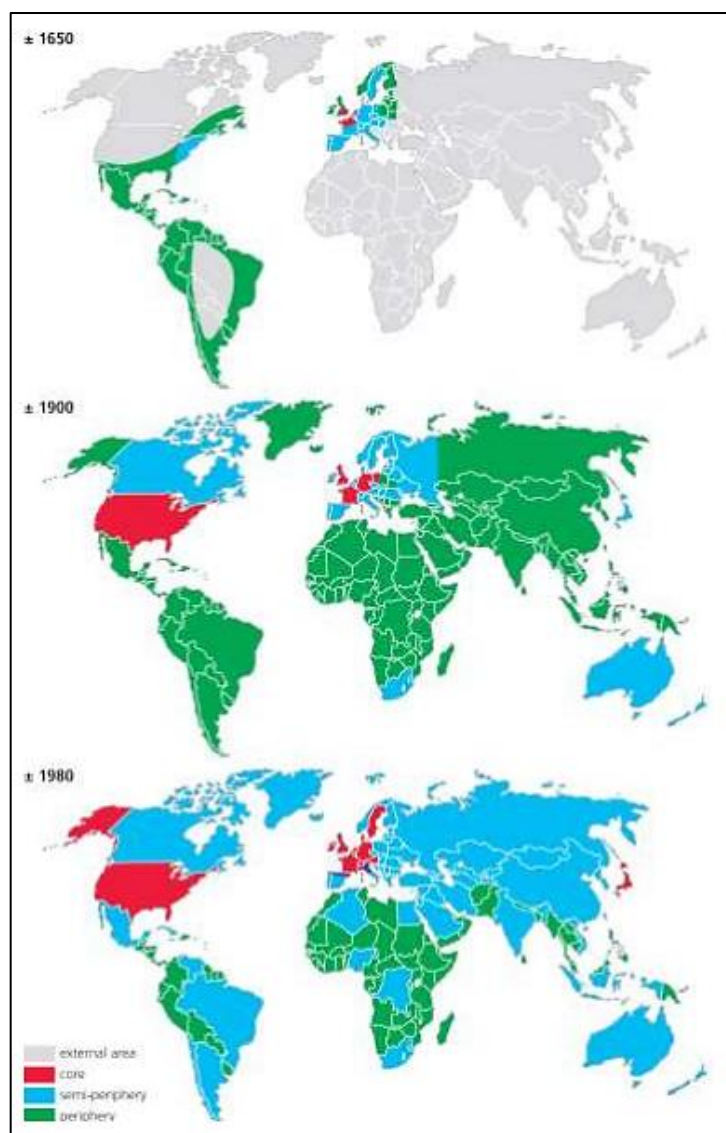
¹⁵³ Cca 1945–1967 (jedná se o maximální možný vymezení).

¹⁵⁴ WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000, s. 255–257.

Obrázek 3 Vývoj moderního světového systému, začlenění jednotlivých částí světa a jeho fáze.

(Zdroj: Kees TERLOUW 2018)

Obrázek 4 Mapy vývoje moderního světového systému v čase a prostoru

(Zdroj: Kees TERLOUW 2018)

Ve 20. století narůstá význam toho, čemu Wallerstein říká antisystémová hnutí (orig. antisystemic movements). Sem řadí dělnická/sociální, etnická/národní a ženská hnutí, jejichž cíle se různí, ale v zásadě se snaží o dvě hlavní věci: 1) získat moc ve státě a za 2) změnit svět, stát a společnost (pořadí kroků bylo předmětem diskuse, ale pouze v některých případech se podařilo dosažení jen první část).¹⁵⁵ Antisystémová proto, že se snaží aktivně vystupovat proti fundamentálním principům moderního světového

¹⁵⁵ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 69–73.

systemu. Často se byla tato hnutí konkurenty a rivaly, jelikož byly založeny na různých statusových skupinách. Jediným globálně viditelným výsledkem těchto hnutí je rozšíření občanství (ve smyslu plného občanství a volebního práva).¹⁵⁶

Jak je možné vidět na obr. 3, tak Wallerstein tvrdí, že moderní světový systém se dostává do krize, která bude vrcholit okolo roku 2050. Doslovně říká, že: „*The modern world-system in which we are living, which is that of a capitalist world-economy, is currently in precisely such a crisis, and has been for a while now. This crisis may go on another twenty-five to fifty years*“ (publikováno v roce 2004).¹⁵⁷ Počátek této krize klade do „světové revoluce roku 1968“, která podle něj dlouhodobou (počátek klade do doby po Velké francouzské revoluci roku 1789) dominanci liberalismu v geokultuře.¹⁵⁸ To se spojuje s krizí v kapitalistickém pojetí ekonomiky, kdy se snižuje možnost akumulace kapitálu. Důvody vidí v kontinuálním nárůstu nákladů firem v oblasti pracovní síly, výrobních prostředků (a surovin) a daní.¹⁵⁹ U pracovní síly hovoří o tom, že relokace výroby v rámci systému za levnější pracovní silou se vyčerpává a „*global shift*“¹⁶⁰ už nemůže dále tímto způsobem pokračovat. Problém u výrobních prostředků a surovin vidí ve třech oblastech, kde je nově tlak na firmy, aby se zapojily do řešení, jelikož náklady, které vznikají kvůli jejich působení jsou převážně hrazeny z veřejných zdrojů.¹⁶¹ První dva se přímo týkají ekologie, třetí nepřímo. Problém zpracování odpadu vč. toho toxického, tedy vedlejší produkty vznikající během a po výrobním procesu stejně jako již více neužité produkty, můžou firmy řešit relokací do státu se slabšími restrikcemi v této oblasti, ale ani zde nelze tento proces opakovat do nekonečna. Druhým problémem jsou vstupní suroviny, převážně ty přírodní zdroje,

¹⁵⁶ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 73.

¹⁵⁷ *Tamtéž*, s. 77.

¹⁵⁸ Geokulturu Wallerstein definuje jako soubor hodnot ve světovém systému, který přesahuje státní hranice a napomáhá fungování systému.

WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000, s. 465.

¹⁵⁹ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 79.

¹⁶⁰ Ve smyslu nalézání nové levné pracovní síly (Wallerstein tyto firmy nazývá „*runaway factories*“). Časem se totiž náklady na pracovníky v těchto zemích zvýší. Zároveň však „*global shift*“, v pojetí Petera Dickena, referuje o komplexnější změně ve světové ekonomice, což reflektoval i Wallerstein, který se ve 21. století začal zabírat pozicí Číny a východní Asie.

DICKEN, Peter: *Global shift: mapping the changing contours of the world economy*. New York 2015.

¹⁶¹ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 80–81.

které lze obnovit (např. dřevo). Tyto dva problémy se v poslední době staly předmětem veřejné diskuse a jsou propagovány environmentalistickými hnutími.¹⁶² Třetí oblastí je infrastruktura, která taky bývá většinou financována státy, ale je klíčová pro logistiku v globalizované a propojené globální ekonomice.

Všechny výše zmíněné problémy společně s dalšími faktory (problematictější udržení kvazi-monopolů a tím větší konkurence) vedou podle Wallersteina ke snížení zisku. Reakcí na snížení zisků je podle něj na teoretické rovině *neoliberalismus* a na té politické *Washingtonský konsenzus*,¹⁶³ jejichž snaha o zeštíhlení sociálního státu zároveň se snížením daní, podporu globalizace a liberalizace přeshraničního pohybu kapitálu a zboží (nikoliv lidí) apod. vedla ke krátkodobým drobným úspěchům, ale krizi to nezahnilo.¹⁶⁴ Wallerstein například v znak chaosu v ústupu některých firem od výroby k finančním spekulacím a všeobecně financionalizaci.¹⁶⁵

Nelze však vnímat moderní světový systém jako nefunkční. Systém sám se snaží normálně fungovat a vyrovnávat problémy, jenže už je ve stádiu tranzice a postupem času se bude krize prohlubovat. Wallerstein vidí na konci krize současného systému bifurkaci, jejichž vyústění v nový systém je jisté, ale o tom, jak ten systém přesně bude vypadat, se není možné zatím ani dohadovat.¹⁶⁶ Přesto nastínil základní kontury toho, že už v současné době probíhá pomyslná bitva o to, kterým směrem se nový systém bude ubírat. Wallerstein hovoří o duchu Davosu¹⁶⁷ a duchu Porta Alegre,¹⁶⁸ které vnímá jako souboj o to, zda bude nový systém založen na

¹⁶² WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 82.

¹⁶³ Politika vůči rozvojovým zemím ze strany Mezinárodního měnového fondu, Světové banky a Ministerstva financí Spojených států amerických v duchu neoliberalismu (liberalizace, privatizace, deregulace apod.).

¹⁶⁴ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 86.

¹⁶⁵ *Tamtéž*.

¹⁶⁶ *Tamtéž*.

¹⁶⁷ Podle švýcarského města Davos, kde se koná výroční zasedání Světového ekonomického fóra.

¹⁶⁸ Podle brazilského města Porto Alegre, kde sídlí Světové sociální fórum. Wallerstein se ho sám účastnil a je jedním ze signatářů Manifestu Porto Alegre (orig. Porto Alegre Manifesto). Manifest je svými body tematicky podobný Washingtonskému konsenzu (v původní Williamsonově verzi), ale samozřejmě s jiným obsahem.

Porto Alegre Manifesto in English. Dostupné z: <https://www.opendemocracy.net/en/porto-alegre-manifesto-in-english/>. [cit. 22.3.2022].

hierarchii¹⁶⁹ nebo relativně demokratický a rovnostářský.¹⁷⁰ Před lidmi tak v souvislosti s krizí podle něj stojí tři úkoly: 1) intelektuální – pochopit, co se děje; 2) morální – rozhodnout se pro směr, který je žádoucí; 3) politický – aktivně přemýšlet o tom jak, a následně jednat pro to, pro co se člověk rozhodne.¹⁷¹ Ostatně, tomuto tématu se zevrubněji věnuje v díle *Utopistika*¹⁷² s podtitulem *historické rozhodování v 21. století*, který odkazuje právě na tento souboj o podobě budoucího světového systému.

2.2.3 Kritika Wallersteinovy teorie světového systému

Jak už bylo zmíněno dříve, teorie světových systémů ve Wallersteinově podání má i své kritiky. Sám Wallerstein je rozděluje do čtyř skupin – nomotetické pozitivisty (orig. nomothetic positivists), ortodoxní marxisty (orig. orthodox Marxists), státní autonomisty (orig. state autonomists) a kulturní partikularisty (orig. cultural particularists) a uvádí, že jednotlívým prvkem této kritiky je absence centrálního aktéra dějiny v teorii světových systémů.¹⁷³ Takové autory lze nalézt ve výše zmíněném průvodci bibliografií (třetí část) Wallersteinovy knihy *World-Systems Analysis: An Introduction*, kde jednotlivá díla i komentuje.¹⁷⁴

Nomotetičtí pozitivisté kritizují hlavně nevyvratitelnost některých premis teorie světových systémů, tudíž je považují za neplatné a nevědecké. Wallerstein tuto kritiku odmítá s odpovědí, že teorie světových systémů preferuje komplexizovat a kontextualizovat jednodušší fakta (nikoliv naopak zjednodušovat), což poslouží lépe k pochopení světa.¹⁷⁵ Třebaže není Wallerstein proti kvantifikaci, tak nedostatečná

¹⁶⁹ Ta hierarchie může spočívat i v meritokratickém řízení, a ne nutně v nějaké těžce represivní formě hierarchie.

¹⁷⁰ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 87–89.

¹⁷¹ *Tamtéž*, s. 89–90.

¹⁷² WALLERSTEIN, Immanuel: *Utopistika. Historické rozhodování ve 21. století*. Praha 2006.

¹⁷³ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 19.

¹⁷⁴ *Tamtéž*, s. 103.

¹⁷⁵ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 19.

kvantifikace a vágnost teorie v některých oblastech bude znát především v dalších kapitolách této práce.

Ortodoxní marxisté kritizují teorii světových systémů pro upozadění role společenských tříd (třídní boj, buržoazie a proletariát),¹⁷⁶ nedostatek akcentu na ekonomickou základnu (v protikladu vůči nadstavbě), odmítnutí lineárního průběhu dějin, ale především odklon od vztahu námezdní práce¹⁷⁷ a produkce v továrně ke globální směně a toku zboží ve světové ekonomice, což Wallerstein neodporuje, a na mnoha místech uvádí argumenty, proč tomu tak je, a proč považuje tuto kritiku za spjatou se sociálními vědami v 19. století, jejichž kritice se věnuje dlouhodobě.¹⁷⁸

Kritika *státních autonomistů* tkví ve výtce, že Wallerstein upozaduje roli států na úkor světové ekonomiky. Tvrdí, že jednání států ovlivňují i jiné faktory, než světová ekonomika a nelze ji tedy vysvětlovat pouze perspektivou světového systému.¹⁷⁹ Wallerstein opravdu nedává prostor přílišné autonomii států v systému, které se navzájem v různé míře ovlivňují, ale určitou míru suverénnosti jim neupírá.

Kritika *kulturních partikularistů*, jak je nazývá Wallerstein, je určitým druhem postmoderní kritiky, které zjevně atakuje teorii světových systémů jako jen další „velký narativ“. To Wallerstein přiznává, ale jedním dechem dodává, že díky svému soustředění se na totální historii a nedisciplinaritu neakcentuje ekonomickou část na úkor té kulturní a není ani eurocentrickou, což je také předmětem kritiky (sama teorie se proti eurocentrismu staví).¹⁸⁰

¹⁷⁶ Do této kategorie kritiky se dá počítat i kritika (ze silně levicových pozic) něčeho, čemu se sám Wallerstein do značné míry věnuje, a tedy hnutím v zemích třetího světa. Např. McKelvey Wallersteinovi vyčítá, že nechápe leninismus a podceňuje roli revolucí (socialistických i národně osvobozeneckých) v zemích třetího světa (Kuba, Vietnam apod.), což se způsobeno jeho uzavřením (nebo nedostatečnou otevřeností vůči ostatním) v myšlenkových konceptech „Severu“.

McKELVEY, Charles: *Wallerstein: A Critique*. 2013. Dostupné z: <https://www.globallearning-cuba.com/blog-umlthe-view-from-the-southuml/wallerstein-a-critique>. [cit. 10.4.2022].

¹⁷⁷ Jak bylo výše zmíněno u domácností, které Wallerstein vnímá jako základní jednotku a vhodnou k třídní klasifikaci, tak uznává hned několik druhů příjmu, z nichž námezdní práce tvoří jen část celkového příjmu domácností.

¹⁷⁸ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 20.

¹⁷⁹ *Tamtéž*.

¹⁸⁰ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 20.

S obecným shrnutím předmětů kritiky Wallersteinovy teorie světových systémů přišel také Holubec, který ji rozdělil do 13 bodů:¹⁸¹

- 1) ekonomický redukcionismus
- 2) prázdnota konceptu jádra a periferie v dnešním světě
- 3) historická (ne)přesnost
- 4) přehnaný holismus
- 5) nutnost existence periferie pro rozvoj jádra
- 6) zbídačování periferie
- 7) prázdnota konceptu semiperiferie
- 8) funkcionalismus a teleologičnost
- 9) cykličnost
- 10) eurocentrismus a jádro-centrismus
- 11) přílišné ztotožnění pojmu světového systému s konceptem kapitalismu
- 12) nedostatečná pozornost otázkám genderu
- 13) ideologičnost

Většina výše zmíněných bodů se dá zařadit do kategorií, které rozlišuje už Wallerstein. Jak si lze všimnout, tak hned několik bodů (body 2, 5, 6 a 7) kritiky se týká konceptu jádro-semiperiferie-periferie. Jedná se vesměs o kritiku vágnosti definice semiperiferie, zpochybnění vztahu jádra a periferie, (ne)relevance v globalizovaném světě propojeného komunikačními kanály o bezprecedentní rychlosti. Celkově vzato je mu tedy vyčítáno přílišné zjednodušení bez podání přesných kritérií. Holubec však dodává, že se jedná o teoretický model, který se má realitě přibližovat, čímž může posloužit k jejímu lepšímu poznání, a ne ji dokonale popsat.¹⁸²

¹⁸¹ HOLUBEC, Stanislav: *Teorie světového systému Immanuela Wallersteina* (disertační práce). Praha 2006, s. 128-132.

¹⁸² *Tamtéž*, s. 128.

2.2.4 Zóny světového systému

Rozdělení zemí do kategorií jádra, semiperiferie a periferie je, jak bylo výše naznačeno, jednou z kontroverznějších, nebo alespoň jednou z nejkritizovanějších, částí Wallersteinovy teorie světových systémů, jelikož, jak uvádí sám Wallerstein, je to spíše otázkou heuristiky a zvolení jednotlivých kritérií pro jednotlivé kategorie.¹⁸³ Jak sám poznamenal, tak o nějaký výčet zemí pro jednotlivé kategorie se v 70. a 80. letech pokoušel, ale přestal to dělat.¹⁸⁴ Pravděpodobně se obával, že debata sklouzne k bitvě o exaktní kritéria pro klasifikaci zemí a upozadí hlavní myšlenky teorie. Kdyby v tom pokračoval, tak bude kritizován za kritéria, která zvolil a budou navrhována další. Takto je kritizován pro vágnost a absenci výčtu kritérií, a tudíž nevyvratitelnost. Pro Wallersteina jsou důležitější rozdíly mezi obecnými kategoriemi než tím, zda některá země v daný moment je součástí některé z kategorií.¹⁸⁵

Wallerstein není sám, kdo se o výčet států jednotlivých kategorií pokoušel. V příloze¹⁸⁶ k článku¹⁸⁷ Chase-Dunna a kol. najdeme rozřazení zemí na jádro, semiperiferie a periferie pro období 1908–1995 – viz tab. 1. Jak si lze povšimnout z mapy (obr. 5), zpracované na základě zmíněné tabulky, tak státy jádra jsou s drobnými výjimkami podobné jako u Wallersteina, ale neodpovídá mj. zařazení Česka nebo Ruska, jelikož Wallerstein právě je uvádí jako dobré příklady semiperiferie, a to během celého „krátkého“¹⁸⁸ 20. století.¹⁸⁹ Ostatně do semiperiferie

¹⁸³ WALLERSTEIN, Immanuel, AGUIRRE ROJAS, Carlos Antonio a LEMERT, Charles: *Uncertain Worlds: World-systems Analysis in Changing Times*. New York 2012, s. 45.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž.

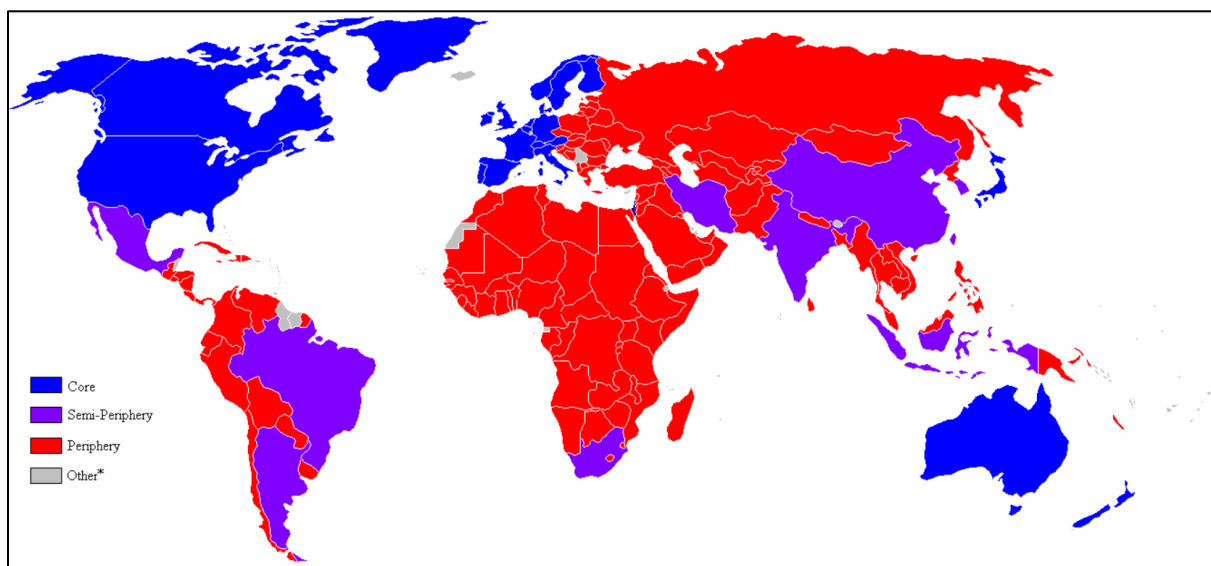
¹⁸⁶ CHASE-DUNN Christopher, KAWANO Yukio a BREWER Benjamin D.: Appendix. Příloha k článku CHASE-DUNN Christopher, KAWANO Yukio a BREWER Benjamin D.: *Trade Globalization since 1795: Waves of Integration in the World-System*. American Sociological Review. 2000, 65(1), s. 77–95. Dostupné z: <https://irows.ucr.edu/cd/appendices/asr00/asr00app.htm>. [cit. 22.3.2022].

¹⁸⁷ CHASE-DUNN Christopher, KAWANO Yukio a BREWER Benjamin D.: *Trade Globalization since 1795: Waves of Integration in the World-System*. American Sociological Review. 2000, 65(1), s. 77–95.

¹⁸⁸ Termín odkazuje na Hobsbawmovo pojetí 20. století (1914–1991).

¹⁸⁹ WALLERSTEIN, Immanuel: *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-systems*. Cambridge 1991, s. 88.

řadil celý okruh zemí kole evropského jádra – Portugalsko, Španělsko, Itálii, Řecko, Finko, Norsko a většinu východní Evropy.¹⁹⁰

Obrázek 5 Mapa s rozdělením států světa na kategorie periferie, semiperiferie a jádro na základě rozdělení Chase-Dunna a kol. 2000.

(Zdroj: Lou COBAN 2010)

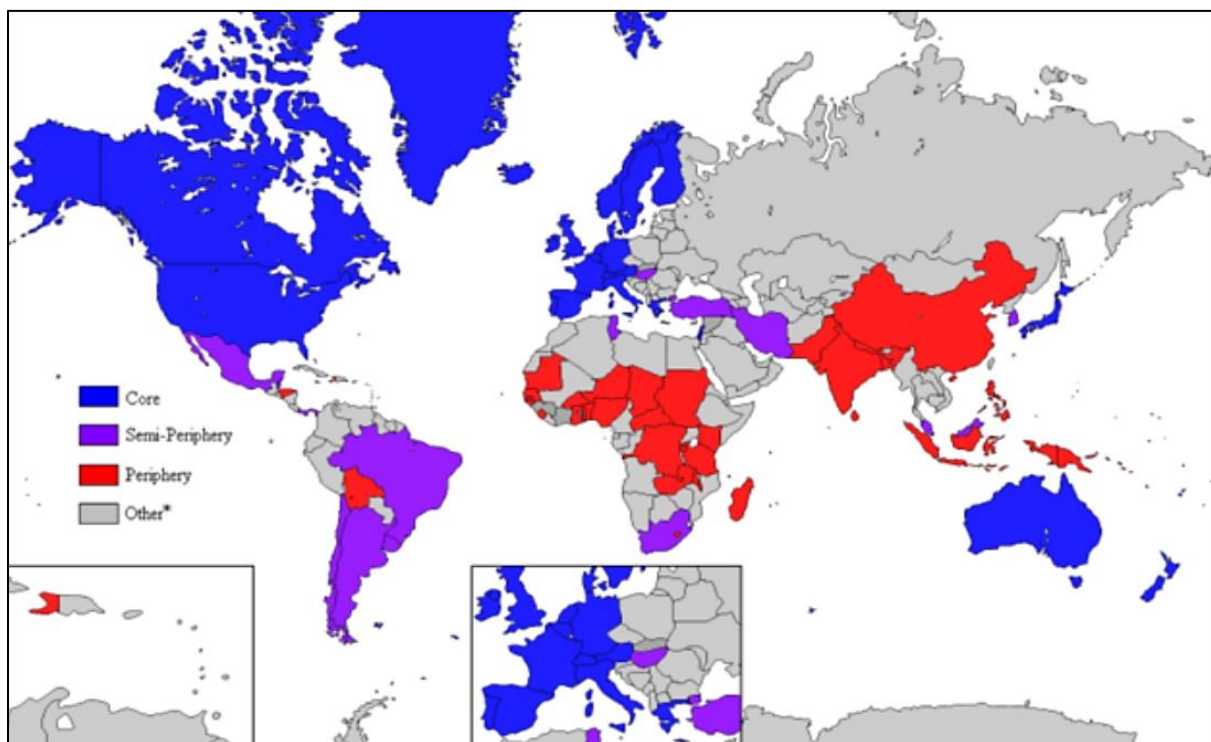
¹⁹⁰ WALLERSTEIN, Immanuel: *Semi-Peripheral Countries and the Contemporary World Crisis*. Theory and Society. 1976, 3(4), s. 465.

Tabulka 1 Rozdělení států světa na kategorie periferie, semiperiferie a jádro v letech 1908 až 1995 podle Chase-Dunna a kol. 2000.

Periphery			Core Countries	Semiperiphery
Afghanistan	Gambia, The	Moldova	United States	Brazil
Albania	Georgia	Mongolia	Wales	China
Algeria	Ghana	Morocco	France	Hong Kong
Angola	Greece	Mozambique	Australia	Iran, Islamic Rep.
Bahrain	Guatemala	Myanmar	Denmark	Israel
Bangladesh	Guinea	Namibia	Italy	Korea, Rep.
Barbados	Guinea-Bissau	Nepal	Sweden	South Africa
Belarus	Guyana	Nicaragua	Spain	Singapore
Belize	Haiti	Niger	Japan	Mexico
Benin	Honduras	Nigeria	Netherlands	Argentina
Bolivia	United Arab Emirates	Oman	Austria	India
Botswana	Uruguay	Pakistan	Canada	Indonesia
Bulgaria	Hungary	Panama	Belgium	Taiwan
Burkina Faso	Iraq	Papua New Guinea	Switzerland	
Burundi	Yemen, Rep.	Paraguay	Germany	
Cambodia	Yugoslavia, FR (Serbia/Montenegro)	Peru	New Zealand	
Cameroon	Zaire	Philippines	Ireland	
Central African Republic	Jamaica	Poland	Norway	
Chad	Jordan	Puerto Rico	Finland	
Chile	Kazakstan	Romania	Portugal	
Colombia	Kenya	Russian Federation		
Congo	Kuwait	Senegal		
Costa Rica	Kyrgyz Republic	Sierra Leone		
Cote d'Ivoire	Lao PDR	Sri Lanka		
Croatia	Latvia	Sudan		
Cuba	Lebanon	Suriname		
Cyprus	Lesotho	Syrian Arab Republic		
Czech Republic	Liberia	Tanzania		
Dominican Republic	Libya	Thailand		
Ecuador	Lithuania	Togo		
Egypt, Arab Rep.	Macao	Trinidad and Tobago		
El Salvador	Macedonia, FYR	Tunisia		
Eritrea	Madagascar	Turkey		
Estonia	Malawi	Uganda		
Ethiopia	Malaysia	Venezuela		
Rwanda	Mali	Vietnam		
Saudi Arabia	Mauritania	Zambia		
Gabon	Mauritius	Zimbabwe		

(Zdroj: Christopher CHASE-DUNN, Yukio KAWANO a Benjamin D. BREWER 2000)

Dalším pokusem o vymezení států světa do kategorií podle dělby práce do zón nacházíme u Salvatora J. Babonese, který sleduje osmadvacetileté období mezi lety 1975 a 2002.¹⁹¹ Rozřazení do kategorií se dostalo u Babonese pouze zemím, které jsou typickými a přirozenými zástupci dané kategorie pro určené období – viz tab. 2. Tabulka tedy nezahrnuje země (vizualizovaná podoba viz obr. 6), které se buďto posunuli po pomyslné ose do jiné kategorie, nebo se pohybují na pomezí kategorií. Babones mapoval i tyto změny kategorií a jediná země, která byla za sledované období schopná se přesunout z periferie do jádra, byla Jižní Korea.¹⁹²

Obrázek 6 Mapa s rozdělením států světa na kategorie periferie, semiperiferie a jádro v letech 1975 až 2002 na základě rozdělení Babonese 2005.

(Zdroj: Jared MCKAY 2017)

¹⁹¹ BABONES Salvatore J.: *The Country-Level Income Structure of the World Economy*. Journal of world-systems research, 2005, 11(1), s. 29–55.

¹⁹² V roce 1976 se z Jižní Korey, t. č. periferie, stala semiperiferie a v roce 1992 se dokonce přesunula mezi země jádra.

BABONES Salvatore J.: *The Country-Level Income Structure of the World Economy*. Journal of world-systems research, 2005, 11(1), s. 29–55.

Tabulka 2 Typičtí zástupci daných kategorií ve světě v letech 1975 až 2002 podle Babonese 2005.

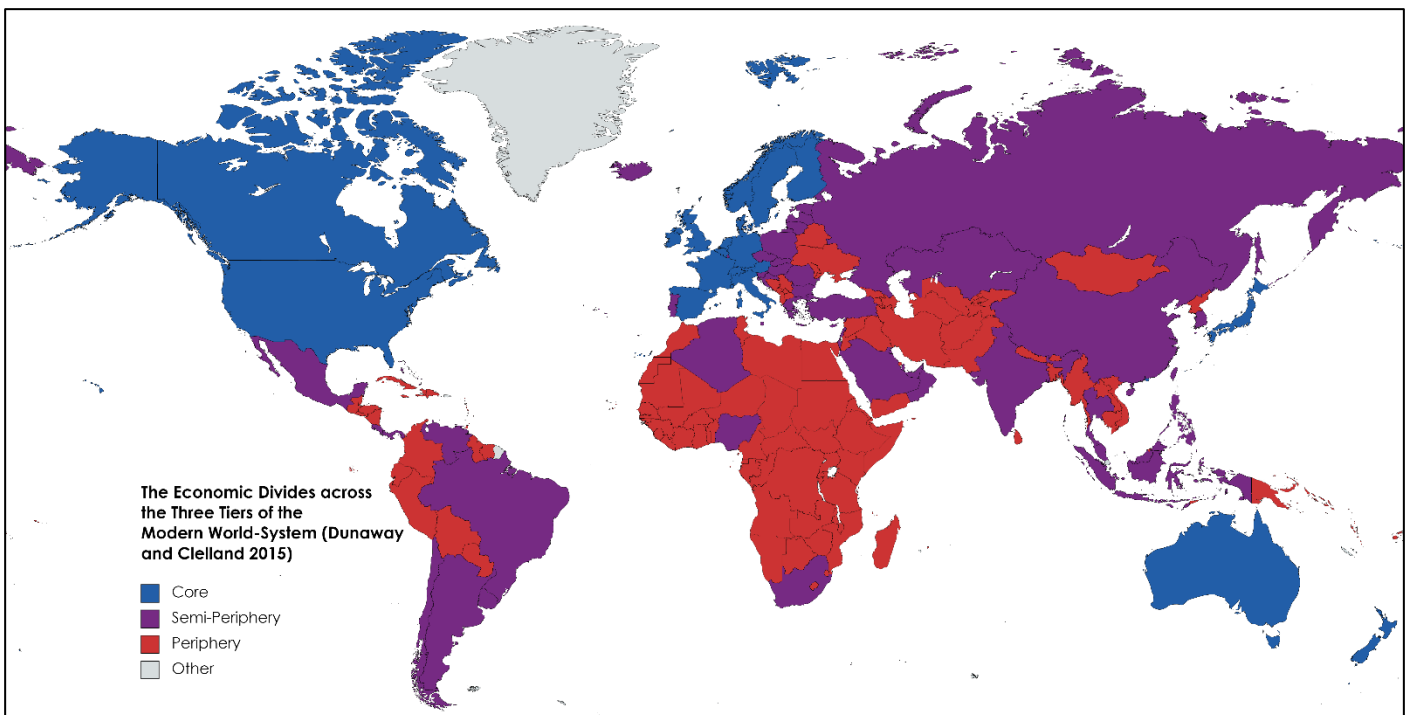
Periphery		Core	Semiperiphery
Bangladesh	Papua New Guinea	Australia	Belize
Benin	Philippines	Austria	Brazil
Bolivia	Rwanda	Belgium	Chile
Burkina Faso	Senegal	Canada	Fiji
Burundi	Sierra Leone	Denmark	Hungary
Central African Republic	Solomon Islands	Finland	Jamaica
Chad	Sri Lanka	France	Malaysia
China	Sudan	Germany	Mexico
Congo, Dem. Rep.	Togo	Greece	Panama
Gambia, The	Zambia	Hong Kong, China	Seychelles
Ghana		Iceland	South Africa
Guinea-Bissau		Ireland	Tunisia
Haiti		Israel	Turkey
Honduras		Italy	Uruguay
India		Japan	
Indonesia		Luxembourg	
Kenya		Netherlands	
Lesotho		New Zealand	
Madagascar		Norway	
Malawi		Singapore	
Mauritania		Spain	
Nepal		Sweden	
Niger		Switzerland	
Nigeria		United Kingdom	
Pakistan		United States	

(Zdroj: Salvatore J. BABONES 2005)

Pravděpodobně nejnovějším pokusem o přiřazení současných států světa do jednotlivých kategorií podle teorie světových systémů je článek¹⁹³ Wilmy Dunawayové a Donalda Clellanda. V něm rozřazují státy nejen podle příslušnosti k jednotlivým kategoriím, ale je rozlišují podle geografických oblastí a „západnosti“ – viz tab. 3. Na obr. 7 se můžeme povšimnout, že většina zemí Západu je zde v kategorii jádra a menší část v semiperiferii, ale žádná v kategorii periferie, a to i díky vyloučení

¹⁹³ DUNAWAY, Wilma A. a CLELLAND, Donald A.: *Moving toward Theory for the 21st Century: The Centrality of Nonwestern Semiperipheries to World Ethnic/Racial Inequality*. Journal of World-Systems Research. 2017, 23(2), s. 400–464.

postsocialistických zemí Evropy z kategorie Západu.¹⁹⁴ Článek studuje vzestup nezápadních, především asijských, semiperiferií a jejich úlohu v moderním světovém systému v souvislosti s etnickou a rasovou nerovností. Na rozdíl od Babonese zde Jižní Koreu autoři identifikují jako nejbohatší semiperiferii.¹⁹⁵ Jedná se o rozdělení států v rámci zón moderního světového systému, které je pravděpodobně nejvěrnější Wallersteinově představě.

Obrázek 7 Mapa s rozdělením států světa na kategorie periferie, semiperiferie a jádro v roce 2015 na základě rozdělení Dunawayové a Clellanda 2017.

(Zdroj: Durin HENDRIKS 2021)

¹⁹⁴ Mezi „Západ“ zde řadí státy Evropy (s výjimkou postsocialistických států Evropy) a USA, Kanadu, Nový Zéland a Austrálii.

¹⁹⁵ DUNAWAY, Wilma A. a CLELLAND, Donald A.: *Moving toward Theory for the 21st Century: The Centrality of Nonwestern Semiperipheries to World Ethnic/Racial Inequality*. *Journal of World-Systems Research*. 2017, 23(2), s. 417.

Tabulka 3 Jednotlivé státy jako zástupci daných kategorií ve světě v roce 2015 podle Dunawayové a Clellanda 2017.

World-System Zone & Geographical Zone	Countries
CORE	
Western	Australia, Austria, Belgium, Canada, Denmark, Finland, France, Germany, Ireland, Italy, Monaco, Netherlands, New Zealand, Norway, Spain, Sweden, Switzerland, United Kingdom, United States
Asian Countries & Zones	Japan, Singapore, China SARs: Hong Kong, Macao
SEMIPERIPHERY, WESTERN/NORTHERN/SOUTHERN EUROPE	Cyprus, Greece, Iceland, Liechtenstein, Luxembourg, Malta, Portugal
SEMIPERIPHERY, NONWESTERN	
Post-Socialist Eastern Europe	Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Estonia, Hungary, Kazakstan, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Russian Federation, Slovakia, Slovenia
Latin America	Argentina, Brazil, Chile, Costa Rica, Mexico, Panama, Uruguay, Venezuela
Asia (East, South & Southeast)	China, India, Indonesia, Korea, Rep. of, Malaysia, Philippines, Thailand, Chinese SAR: Taiwan
Middle East & North Africa	Algeria, Israel, Kuwait, Lebanon, Oman, Qatar, Saudi Arabia, Turkey, United Arab Emirates
Subsaharan Africa	Nigeria, South Africa
Caribbean	Bahamas
PERIPHERY	
Subsaharan Africa	Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Cape Verde, Cameroon, Central African Republic, Chad, Comoros, Congo, Demo. Repub. of, Congo, Rep. of, Cote d'Ivoire, Djibouti, Equatorial Guinea, Eritrea, Ethiopia, Gabon, Gambia, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Kenya, Lesotho, Liberia, Madagascar, Malawi, Mali, Mauritania, Mauritius, Mozambique, Namibia, Niger, Rwanda, Sao Tome & Principe, Senegal, Seychelles, Sierra Leone, Somalia, South Sudan, Sudan, Swaziland, Tanzania, Togo, Uganda, Zambia, Zimbabwe
Asia (East, South & Southeast)	Afghanistan, Bangladesh, Bhutan, Cambodia, North Korea, Lao PDR, Mongolia, Myanmar, Nepal, Pakistan, Sri Lanka, Timor-Leste, Vietnam
Middle East/North Africa	Bahrain, Brunei, Egypt, Iran, Iraq, Jordan, Morocco, Libya, Syrian Arab Republic, Tunisia, Yemen
Post-Socialist Eastern Europe	Albania, Armenia, Azerbaijan, Belarus, Bosnia and Herzegovina, Georgia, Kyrgyz Republic, Macedonia, Moldova, Montenegro, Serbia, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine
Latin America	Belize, Bolivia, Colombia, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Guyana, Honduras, Nicaragua, Paraguay, Peru, Suriname
Caribbean	Antigua & Barbuda, Barbados, Cuba, Dominica, Dominican Republic, Grenada, Haiti, St. Kitts & Nevis, St. Lucia, St. Vincent & the Grenadines, Trinidad & Tobago
Oceania	Kiribati, Marshall Islands, Micronesia, Palau, Papua New Guinea, Samoa, Solomon Islands, Tonga, Tuvalu, Vanuatu

(Zdroj: Wilma A. DUNAWAY a Donald A. CLELLAND 2017)

Toto rozdělení států na jádro, semiperiferie a periferie, které vzešlo z předešlého konceptu jádra a periferie, je potřeba vnímat v analýze moderního světového systému jako relativní, ve smyslu vztahu mezi sebou, a nikoliv jako samostatné kategorie nebo vývojové stupně, jak navrhuje oponentní teorie modernizace.¹⁹⁶ Wallersteinovo rozšíření kategorií jádra a periferie o semiperiferii přináší novou kategorii, která ovšem nemá vlastní modus operandi,¹⁹⁷ ale kombinuje oba předešlé kategorie. Tvoří tak jakousi přechodnou zónu. Když tedy Wallerstein hovoří o osově dělbě práce (orig. axial division of labor),¹⁹⁸ je třeba to vnímat jako dva módy produkce a produktů – **jádrové** a **periferní**, ale s tím, že tyto dva stavy nedělí pevná hranice, nýbrž postupná přechodná část (mix dvou předchozích módů produkce a produktů) – **semiperiferie**.

2.2.5 Jádro

Země jádra si historicky relativně drží, na rozdíl od dynamičtější skupiny států – semiperiferie, svoji pozici v moderním světovém systému od doby jeho vzniku – viz obr. 4. Pouze se, v souvislosti s šířením kapitalistické světové ekonomiky, rozšířil počet členů této kategorie. Jako nejobecnější charakteristiku nabízí Wallerstein následující: „*What we mean by core-periphery is the degree of profitability of the production processes. Since profitability is directly related to the degree of monopolization, what we essentially mean by core-like production processes is those that are controlled by quasi-monopolies.*“¹⁹⁹ Zatímco země periferie skutečně konkurenčně soutěží mezi sebou na světovém trhu, tak u zemí jádra jde o jiný proces, kdy skrze vědu a výzkum se snaží rozmnožit a udržet kvazi-monopolní (příp. monopolní) produkci. Obchodní směnu mezi jádrem a periferií nazývá směnou nerovnou a uvádí ji následovně: „*When Exchange occurs, competitive*

¹⁹⁶ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 28.

¹⁹⁷ Vysvětlení viz podkapitola s názvem „Semiperiferie“ dále.

¹⁹⁸ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 93.

¹⁹⁹ *Tamtéž*, s. 28.

products are in a weak position and quasi-monopolized products are in a strong position. As a result, there is a constant flow of surplus-value²⁰⁰ from the producers of peripheral products to the producers of core-like products. This has been called unequal exchange."²⁰¹ Tedy v jádru je obecně vyšší zisk (i mzda), kdežto na periferii je tomu opačně.

Kvazi-monopoly nejsou věčné, a když se vyčerpá jejich ziskovost větší konkurencí a růstem nákladů, tak se přesouvají po ose do dalších zón – první semiperiferie, posléze periferie. V době menších krizí dochází k tomu, že se společně s částí výroby tak stěhuje i zaměstnanost ze zemí jádra do zemí semiperiferie.²⁰² V klidnější době bývá typická migrace do zemí jádra z ostatních zemí, aby zásobila pracovní trh – to se týká jak levné pracovní síly, tak tzv. odlivu mozků do centra. Země jádra si snaží udržet vědu a výzkum na vysoké úrovni, jelikož právě to hraje klíčovou roli v udržování a vytváření kvazi-monopolů. Levnou pracovní silou mohou substituovat místní, relativně dražší, pracovní sílu, ale po určité době, kdy bude výhodnější přesunout celou výrobu do zemí semiperiferie nebo periferie, tak to učiní, ale věda, výzkum a sídlo firmy většinou zůstávají v zemi jádra. Wallerstein nabízí jako jeden z historických kvazi-monopolních odvětví příklad textilního průmyslu, který stál u zrodu průmyslové revoluce v zemích jádra, kdežto dnes je typický²⁰³ spíše pro země periferie (dalšími příklady z historie může být zpracování železa, auta nebo počítače).²⁰⁴

Pro to, aby mohly kvazi-monopoly existovat je potřeba spolupráce státu, který musí mít relativně stabilní a silnou pozici. Tím se myslí to, že je stát silný a stabilní politicky i ekonomicky, má vhodnou legislativu, ale především efektivní vymahatelnost práva za pomoci státního byrokratického aparátu. Silný stát jádra má vojenskou sílu, která převyšuje populačně srovnatelné země periferie, a to především

²⁰⁰ Tento termín evokuje Marxův pojem „nadhodnota“ a i se tak překládá do češtiny. Wallerstein tím ale má na mysli reálný zisk producenta.

²⁰¹ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 28.

²⁰² WALLERSTEIN, Immanuel a HOPKINS, Terence K. a kol.: *World-Systems Analysis: Theory and Methodology*. Beverly Hills 1982, s. 67.

²⁰³ Lze jej jako ustupujícího bývalého vedoucího odvětví průmyslu využít k ekonomickému růstu – např. asijské tygři.

²⁰⁴ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 29.

díky technologické pokročilosti. Dalšími znaky silného státu jádra může být například objem státních financí (pro financování byrokratické mašinerie (státní aparát), díky níž má větší moc, než státy periferie), což bývá také využíváno k udržování sociálního smíru, který je v porovnání s periferií značně vyšší. Státní výdaje (vzdělávání, zdravotnictví, důchody apod.) ovšem nestimulují pouze sociální smír, ale také, díky zpravidla vyšší míře demokratičnosti a skrze organizaci pracovní síly a její kvalifikovanost, vyšší mzdy. Wallerstein také mluví o vyšším procentuálním zastoupení proletářských domácností v zemích jádra, které definuje jako z větší míry závislé na mzdě jako hlavním příjmu.²⁰⁵ Vyšší mzdy a nižší „samozásobitelství“²⁰⁶ domácností podporuje spotřební potenciál obyvatelstva jádra v kontrastu se zeměmi periferie. Vyšší mzdy lákají do těchto zemí lidi ze semiperiferie i periferie, což se projevuje jako kladné migrační saldo. Vyšší multietnicita zemí jádra je dána také koloniální minulostí, kdy země jádra ovládaly nově inkorporované země do světové ekonomiky, načež se dané kolonie staly periferií moderního světového systému. Obecně lze tedy usuzovat, že bohatší země jádra mají lepší životní podmínky pro život, než země periferie, ale je tomu tak na úkor ostatních.

Země (a především firmy) jádra soutěží především mezi sebou. Díky tomu se snaží si udržet své kvazi-monopolní produkce a narušit nebo imitovat ty ostatní, čímž vzniká další tlak, který omezuje životnost kvazi-monopolů, ale také zvyšuje komplexitu a diverzifikaci ekonomik (jak u produkce, tak u exportu) těchto zemí. Podobnou měrou se tento tlak na diverzifikaci a komplexitu přenáší i na ty země semiperiferie, které se snaží dosáhnout statutu jádra.²⁰⁷

²⁰⁵ WALLERSTEIN, Immanuel a HOPKINS, Terence K. a kol.: *World-Systems Analysis: Theory and Methodology*. Beverly Hills 1982, s. 68.

²⁰⁶ Druhy příjmu domácností podle Wallersteina viz kap. 2.2.2 Teorie světových systémů a moderní světový systém.

²⁰⁷ WALLERSTEIN, Immanuel a HOPKINS, Terence K. a kol.: *World-Systems Analysis: Theory and Methodology*. Beverly Hills 1982, s. 62.

Výše zmíněné oblasti nejsou jediné, kterým dominují země jádra. Státy jádra jsou centry finančních operací,²⁰⁸ ukládají a půjčují peníze.²⁰⁹ Lze tedy konstatovat, že země jádra jsou více zapojeny do světové ekonomiky i obchodu mezi sebou, což se projevuje například i vyšší mírou intraregionální obchodu. Mimochodem, postupující míru financionalizace ekonomiky vnímá Wallerstein jako znak krize, jelikož se kapitalisté snaží přesunout z pole produkce na pole finančních spekulací.²¹⁰ Podobě o tom hovořil i Braudel. Při značném zjednodušení se dá říct, že se jedná o přesun z modu *peníze – zboží – peníze*²¹¹ skrze trh (*zboží – peníze – zboží*) ke zkrácenému řetězci *peníze – peníze*. Finanční sektor ve světové ekonomice není novinkou 20. století, ale Wallerstein upozorňuje na míru moci a celkového objemu na ekonomice.²¹²

2.2.6 Periferie

Země periferie, které trpí nerovnou směnou, jsou protipólem zemí jádra. Jak bylo zobrazeno na obr. 1, tak dvě hlavní oblasti, jimiž státy periferie zásobují ty jádra, jsou export surovin a levná pracovní síla. V případě exportu surovin se většinou jedná o několik málo (ne-li jediná) hlavních surovin, které země periferie exportují. To je činí zranitelnými, jelikož je činí závislé na světové ekonomice a existuje riziko ekonomických potíží v případě slabé poptávky apod. Navíc si země periferie konkurují navzájem, což na síle jejich pozici nepřidá, takže z hlediska světového trhu jsou v pasivní pozici.

²⁰⁸ Organizace jako Světová banka nebo Mezinárodní měnový fond stále sídlí v USA. Třebaže se na to můžeme perspektivou teorie světových systémů dívat jako na pozůstatek po hegemonii USA, tak stále nelze popřít vedoucí úlohu zemí jádra v těchto mezinárodních institucích (ale třeba i ve Světové obchodní organizaci, třebaže sídlí ve Švýcarsku, a ne v USA).

²⁰⁹ WALLERSTEIN, Immanuel a HOPKINS, Terence K. a kol.: *World-Systems Analysis: Theory and Methodology*. Beverly Hills 1982, s. 62.

²¹⁰ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 86.

²¹¹ Kdy zbožím je zde myšlen vyrobený produkt. V opačném případě by se jednalo o překupnictví (ve smyslu přidání článku do řetězce začínajícím výrobcem a končícím spotřebitelem. Termín peníze by se také dal nahradit pojmem kapitál, alespoň v první části, ale pro jednoduchost a jednoznačnost byl zvolen termín peníze.

²¹² WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 86.

Co se týče pracovní síly, tak buďto může imigrovat do státu jádra nebo semiperiferie jako levná pracovní síla střední až nízké kvalifikace, nebo tzv. odliv mozků, především do zemí jádra, které to posílí, a naopak původnímu státu to znesnadní vyhlídky do budoucna. Země jádra musí balancovat imigrační politiku tak, aby nekvalifikovaní imigranti mohli doplnit prázdná místa na nekvalifikovaných pracovních pozicích jako levná pracovní síla (perspektivou země jádra, imigranti se většinou relativně polepší), ale nekonkurovali, nebo alespoň konkurovali co nejméně místní pracovní síle. Jelikož při tomto druhu imigrace může vzniknout potenciál narušení sociálního smíru ve státě, tak se v současnosti země jádra soustředí na vysoce kvalifikované migranty.

Země periferie jsou charakteristické slabým a neefektivním státem. Místní trh nenaskýtá dostatečné možnosti zisku, a tak jsou nejsilnější hráči na trhu (většinou suroviny na export) většinou silně spojeny se státem a armádou.²¹³ To dává prostor pro vznik autoritativním a zkorumpovaným režimům. Státní finance jsou soustředěny do represivních složek státu na úkor ostatních (vzdělávání, zdravotnictví, důchody apod.), takže kvalifikovanost pracovní síly je nízká, stejně jako technologická vyspělost výroby. Sociální smír je zde narušen, jelikož tím často vzniká místní „elita“ a zbytek populace nemá příliš výhod z bohatství země.

2.2.7 Semiperiferie

Semiperiferie má, na rozdíl od jádra a periferie trochu jinou funkci v moderním světovém systému. Oproti pólům má stabilizační roli v systému, jelikož rozmlžuje hranice mezi nimi. Nelze však, jak upozorňuje Wallerstein, hovořit o nějakém semiperiferním modu produkce.²¹⁴ Semiperiferie má charakteristiky obou předchozích kategorií v přibližně rovném zastoupení. Je tedy jak zemí

²¹³ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 53.

²¹⁴ *Tamtéž*.

vykořisťovanou, tak zemí vykořisťující, což brání sjednocení z jednou z výše uvedených kategorií. V moderním světovém systému se jedná o nejdynamičtější skupinu, jelikož má, jak potenciál dosáhnout statusu jádra, tak hrozbu propadu mezi periferie. To se odráží v míře státních intervencí a celkové státní angažovanosti v ekonomice.²¹⁵ Wallerstein shrnuje pozici semiperiferie následujícími slovy: „*The semiperipheral states which have a relatively even mix of (core-like and periphery-like) production processes find themselves in the most difficult situation. Under pressure from core states and putting pressure on peripheral states, their major concern is to keep themselves from slipping into the periphery and to do what they can to advance themselves toward the core.*“²¹⁶

Semiperiferie je jedním z hlavních přímo Wallersteinových invencí, ale stále se jedná o jeden z nejkritizovanějších konceptů. Jak již bylo zmíněno, tak vágnost u definic je nejčastěji výtkou právě u kategorie semiperiferie. Terlouw například tvrdí, že v empirických výzkumech kategorizace zemí podle teorie světových systémů do roku 1992 se alespoň jedenkrát vyskytla každá země v kategorii semiperiferie, ale žádná země neobsadila tuto pozici ve všech výzkumech.²¹⁷ Na druhou stranu Wallerstein do kategorie semiperiferie Českou republiku/Československo zařadil pokaždé.²¹⁸

²¹⁵ WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004, s. 53.

²¹⁶ *Tamtéž*, s. 29.

²¹⁷ TERLOUW, Cornelius P.: *The regional geography of the world-system: External area, periphery, semiperiphery, core*. Utrecht 1992, s. 145.

²¹⁸ WALLERSTEIN, Immanuel: *The capitalist world-economy: essays*. Cambridge 2002, s. 57, 75.

3 Praktická část

V této části budou zvoleny znaky, které poslouží ke zhodnocení toho, zda Česká republika vykazuje známky ideálních teoretických příkladů jádra, semiperiferie či periferie. Tyto znaky budou rozděleny na hlavní a vedlejší. Hlavní znaky jsou znaky takové, které Wallerstein zmiňuje jako určující identifikátory k zařazení do jednotlivých kategorií (např. komplexita ekonomiky, výška mzdy apod.). Vedlejší znaky jsou takové znaky, které indikují jevy provázející tu skutečnost, že je země jádrem, semiperiferií nebo periferií (demokratičnost, životní úroveň apod.). Jednotlivé znaky jsou vybrány na základě studia Wallersteina a jeho publikací.

Nerovná směna se dá vysledovat na bohatství profitující země a opačně. V ekonomické oblasti je jeden ze základních a jednoduchých ukazatelů HDP na obyvatele. To je však velmi základní a přibližné. V teorii světových systémů je důležité se dívat na celkovou komplexitu ekonomiky a její zapojení do globálního trhu. Neméně důležitá je také analýza exportu a importu, a to jak relativního objemu, tak struktury. S tím souvisí také dominantnosti jednotlivých sektorů hospodářství (primární oproti sekundárnímu a terciárnímu). Tím se dostáváme ke kvazi-monopolům, pro které je důležité sledovat vědu a výzkum, a i ochranu jejich invencí.

Také pracovní síla hraje významnou roli ve Wallersteinově pojetí. U pracovní síly je klíčová, pro rozlišení kategorií jádra, semiperiferie a periferie, její kvalifikovanost a výše mzdy. Kvalifikovanost se odráží jak například v gramotnosti, tak v dosaženém vzdělání populace, což jen dokresluje rozdílnost životní úrovně v jednotlivých kategoriích zemí, s čímž je spojena i migrace. V tomto směru mohou napovědět i indexy vytvořené pro posouzení zemí světa. Je však stále třeba mít na paměti, že jednotlivé ukazatele samy o sobě nemohou určit pozici, kterou stát v moderním světovém systému zastává, ale vícero ukazatelů bráno dohromady může napomoci k určení přibližné polohy.

Mezi hlavní znaky jsou tedy zařazeny následující:

- HDP
- Věda a výzkum
- Sektory hospodářství
- Export a jeho složení
- Import a jeho složení
- Cena práce
- Migrace
- Efektivita státního aparátu

Mezi vedlejší znaky jsou tedy zařazeny následující:

- Zaměstnanost
- Gramotnost
- Vzdělání
- Index lidského kapitálu
- Index lidského rozvoje
- Index demokracie

3.1 Hlavní znaky

Jak lze vyčíst z tabulky č. 4 (HDP), tak na vrchní pozice se dostaly i státy, které lze považovat za daňové ráje nebo takové státy, jejichž bohatství je z větší míry tvořeno vývozem ropy. HDP nám tedy může napovědět, ale bylo by iluzorní jej pokládat za jediný ukazatel, který může odhalit pozici země v moderním světovém systému. Stále se však jedná v jisté formě o jeden z hlavních ukazatelů bohatství. Podíl České republiky je zde cca 0,34 % světového HDP při cca 0,15 % světové populace v roce 2019. Česká republika není považována za daňový ráj ani zemi s významným podílem lukrativních nerostných surovin na exportu. Umístění v horní pětině celkové tabulky lze tedy považovat spíše za znak země jádra, nebo alespoň směřující spíše tímto směrem.

Je třeba podotknout, že v tabulce č. 4 jsou samostatně vedena jednotlivá závislá území, která většinou obsazují vrchní polovinu tabulky. Ty ale ve většině případů nemůžeme počítat jako země jádra, jelikož jejich ekonomika je většinou založena na finančnictví, což odporuje výrobnímu způsobu, který Wallerstein definuje. Navíc se většinou jedná o závislá území právě států jádra, které tato území využívají.

Tabulka 4 HDP vybraných států a závislých území (sestupně) na obyvatele v paritě kupní síly (\$) v roce 2019.

Country Name	GDP per capita, PPP (\$)
Macao SAR, China	132655
Luxembourg	117342
Singapore	102573
Qatar	93771
Ireland	87380
Bermuda	85264
Cayman Islands	76748
Switzerland	72034
United Arab Emirates	71151
Norway	66799
United States	65280
Brunei Darussalam	64724
San Marino	63420
Hong Kong SAR, China	62106
Netherlands	59004
Denmark	58701
Iceland	58290
Austria	58076
Germany	55653
Sweden	54599
Belgium	54270
Kuwait	51962
Australia	51748
Finland	50322
Canada	49310
France	49072
United Kingdom	49041
Saudi Arabia	48948
Bahrain	47228
Malta	45938
New Zealand	45438
Italy	44334
Korea, Rep.	43045
Czech Republic	42847
...	
Madagascar	1687
Chad	1646
Malawi	1602
Liberia	1532
Mozambique	1336
Niger	1276
Somalia	1237
Congo, Dem. Rep.	1144
Central African Republic	985
Burundi	783

(Zdroj: Světová banka)

Věda a výzkum jsou klíčové pro utváření kvazi-monopolů, které jsou typickým znakem zemí jádra. V tabulce 5 je Česká republika na 19. místě z hlediska výdajů na vědu a výzkum vůči HDP v paritě kupní síly s necelými 2 %. Díky dominanci průmyslu se dá určitá vyšší míra výdajů na vědu a výzkum očekávat, ale i tato pozice řadí Českou republiku spíše mezi země jádra, příp. progresivní semiperiferie.

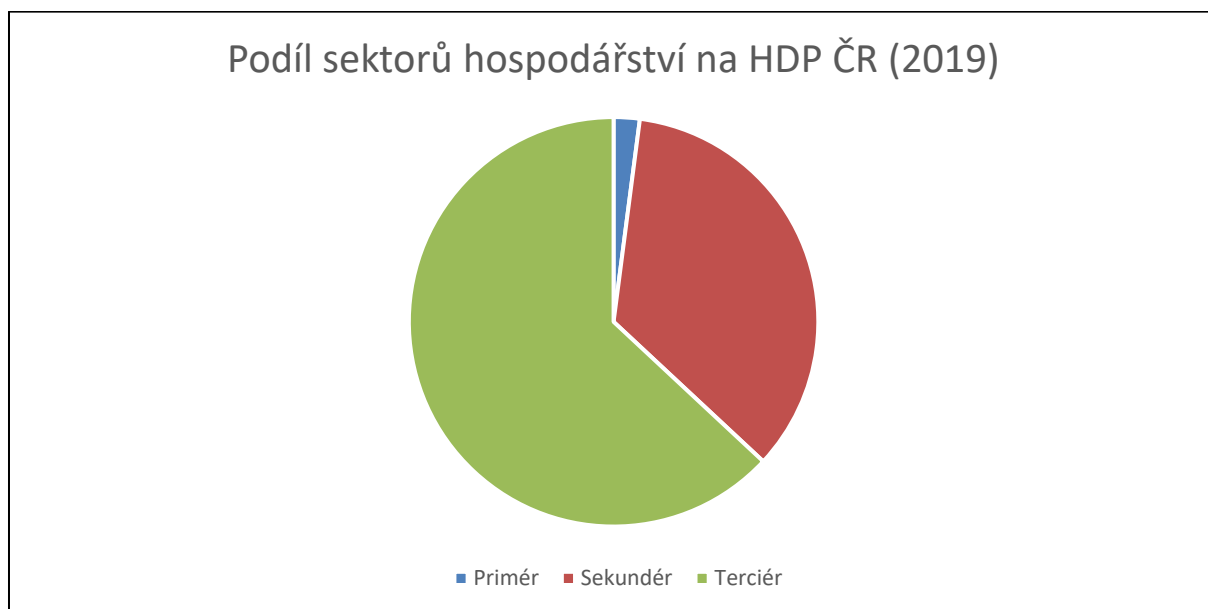
Tabulka 5 Podíl výdajů na vědu a výzkum ve vybraných státech vůči HDP v paritě kupní síly v roce 2019.

Rank	Country	% of GDP PPP
1	Israel	5,14
2	Korea, Rep.	4,63
3	Taiwan	3,49
4	Sweden	3,39
5	Japan	3,21
6	United States	3,18
7	Germany	3,17
8	Belgium	3,16
9	Switzerland	3,15
10	Austria	3,13
11	Denmark	2,89
12	Finland	2,80
13	Iceland	2,32
14	China	2,23
15	France	2,19
16	Netherlands	2,18
17	Norway	2,16
18	Slovenia	2,05
19	Czech Republic	1,93
20	Singapore	1,89

(Zdroj: OECD)

Některé z jednotlivých hospodářských sektorů významně determinuje geografická poloha (např. zemědělství, těžba surovin a cestovní ruch), takže je třeba pracovat s tímto ukazatelem opatrně. Zastoupení hospodářských sektorů z hlediska podílu na HDP i z hlediska zaměstnanosti v nich ale může napovědět o vyspělosti ekonomiky. V případě České republiky nabývají tyto ukazatele přibližně stejných hodnot – viz obr. 8 a 9. V České republice byla v roce 2019 zaměstnanost v průmyslu jedna z nejvyšších na světě (37,3 %), ovšem s postupným klesajícím trendem ve prospěch služeb (60,1 %), které je pouze lehkým světovým nadprůměrem (50,6 %), ale

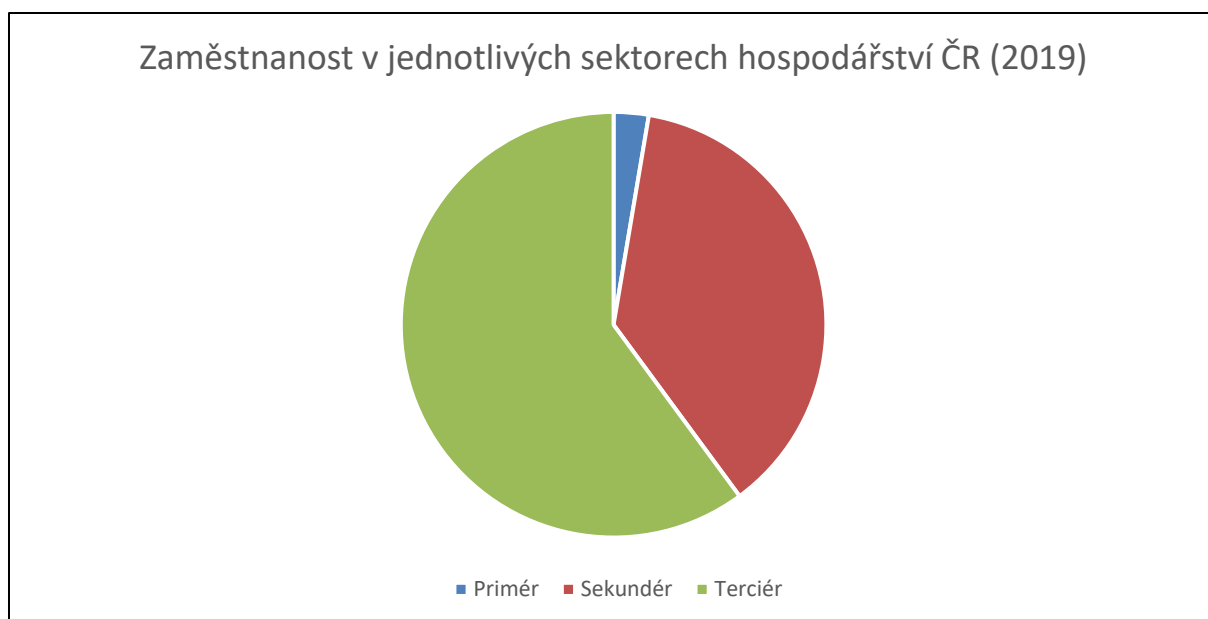
podprůměrem Evropské unie (70,7 %).²¹⁹ Z toho je ovšem možné vyčíst pouze to, že relativně slabé zastoupení priméru charakterizuje neperiferní stát, který nese znaky semiperiferie až jádra.

Obrázek 8 Podíl sektorů hospodářství na HDP ČR v roce 2019.

(Zdroj: Světová banka)

²¹⁹ Světová banka. *Employment in industry*. Dostupné z: https://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL.ZS?most_recent_value_desc=false. [cit. 25.3.2022].

Obrázek 9 Zaměstnanost v jednotlivých sektorech hospodářství ČR v roce 2019.

(Zdroj: Světová banka)

Export a jeho složení je jeden z nejdůležitějších znaků k určení kategorií zemí v moderním světovém systému podle Wallersteina. Jde tedy o to, s jakými produkty vstupuje na globální trhy. Obzvláště, když se jedná o menší zemi v sousedství, ale především v celní unii se státy, které mají značný spotřební potenciál. Data ohledně importu a exportu se různí podle organizace poskytující data (OSN, IMF, Světová banka apod.), ale je možné vysledovat stejný trend. Obě hodnoty jsou kolem 200 mld. USD, s tím, že import nabývá nižších hodnot o cca 20 mld. USD, ale saldo má rostoucí tendenci.²²⁰

Zbožovému exportu, jak můžeme vidět na obrázku 10 (klasifikace SITC Rev. 4), dominovaly stroje a dopravní prostředky s téměř 60% podílem následované ostatními výrobky zpracovatelského průmyslu s přibližně čtvrtinovým podílem, kdežto suroviny tvořily pouze 2,4 % exportu.²²¹

²²⁰ Světová banka. *Net trade in goods and services*. Dostupné z: https://data.worldbank.org/indicator/BN.GSR.GNFS.CD?end=2019&locations=CZ&most_recent_valued_desc=false&start=2000. [cit. 25.3.2022].

²²¹ Český statistický úřad. *Česká republika v mezinárodním srovnání (vybrané údaje)*. Praha 2021, s. 279.

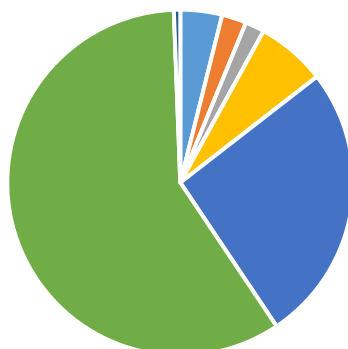
Když vezmeme v úvahu i služby, tak export podle hodnoty vyvezeného zboží vypadá následovně – viz obr. 11. Služby se podílejí na hodnotě exportu necelými 15 %, ale největší podíl tvoří stroje a vozidla s téměř 50% podílem a dalšími cca 20 % výroba materiálů a další výroba. Export surovin a paliv je naopak zastoupen pouze cca 3,5 %. Je však třeba poznamenat, že pod exportem paliv nalezneme také export elektrické energie.

Jak je vidět na obrázku 12, tak z hlediska cílových zemí exportu dominují jednoznačně země Evropy. Největší cílovou zemí je Německo, kam míří necelá třetina exportu, čehož dominantní většinu (téměř 90 %) tvoří právě výše zmíněné dominantní kategorie zboží exportu ČR. Téměř polovina exportu České republiky míří do sousedních zemí. To je způsobeno hlavně absencí přístupu k moři. Další menší část míří do Asie a Severní Ameriky, ale export do Afriky, Jižní Ameriky a Austrálie je svým podílem minimální.

Nejedná se o sktrukturu exportu periferie, ale ani o typicky jádrovou strukturu, jelikož má český export malý podíl služeb (relativně klesá v podílu, ale absolutně má stoupající tendenci, jenomže průmysl roste rychleji) a vysoký podíl průmyslových produktů. Můžeme tedy prohlásit, že z tohoto hlediska vykazuje Česká republika spíše znaky semiperiferie. Stejně tak o semiperifernosti vypovídají i cíle exportu – převážně blízké země v regionu.

Index ekonomické komplexity zase Českou republiku řadí mezi nejkompexnější země světa – viz tabulka 6. V roce 2019 zaujímala v tomto žebříčku 6. místo z celkem 133 sledovaných zemí světa. Tento index přiřazuje jednotlivým produktům vlastní index komplexity, který se vyvíjí od toho, kolik zemí exportuje tento produkt a technologické náročnosti produkce. Po konfrontaci s daty o exportu se vypočítá komplexita ekonomik jednotlivých států. Ta česká z toho tedy vychází jako velmi komplexní, ale jak bylo zmíněno výše, tak tato charakteristiky je typická jak pro země jádra, tak semiperiferie. Můžeme tedy spolehlivě říct, že se jedná o neperiferní charakteristiku, která řadí Českou republiku spíše mezi země jádra.

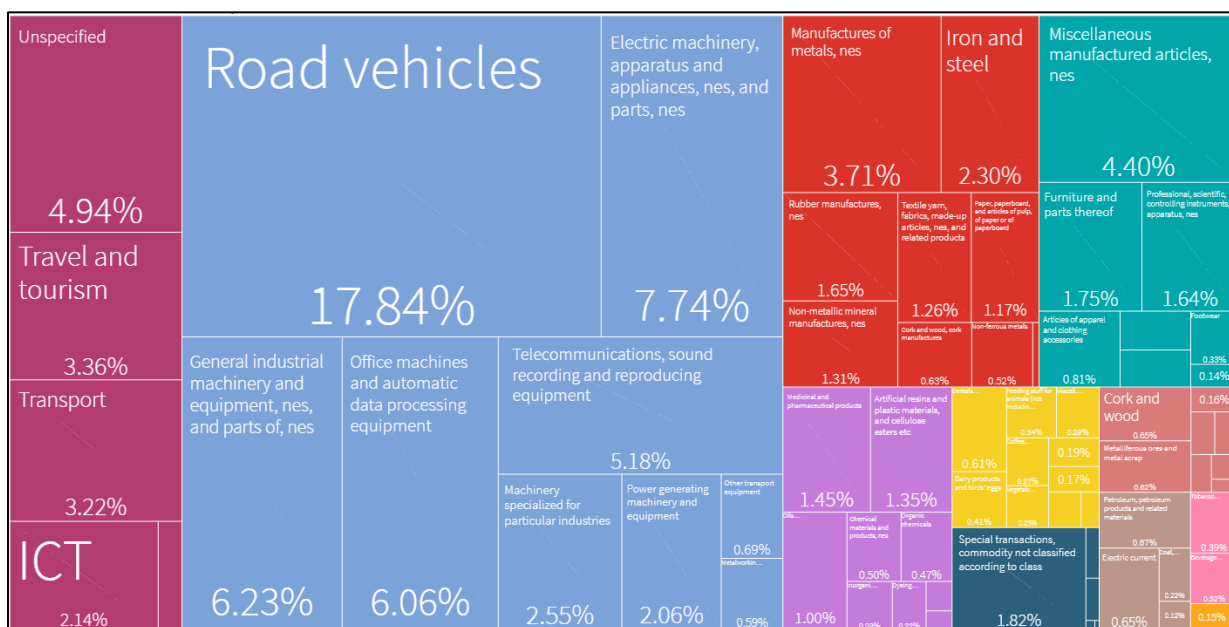
Zbožová struktura exportu ČR (2019)

- Potraviny, nápoje a tabák
- Minerální paliva, maziva a příb. mat.
- Ostatní výrobky zprac. průmyslu
- Komodity a předměty obchodu, j. n.
- Suroviny
- Chemikálie a příb. výr., j.n.
- Stroje a dopravní prostředky

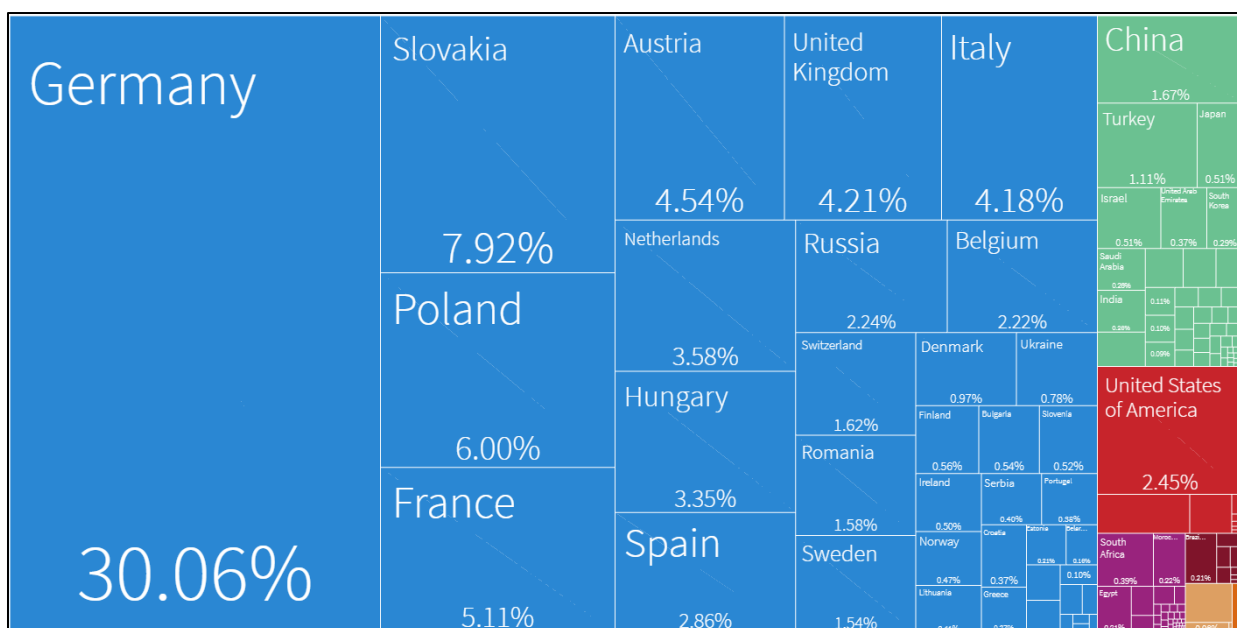
Obrázek 10 Zbožová struktura exportu ČR v roce 2019.

(Zdroj: ČSÚ)

Obrázek 11 Struktura exportu ČR v roce 2019.

(Zdroj: The Atlas of Economic Complexity)

Obrázek 12 Struktura exportu ČR podle cílové země v roce 2019.

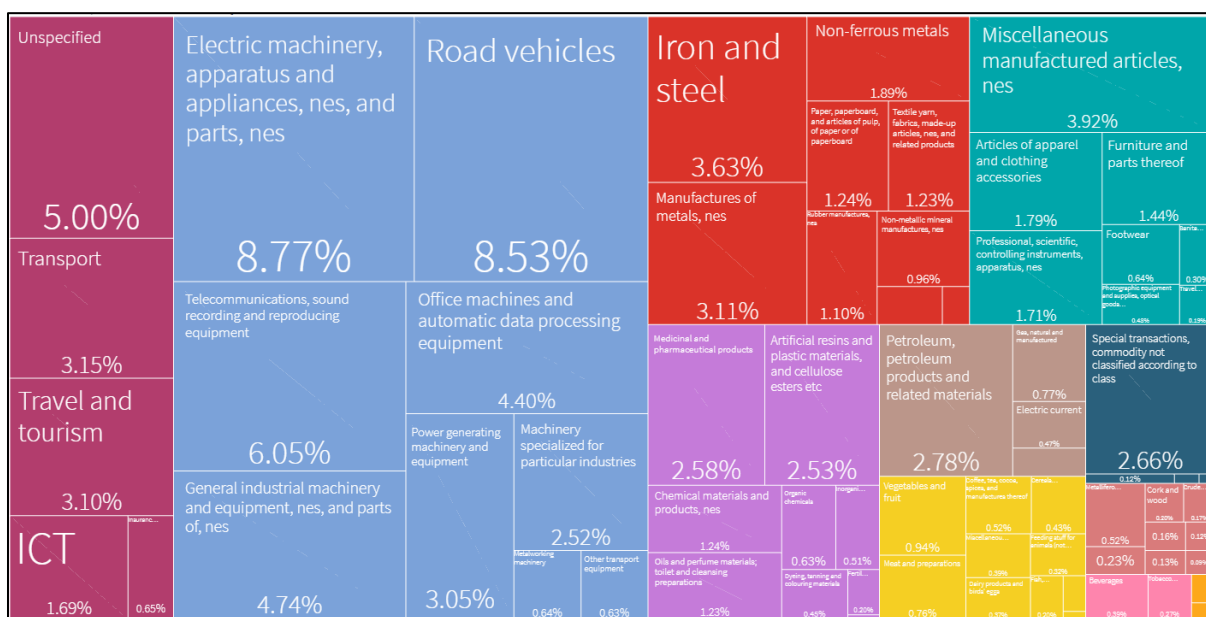
(Zdroj: The Atlas of Economic Complexity)

Tabulka 6 Státy s nejvyšším ECI (Economic complexity index) v roce 2019.

Rank	Country	ECI
1	Japan	2.487
2	Switzerland	2.132
3	Germany	2.066
4	South Korea	2.050
5	Singapore	1.997
6	Czechia	1.803
7	Austria	1.772
8	Sweden	1.749
9	Slovenia	1.637
10	Hungary	1.632
11	USA	1.568
12	UK	1.551
13	Finland	1.476
14	Slovakia	1.448
15	Italy	1.368

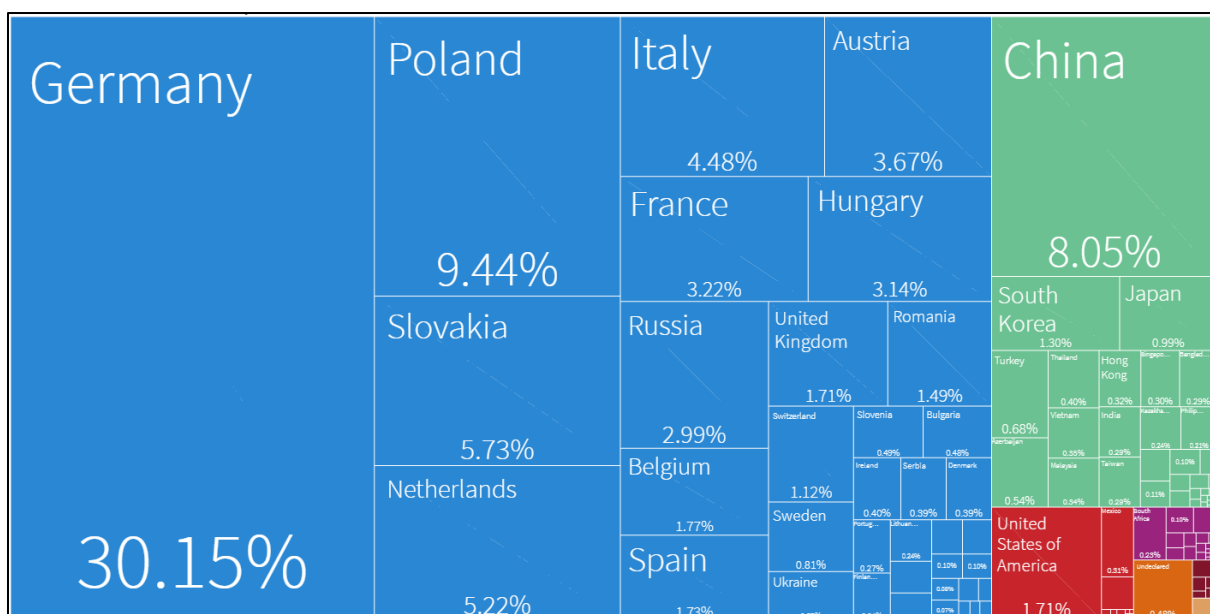
(Zdroj: The Atlas of Economic Complexity)

Co se týče importu a jeho složení, tak je dost podobný struktuře exportu. Jen se na úkor tří výše zmíněných dominantních sektorů exportu zvyšuje podíl chemikálií, paliv a potravin, a to na přibližně dvojnásobný podíl oproti exportu – viz obrázek 13. Oproti exportu je zde tedy větší podíl zboží s menší přidanou hodnotou. Podobnost importu s exportem lze očekávat i v zemích původu, kde znovu, byť v lehce menší míře, dominují evropské země v čele s Německem – viz obrázek 14. Na tomto obrázku si můžeme povšimnout nárůstu podílu východoasijských zemí, ale i přesto jsou hlavním původem importu geograficky blízké země. Import jako takový je (oproti exportu) sice trochu méně významný pro teorii světových systémů, ale i tady můžeme hovořit spíše o semiperiferním charakteru České republiky.

Obrázek 13 Struktura importu ČR v roce 2019.

(Zdroj: The Atlas of Economic Complexity)

Obrázek 14 Struktura importu ČR podle původní země v roce 2019.

(Zdroj: The Atlas of Economic Complexity)

Cena práce je také jedním z podstatných ukazatelů. Čím je nižší, tím perifernější poloha státu. V tabulce 7 můžeme vidět, že pozice České republiky je citelně vzdálena zemím, které figurují na vrcholu žebříčku, ale nepatří mezi ty nejlevnější. V žebříčku se nacházejí evropské státy, u kterých jsou tyto hodnoty nadprůměrné. K tabulce 7 je ještě nutné dodat, že se jedná o průměrnou cenu za pracovníka pro firmu po započtení mzdy a daní, a odečtení dotací. V České republice je tedy cena práce nižší než u zemí, které jsou považovány za země jádra, ale z celosvětového hlediska se stále jedná o nadprůměr. Lze tedy uvést, že z tohoto pohledu má Česká republika spíše semiperiferní charakter.

Tabulka 7 Cena práce ve vybraných zemích v EUR na hodinu v roce 2019.

Country	Labor cost in € per hour
Norway	50
Denmark	45
Luxembourg	42
Iceland	41
Belgium	41
Netherlands	37
France	37
Sweden	37
Germany	36
Austria	35
Finland	34
Ireland	33
Italy	29
United Kingdom	29
Spain	22
Slovenia	19
Cyprus	17
Greece	16
Malta	16
Portugal	14
Czechia	14
Estonia	13
Slovakia	13
Croatia	11
Poland	11
Latvia	10
Hungary	10
Lithuania	9
Romania	8
Bulgaria	6
Serbia	6

(Zdroj: Eurostat)

Imigrace a emigrace, která souvisí s cenou práce a obecným blahobytem může poukázat na jednu z kategorií států moderního světového systému. V zemi jádra lze očekávat silnou imigraci ze zemí periferie (příp. semiperiferie), kdežto v zemi periferie vyšší emigraci vlastních občanů. Do České republiky v roce 2019 imigrovalo 65 571 lidí a emigrovalo z ní 21 301, což dá dohromady kladné migrační saldo o hodnotě 44 270

lidí.²²² Jedná se tedy o přírůstek migrací asi o 4,1 člověka na 1000 obyvatel.²²³ Z hlediska občanství imigrantů a emigrantů bylo u všech kladné migrační saldo, a to s jedinou výjimkou, kterou byli občané ČR, jichž emigrovalo 3 825 (oproti 2 230 imigrantům, což znamená úbytek 1 595 lidí).²²⁴ Nejvíc cizinců, kteří imigrovali do České republiky měli občanství Ukrajiny (přes 20 tisíc lidí) následovaní občany Slovenska, Ruska a Rumunska.

Česká republika se snaží zlepšit podmínky pro imigraci pro „klíčové a vysoce kvalifikované zaměstnance“ z vybraných zemí (Ukrajina, Srbsko, Mongolsko a Filipíny k roku 2019), ale bylo rozhodnuto o rozšíření zemí i na další (Bělorusko, Černá Hora, Moldavsko, Kazachstán a Indie od roku 2021).²²⁵ Je tedy zřejmé, že v České republice nemůžeme mluvit o masivní emigraci vlastních občanů, ale naopak imigrace občanů cizích států ji značně převyšuje emigraci. I snaha o přilákání kvalifikovaných pracovníků z dalších zemí (třebaže geograficky omezená) jeví známky neperifernosti.²²⁶ V této oblasti jeví Česká republika spíše znaky bližší semiperiferii, případně lehce jádru.

Efektivita státního aparátu je v moderním světovém systému důležitá a její vysoká efektivita je znakem státu jádra. Nástroj *Worldwide Governance Indicators* Světové banky je i přes své nedostatky asi nejlepším nástrojem pro porovnání vnitřní „síly státu“ jak jí rozumí Wallerstein. WGI používá mnoho data s různou vahou, které nakonec vyústí v percentilové řazení států podle různých oblastí působnosti států. Z hodnot v tabulce 8 je zřejmé, že Česká republika se všemi hodnotami řadí mezi třetinu zemí s nejvyšší hodnotou. Z pohledu na zmíněnou tabulku můžeme vidět, že Česká republika zaostává nejvíce v kontrole korupce, ale z celosvětového pohledu se stále jedná o relativně dobré umístění. I přes menší zaostávání za zeměmi, které jsou

²²² Český statistický úřad. *Statistická ročenka České republiky 2020*. Praha 2020, s. 144.

²²³ Český statistický úřad. *Česká republika v mezinárodním srovnání (vybrané údaje)*. Praha 2021, s. 62.

²²⁴ Český statistický úřad. *Statistická ročenka České republiky 2020*. Praha 2020, s. 144.

²²⁵ PĚKNICOVÁ, Klára: *Poslanecká sněmovna schválila novelu zákona o pobytu cizinců, pomůže v oblasti bezpečnosti i ekonomiky*. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/poslanecka-snemovna-schvalila-novelu-zakona-o-pobytu-cizincu-pomuze-v-oblasti-bezpecnosti-i-ekonomiky.aspx>. [cit. 28.3.2022].

²²⁶ Periferní státy se snaží, podle Wallersteina, odlivu kvalifikované pracovní síly spíše zabránit, než aby lákaly tu cizí.

považovány za země jádra, můžeme Českou republiku považovat za zemi, která v oblasti efektivity státního aparátu vykazuje semiperiferní až lehce jádrový charakter.

Tabulka 8 Vybrané státy s hodnotami jednotlivých Worldwide Governance Indicators v percentilu všech zkoumaných zemí v roce 2019.

	ČR	Slovensko	Spojené království	USA	Německo	Haiti
Kontrola korupce	70,7	61,5	93,8	85,1	95,2	8,2
Efektivita vlády	78,4	73,6	90,9	91,3	92,8	1,4
Kvalita regulace	86,5	79,8	93,8	88,9	96,2	8,7
Vláda práva	82,2	70,2	91,8	89,9	92,3	16,8
Politická stabilita a absence násilí	80,2	68,4	63,2	52,8	65,6	17,5

(Zdroj: Světová banka)

3.2 Vedlejší znaky

Zaměstnanost je jedním z vedlejších znaků, který může svojí mírou napovědět pozici země v moderním světovém systému. Nízká nezaměstnanost bývá typická pro země semiperiferie. O něco vyšší lze čekat v zemích jádra, ale stále v míře, kdy nezpůsobuje problémy, kdežto na periferii je nejvyšší.

V tabulce 9 můžeme vidět, že Česká republika měla v roce 2019 čtvrtou nejnižší míru nezaměstnanosti (2,2 %) mezi sledovanými zeměmi (celosvětový průměr je 5,4 %), pročež se řadí mezi země s nejnižší mírou nezaměstnanosti ve světě, a s úplně nejnižší v Evropě. V tabulce nejsou zahrnuty všechny státy. Většinu států, pro které nebyla data jsou státy Afriky. Na základě těchto údajů lze tedy České republice přiřadit spíše semiperiferní pozici blíže jádru.

Tabulka 9 Míra nezaměstnanosti (v %) ve vybraných zemích v roce 2019.

Rank	Country	Unemployment rate
1	Thailand	1,2
2	Kuwait	1,3
3	Macao SAR	1,8
4	Czech Republic	2,2
5	Singapore	2,2
6	Vietnam	2,2
7	Japan	2,4
8	Switzerland	2,8
9	Hong Kong SAR	2,9
10	Seychelles	3,0
...		
93	The Bahamas	13,5
94	Albania	13,7
95	Turkey	13,8
96	Spain	13,9
97	Islamic Republic of Iran	16,8
98	Armenia	17,7
99	Greece	17,8
100	North Macedonia	17,9
101	Bosnia and Herzegovina	18,0
102	Sudan	22,1
103	South Africa	27,9

(Zdroj: Mezinárodní měnový fond)

Míra gramotnosti je průvodním znakem, který poukazuje na kvalifikovanost pracovní síly. Není možné mu však přiřadit přílišnou váhu. Jde spíše o to, zda se jednotlivé státy blíží k plné gramotnosti obyvatelstva nebo nějak významněji zaostávají. U semiperiferií můžeme očekávat nejvyšší gramotnost, jelikož se jich netýká (alespoň v takové míře) negramotnost u imigrantů z periferních států, kde bývá nejnižší. Tento ukazatel se dá státní politikou značně ovlivnit, čehož si můžeme všimnout například u zemí bývalého Sovětského svazu nebo Kuby. Zároveň je tento ukazatel složitější změřit, takže data nejsou k dispozici pro každý rok, jak si můžeme všimnout v tabulce 10, která uvádí nejnovější dostupná data k roku 2019 (celosvětový průměr v tom roce byl 86,48 % obyvatel). V tabulce 10 jsou země s nejvyšší gramotností a Česká republika na sedmém místě pouze potvrzuje, že v této charakteristice nejeví známky perifernosti, ale jádra. Stále se na světě můžeme setkat s několika africkými zeměmi (a Afghánistánem), které mají stále gramotnost pod 50 % populace.

Tabulka 10 Země s nejvyšší gramotností populace nad 15 let k roku 2019.

Rank	Country	Year	Literacy rate
1	North Korea	2008	99,998
2	Uzbekistan	2018	99,993
3	Ukraine	2012	99,974
4	San Marino	2018	99,916
5	Latvia	2018	99,889
6	Estonia	2011	99,886
7	Czechia	2016	99,833
8	Lithuania	2011	99,382
9	Tajikistan	2014	99,800
10	Cuba	2002	99,799

(Zdroj: UNESCO Institute for Statistics)

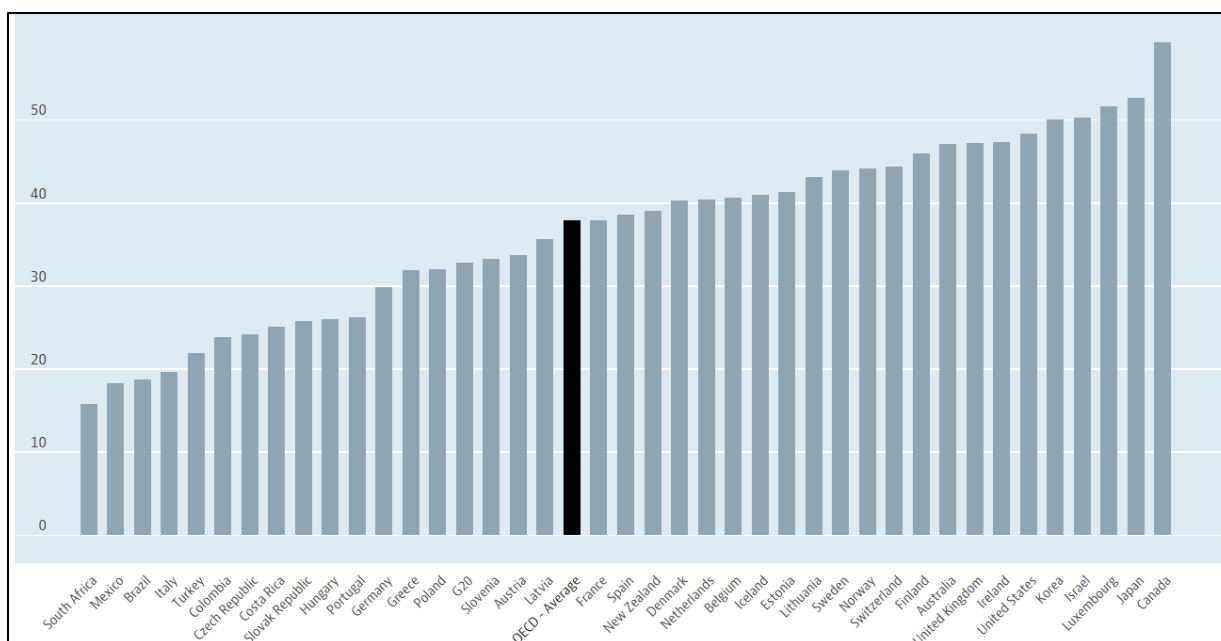
Vzdělání je dalším průvodním znakem kvalifikovanosti pracovní síly. Tady můžeme říct, že vyšší je znakem jádra a opačně je tomu u periferie. V tabulce 11 jsou státy, které se v měření indexu vzdělání podle OSN umístili na vrchních a spodních příčkách výsledku tohoto indexu. Tento index počítá s průměrnou dobou strávenou ve vzdělávání a tou očekávanou. Česká republika na 18. místě z 204 zemí zaujímá solidní postavení, které lze tímto považovat spíše za znak jádra.

Bereme-li v úvahu i podíl obyvatelstva, které má terciární vzdělání, což je v České republice 24,2 %, tak v porovnání s dalšími zeměmi nebo průměrem OECD (viz obrázek 15) vychází tento údaj jako podprůměrný. V ohledu vzdělání tedy můžeme mírnit předchozí hodnocení na přelom mezi semiperiferní a jádrovým charakterem s tím, že je blíže spíše semiperiferii.

Tabulka 11 Vybrané státy podle Education Index v roce 2019.

Rank	Country	Education Index
1	Germany	0.943
2	Norway	0.930
3	United Kingdom	0.928
4	Finland	0.927
5	Iceland	0.926
6	New Zealand	0.926
7	Australia	0.924
8	Ireland	0.922
9	Denmark	0.920
10	Sweden	0.918
11	Netherlands	0.914
12	Slovenia	0.910
13	Belgium	0.902
14	Switzerland	0.900
15	United States	0.900
16	Lithuania	0.898
17	Canada	0.894
18	Czechia	0.890
19	Israel	0.883
20	Latvia	0.883
...		
195	Senegal	0.345
196	Sudan	0.345
197	Ethiopia	0.341
198	Djibouti	0.325
199	Burkina Faso	0.312
200	South Sudan	0.307
201	Chad	0.288
202	Mali	0.286
203	Eritrea	0.269
204	Niger	0.249

(Zdroj: UNESCO Institute for Statistics)

Obrázek 15 Podíl obyvatel (25-64 let) ve vybraných zemích s terciárním vzděláním v roce 2019.

(Zdroj: OECD)

U zemí jádra můžeme očekávat vyšší hodnotu využití lidského potenciálu než u periferie. Je však potřeba zdůraznit, že některé země semiperiferie se snaží maximalizovat lidský kapitál, aby mohly konkurovat zemím jádra a třeba se i mezi ně časem zařadit. Index lidského kapitálu (Human Capital Index nebo HCI), kterým se zabývá Světová banka sleduje využití potenciálu občanů dané země, kdy klade důraz na zdravotnictví a vzdělávání. K roku 2019 nebyl publikován, ale ve vydání z roku 2020 se počítá s údaji, které měli k dispozici nejpozději v březnu roku 2020, což má k roku 2019 blíže než původní vydání v roce 2018, ale stále nejsou výrazněji ovlivněna pandemií.²²⁷

Česká republika se umístila v žebříčku zemí podle indexu lidského kapitálu na 24. místě (ze 158 sledovaných zemí) po boku Polska a Německa (viz tabulka 12). V této tabulce se na prvních místech umístily asijské země následované převážně

²²⁷ The World Bank: *The Human Capital Index 2020 Update*. Washington 2021, s. 1.

evropskými zeměmi, mezi kterými se nachází právě i Česká republika, která tady vykazuje známky země na pomezí jádra a semiperiferie.

Tabulka 12 Vybrané země podle indexu lidského kapitálu v roce 2020.

Rank	Country	HCI
1	Singapore	0.88
2	Hong Kong SAR, China	0.81
3	Japan	0.80
4	Korea, Rep.	0.80
5	Canada	0.80
...		
21	Cyprus	0.75
22	Denmark	0.75
23	Poland	0.75
24	Czech Republic	0.75
25	Germany	0.75
...		
154	Mali	0.32
155	Niger	0.32
156	South Sudan	0.31
157	Chad	0.30
158	Central African Republic	0.29

(Zdroj: Světová banka)

Index lidského rozvoje (HDI) používá OSN k zhodnocení životní úrovně obyvatel, kdy zde počítá s oblastmi vzdělání, zdraví a bohatství. Vyšší úroveň HDI lze očekávat u zemí jádra, kdežto u zemí periferie nižší. Česká republika má hodnotu indexu 0,900, což ji řadí na 27. místo ze 189 měřených zemí. V tabulce 13 můžeme vidět, že první místa žebříčku obsazují především země evropské, kdežto ta poslední země africké. Česká republika, která má srovnatelnou hodnotu HDI jako Francie, tedy v této charakteristice vykazuje známky na pomezí jádra a semiperiferie.

Tabulka 13 Vybrané země podle hodnoty HDI k roku 2019.

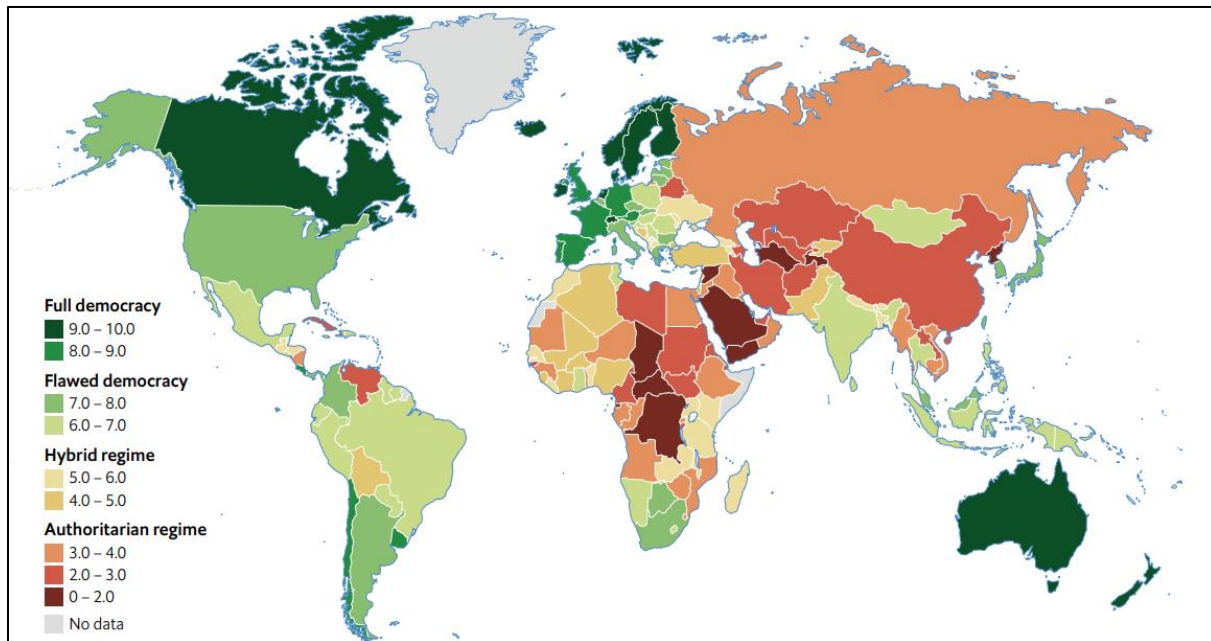
Rank	Country	HDI
1	Norway	0.957
2	Ireland	0.955
2	Switzerland	0.955
4	Hong Kong, China (SAR)	0.949
4	Iceland	0.949
6	Germany	0.947
7	Sweden	0.945
8	Australia	0.944
8	Netherlands	0.944
10	Denmark	0.940
...		
26	France	0.901
27	Czechia	0.900
28	Malta	0.895
...		
180	Eritrea	0.459
181	Mozambique	0.456
182	Burkina Faso	0.452
182	Sierra Leone	0.452
184	Mali	0.434
185	Burundi	0.433
185	South Sudan	0.433
187	Chad	0.398
188	Central African Republic	0.397
189	Niger	0.394

(Zdroj: United Nations Human Development Report Office)

Demokracie je dalším průvodním jevem zemí jádra. Země jádra mívají více demokratické zřízení než země periferie, ale není to nezbytně nutné. Index demokracie, který každoročně publikuje *Economist Intelligence Unit*. Zaměřuje se na pět kategorií – volební proces a pluralismus, fungování vlády, politická participace a politická kultura a občanská práva, načež rozlišuje čtyři typy kategorií států – úplná demokracie, nedokonalá demokracie, hybridní režimy a autoritářské režimy.²²⁸ Česká republika na 32. místě žebříčku patří mezi země s nedokonalou demokracií. Toto

²²⁸ The Economist Intelligence Unit. *Democracy Index 2019*. Londýn 2020, s. 3.

zařazení indikuje postavení České republiky v moderním světovém systému jako zemi bližší spíše kategorii jádra než periferie.

Obrázek 16 Mapa světa se znázorněním zemí podle indexu demokracie v roce 2019.

(Zdroj: The Economist Intelligence Unit 2020)

3.3 Vyhodnocení

Při vyhodnocení budou zrekapitulována hodnocení jednotlivých hlavních i vedlejších znaků. K tomuto zkrácenému slovnímu hodnocení bude přiřazeno označení vyjadřující ono hodnocení. Následně mu bude přiřazen ekvivalent hodnoty a její váha – viz tabulka 14. Pak bude vytvořena přehledná tabulka sumarizující hodnocení jednotlivých znaků – viz tabulka 15. Následně bude spočítán vážený průměr jednotlivých sledovaných znaků, jehož výsledek bude zanesen na osu periferie–semiperiferie–jádro a dále interpretován.

Je potřeba ovšem zdůraznit, že se jedná o ideální a teoretické vzory jádra, semiperiferie a periferie. Málokterá země bude vykazovat plnou shodu výsledků s některým z ideálních vzorů. Váha jednotlivých hodnot je rozdělena podle toho, zda byly zařazeny mezi znaky hlavní nebo vedlejší s tím, že jsou zde dvě výjimky. Hlavní znaky mají hodnotu 5 a vedlejší 2. Import a gramotnost mají hodnotu sniženu o jedna. Import totiž má ve Wallersteinově chápání moderního světového systému o něco menší vypovídající hodnotu než export. Gramotnost je obdobným případem, pouze ve vztahu ke vzdělání.

Tabulka 14 Legenda k tabulce 15.

Legenda – vyjádření charakteru státu		
slovy	označení	číslnou hodnotou
periferie	P	1
spíše periferie	P+	1,5
pomezí periferie a semiperiferie	P/S	2
semiperiferie spíše k periferii	S-	2,5
semiperiferie	S	3
semiperiferie spíše k jádru	S+	3,5
pomezí jádra a semiperiferie	J/S	4
spíše jádro	J-	4,5
jádro	J	5

Tabulka 15 Tabulka sumarizující hodnocení jednotlivých sledovaných znaků u ČR v roce 2019.

znaky		charakter	číselná hodnota	váha
hlavní	HDP	J/S	4	5
	Věda a výzkum	J-	4,5	5
	Sektory hospodářství	J/S	4	5
	Export a jeho složení	J/S	4	5
	Import a jeho složení	S	3	4
	Cena práce	S	3	5
	Migrace	S+	3,5	5
	Efektivita státního aparátu	S+	3,5	5
vedlejší	Zaměstnanost	S+	3,5	2
	Gramotnost	J	5	1
	Vzdělání	S+	3,5	2
	Index lidského kapitálu	J/S	4	2
	Index lidského rozvoje	J/S	4	2
	Index demokracie	S+	3,5	2

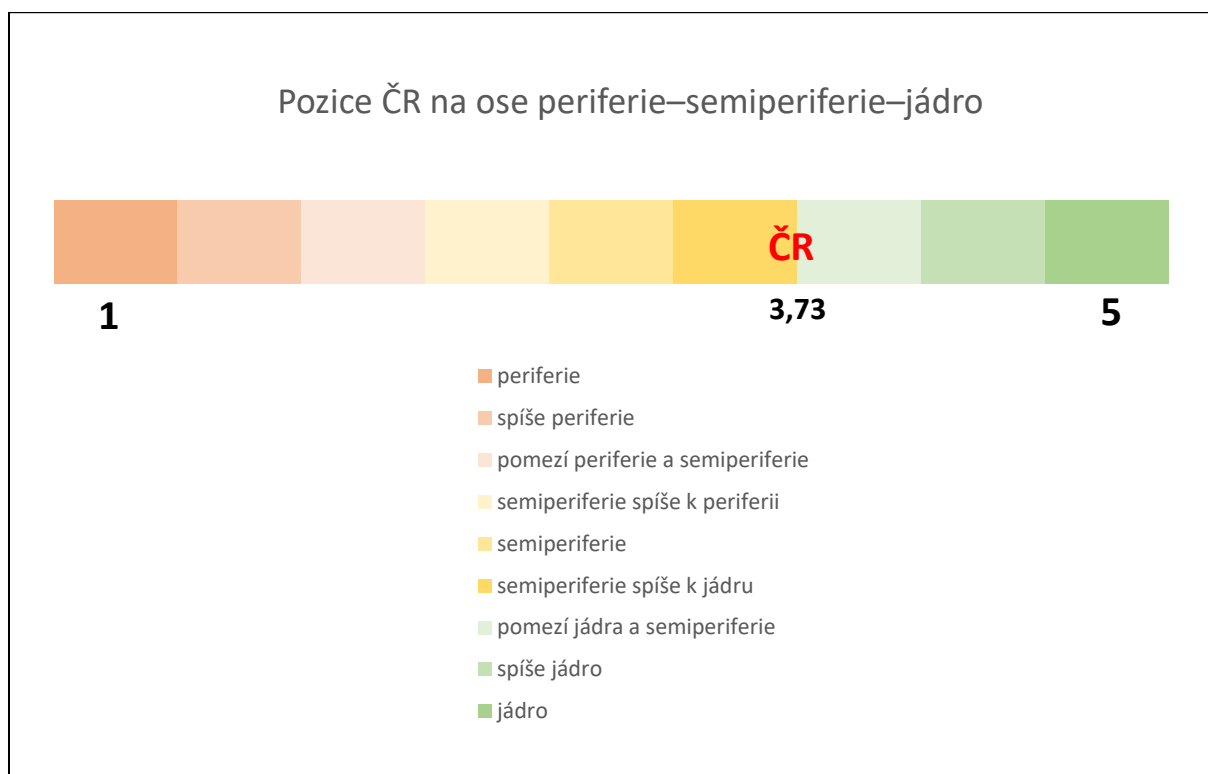
Tabulka 15 ukazuje, že z hlediska charakteru České republiky podle jednotlivých znaků se vyskytují pouze typy jádrové a semiperiferní. Periferní charakter nebyl zaznamenán ani jednou. Na základě toho tedy můžeme hned zpočátku vyloučit periferii jako kategorii, v které by se Česká republika měla v roce 2019 nacházet. V tabulce se nachází pouze tři charakteristiky, které byly interpretovány jako typické pro jednu z kategorií – dvě pro semiperiferii a jedna pro jádro. Ovšem ty typicky semiperiferní charakteristiky byly pro hlavní znaky, kdežto ten typicky jádrový pro vedlejší, navíc se sníženou hodnotou.

Z celkového pohledu vykazuje Česká republika vyšší (ve smyslu více směrem k jádru) skóre v oblasti ekonomiky a kvality života populace. Opačnou roli hraje cena práce, migrace obyvatelstva a zaměstnanost, která posouvá skóre dolů. Vyšší skóre v oblastech napojených na kvalifikovanost pracovní síly než v oblasti ceny práce, je vnímáno jako typický znak semiperiferie, která se snaží zlepšit svoji pozici (což se ČR ze střednědobého hlediska daří) a dostat se mezi země jádra, s čímž koresponduje i spíše semiperiferní charakter fungování státu.

Vážený průměr hodnot jednotlivých charakteristik tedy vypočítáme z dat v tabulce 15 následovně:

$$\frac{5 \cdot 4 + 4,5 \cdot 5 + 4 \cdot 5 + 4 \cdot 5 + 3 \cdot 4 + 3 \cdot 5 + 3,5 \cdot 5 + 3,5 \cdot 5 + 3,5 \cdot 2 + 5 \cdot 1 + 3,5 \cdot 2 + 4 \cdot 2 + 4 \cdot 2 + 3,5 \cdot 2}{5 + 5 + 5 + 5 + 4 + 5 + 5 + 5 + 2 + 1 + 2 + 2 + 2} = \frac{186,5}{50} = 3,73$$

Výsledná hodnota 3,73 se, na pomyslné ose 1 až 5, řadí na pomezí mezi kategoriemi „semiperiferie spíše k jádru“ (3,5) a „pomezí jádra a semiperiferie“ (4,0) – viz tabulka 14. Výsledná pozice České republiky je tedy spíše semiperiferního rázu, ale blíží se pozici jádra – viz obrázek 17.

Obrázek 17 Pozice ČR na ose periferie–semiperiferie–jádro podle vybraných ukazatelů v roce 2019.

4 Závěr

Diskuse o tom, zda se Česká republika přibližuje svojí úrovní zemím v západní Evropě a jaká je její současná pozice ve světě touto prací nekončí. To ani nebylo jejím cílem. Tato práce se snažila pouze o drobný příspěvek do této diskuse. Tento příspěvek se nesnaží ani o objektivní, ani o úplný obrázek skutečnosti. Nabízí jen další možný úhel pohledu na tuto problematiku. Zmiňovaným úhlem pohledu je teorie světových systémů v podání Immanuela Wallersteina.

Touto optikou se tedy tato práce snaží dívat na pozici České republiky ve světě k roku 2019. K tomu, aby bylo snazší pochopit kroky, které byly v této práci učiněny, byla struktura práce rozvržena tak, aby se postupně koncentrovalo zaměření od obecných teoretických předpokladů až ke konceptu kategorizace států světa na jádro, semiperiferie a periferie. To následuje praktická část, ve které byly na základě studia literatury zvoleny takové znaky, které, podle názoru autora práce, odráží Wallersteinovo chápání daného tématu. Data k jednotlivým znakům, které byli rozděleny na hlavní a vedlejší, pak byla jednotlivě interpretována. Tedy zda Česká republika má, při pohledu na data v roce 2019 u daného znaku, charakter jádra, semiperiferie nebo periferie (teoreticky ideálních příkladů). Posléze byla přiřazena hodnota každé možnosti charakteru a její váha. Váženým průměrem pak byla určena pozice České republiky na ose periferie–semiperiferie–jádro.

V minulosti autoři spojování s teorií světových systémů připisovali České republice pozici semiperiferie nebo periferie. I sám Wallerstein ji několikrát označil za semiperiferii. K totožnému závěru dospěla i tato práce, čímž je dosaženo hlavního cíle této práce – nalezení pozice České republiky jako semiperiferie v moderní světovém systému v roce 2019. Klasifikovat Českou republiku jako zemi semiperiferie není až tak jednoduché, jelikož vykazovala i znaky charakteristické spíše pro země jádra. Ani jeden ze sledovaných znaků však nevykazoval charakter země periferie. Charakter

spíše jádra bylo možné vysledovat především v oblastech, které se týkaly všeobecné úrovně života (vzdělávání, věda a výzkum, zdravotnictví apod.) a produkčních schopností hospodářství. Na druhou stranu typicky semiperiferní charakter byl přítomen v oblasti lidské práce (její cena, zaměstnanost), migrace a celkového fungování státu. V tomto aspektu naplňuje Česká republika popis státu semiperiferie, který se snaží o dosažení statusu jádra skrze relativně levnou, ale kvalifikovanou, pracovní sílu, která je schopná produkovat pokročilé výrobky. Pozice České republiky je tedy spíše semiperiferní, ale i přes vše výše zmíněné není typickou semiperiferií, nýbrž má na oné ose blíže k jádru. Na ose ideální periferie až jádra, kde 1 značí periferii, 3 semiperiferii a 5 jádro, vyšla v této práci pro Českou republiku v roce 2019 hodnota 3,73. Blíží se tedy k hranici přechodu k zemím jádra. Česká republika má tedy stále co zlepšovat, ale celkově na tom není nijak špatně. Některé spíše semiperiferní charakteristiky jako například nižší nezaměstnanost nemusí být nutně něčím z určitého úhlu pohledu špatným.

Mód přemýšlení o světě, který Wallerstein nabízí ještě stále není úplně vyčerpán. Wallersteinova interpretace sice v jistých ohledech už zastarala, ale pořád se dají nalézt lidé, kteří se teorii věnují a dále ji rozvíjejí. Stále, i po smrti hlavního představitele, nabízí teorie světových systémů nevšední pohled na svět kolem nás, jeho struktury a vývoj v čase.

5 Summary

As the title of the thesis says, this thesis tries to assess the position of the Czech Republic in the modern world system. More precisely in 2019, as this is the date closest to the present that is not affected by a global pandemic. However, this is not a world-system analysis, but rather using its perspective to look at the place in the world that the Czech Republic occupies. More precisely, it is meant to be Wallerstein's interpretation of this theory. The aim is therefore to find out whether the Czech Republic belongs to the periphery, semi-periphery or core countries, or whether it is a typical representative of them.

Familiarizing oneself with the literature on the topic (not only Wallerstein's, but also other authors on whom Wallerstein is based - Braudel, Fanon, Marx, etc.) and on their basis elaborating the theoretical part of the thesis is only the first precursor leading to the intended result. The structure of the theoretical part is designed so that the information presented is gradually concentrated towards the concept of periphery–semi-periphery–core. Wallerstein as a person is introduced in turn, followed by the context of the theory's emergence, and then the theory itself.

In the practical part, key features that distinguish the above-mentioned categories of states are selected on the basis of a study of Wallerstein's work. The data on each feature, which were divided into major and minor features, were then interpreted individually (i.e. what their character is in relation to the ideal example of each category of state). Subsequently, a value was assigned to each character option and its weight. The weighted arithmetic mean was then used to determine the position of the Czech Republic on the periphery–semi-periphery–core axis.

The data showed that the Czech Republic belongs to the semi-periphery, but classifying it as a semi-periphery country is not so simple, as it also exhibited features more characteristic of core countries. However, none of the observed features showed the character of a periphery country. The character of a core country could be traced

mainly in areas relating to the general standard of living (education, science and research, health, etc.) and the productive capacity of the economy. On the other hand, a typically semi-peripheral character was present in the areas of human labour (its price, employment), migration and the general functioning of the state.

6 Seznam použitých zdrojů

AMIN, Samir – ARRIGHI, Giovanni – FRANK, Andre Gunder – WALLERSTEIN, Immanuel: *Dynamics of Global Crisis*. New York 1982.

AMIN, Samir – ARRIGHI, Giovanni – FRANK, Andre Gunder – WALLERSTEIN, Immanuel: *Transforming the Revolution: Social Movements and the World-System*. New York 1990.

ANDERSON, William: *United Nations: World Systems Theory*. 2021. Dostupné z: <https://schoolworkhelper.net/united-nations-world-systems-theory/>. [cit. 3.4.2022].

ASCHOFF, Nicole: *Immanuel Wallerstein zůstal antikapitalistou až do konce*. Překlad Otakar Bureš. 20.9.2019. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2019/09/immanuel-wallerstein-zustal-antikapitalistou-az-do-konce/>. [cit. 22.2.2022].

ASCHOFF, Nicole: *The Brilliant Immanuel Wallerstein Was an Anticapitalist Until the End*. 5.9.2019. Dostupné z: <https://www.jacobinmag.com/2019/09/immanuel-wallerstein-world-systems-theory>. [cit. 22.2.2022].

BABONES Salvatore J.: *The Country-Level Income Structure of the World Economy*. Journal of world-systems research, 2005, 11(1), s. 29–55.

BABONES, Salvatore J. a CHASE-DUNN, Christopher (eds.): *Routledge Handbook of World-Systems Analysis*. Londýn 2012.

Beverly Silver. The Arrighi Center. Dostupné z: <https://twitter.com/arrighicenter/status/1168672766897377280/photo/1>. [cit. 20.2.2022].

BRAUDEL, Fernand: *A History of Civilizations*. Londýn 1995.

BRAUDEL, Fernand: *Dynamika kapitalismu*. Praha 1999.

BRAUDEL, Fernand: *Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. Paríž 1949.

COBAN, Lou: World trade map. 2010. Dostupné z:
https://cs.m.wikipedia.org/wiki/Soubor:World_trade_map.PNG. [cit. 22.3.2022].

ČERNÝ, Karel: *Immanuel Wallerstein: Historie kapitalismu, globální nerovnosti a světová revoluce*. Soudobé dějiny, 2021, 28(2), s. 390–432.

Český statistický úřad. *Česká republika v mezinárodním srovnání (vybrané údaje)*. Praha 2021.

Český statistický úřad. *Statistická ročenka České republiky 2020*. Praha 2020.

DICKEN, Peter: *Global shift: mapping the changing contours of the world economy*. New York 2015.

DUNAWAY, Wilma A. a CLELLAND, Donald A.: *Moving toward Theory for the 21st Century: The Centrality of Nonwestern Semiperipheries to World Ethnic/Racial Inequality*. Journal of World-Systems Research. 2017, 23(2), s. 400–464.

En memoria de Immanuel Wallerstein. Dostupné z:
<https://www.servindi.org/actualidad-noticias/02/09/2019/en-memoria-de-immanuel-wallerstein>. [cit. 20.2.2022].

FBC Inaugural Conference 1977. Dostupné z:
<https://www.binghamton.edu/fbc/photo-album.html>. [cit. 20.2.2022].

Fernand Braudel Center. Dostupné z
<https://www.binghamton.edu/fbc/index.html>. [cit. 15.2.2022].

Fernand Braudel Center. Komentáře. Dostupné z:
<https://www.binghamton.edu/fbc/commentaries/czech.html>. [cit. 12.12.2021].

HENDRIKS, Durin: Updated Map of The World According To World Systems Theory. 2021. Dostupné z:
https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/nb4jqw/updated_map_of_the_world_according_to_world/. [cit. 25.3.2022].

HOLUBEC, Stanislav: *Immanuel Maurice Wallerstein (1930-2019)*. Sociologický časopis. 2019, 55(5), s. 661–663.

HOLUBEC, Stanislav: *Moderní světový systém Immanuela Wallersteina: čtyřicet let vývoje jednoho paradigmatu a jeho reflexe*. Český časopis historický, 2017, 115(2), s. 440–479.

HOLUBEC, Stanislav: *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha 2009.

HOLUBEC, Stanislav: *Teorie světového systému Immanuela Wallersteina* (disertační práce). Praha 2006.

CHARTIER, Roger: *Na pokraji útesu*. Praha 2010.

CHASE-DUNN Christopher, KAWANO Yukio a BREWER Benjamin D.: Appendix. Příloha k článku CHASE-DUNN Christopher, KAWANO Yukio a BREWER Benjamin D.: *Trade Globalization since 1795: Waves of Integration in the World-System*. American Sociological Review. 2000, 65(1), s. 77–95. Dostupné z: <https://irows.ucr.edu/cd/appendices/asr00/asr00app.htm>. [cit. 22.3.2022].

CHASE-DUNN Christopher, KAWANO Yukio a BREWER Benjamin D.: *Trade Globalization since 1795: Waves of Integration in the World-System*. American Sociological Review. 2000, 65(1), s. 77–95.

CHENG, Enfu a ZHAI, Chan: *China as a “Quasi-Center” in the World Economic System: Developing a New “Center–Quasi-center–Semi-periphery–Periphery” Theory*. World Review of Political Economy, 2021, 12(1), s. 4–26.

CHROMÝ, Pavel a ŠIFTA, Miroslav: *Kdo vládne globálním systémům?* Geografické rozhledy. 2018, 27(4), s. 4–7.

CHROMÝ, Pavel a ŠIFTA, Miroslav: *Wallerstein vs. Huntington – nejznámější koncepce globálního systému*. Online příloha. Dostupné z: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/861994/mod_resource/content/0/wallerstein-vs-huntington-nejznamejsi-koncepce-globalniho-systemu.pdf. [cit. 24.3.2022].

IMMANUEL WALLERSTEIN CURRICULUM VITAE. 2009. Dostupné z:

<https://iwallerstein.com/about/>. [cit. 12.12.2021].

Immanuel Wallerstein. Dostupné z: <https://blisty.cz/authors/272>. [cit. 28.2.2022].

ISA Award for Excellence in Research and Practice. Dostupné z: <https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/isa-award-for-excellence-in-research-and-practice>. [cit. 25.2.2022].

List of presidents. Dostupné z: <https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/history-of-isa/isa-past-presidents/list-of-presidents>. [cit. 25.2.2022].

MCKAY, Jared. A representation of the organic or stable regions of the core, periphery, and semiperiphery between 1975–2002. 2017. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=World-systems_theory&diff=775864101&oldid=774589977#/media/File:Core,_periphery,_and_semiperiphery,_1975_-_2002_.png. [cit. 23.3.2022].

MCKELVEY, Charles: *Wallerstein: A Critique*. 2013. Dostupné z: <https://www.globallearning-cuba.com/blog-umlthe-view-from-the-southuml/wallerstein-a-critique>. [cit. 10.4.2022].

PĚKNICOVÁ, Klára: *Poslanecká sněmovna schválila novelu zákona o pobytu cizinců, pomůže v oblasti bezpečnosti i ekonomiky*. Dostupné z:

<https://www.mvcr.cz/clanek/poslanecka-snemovna-schvalila-novelu-zakona-o-pobytu-cizincu-pomuze-v-oblasti-bezpecnosti-i-ekonomiky.aspx>. [cit. 28.3.2022].

Porto Alegre Manifesto in English. Dostupné z:

<https://www.opendemocracy.net/en/porto-alegre-manifesto-in-english/>. [cit. 22.3.2022].

Publications. Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences.

Dostupné z: <https://www.binghamton.edu/fbc/publications/gulbenkian.html>. [cit. 20.2.2022].

REIFER, Tom: *Histories of the Present: Giovanni Arrighi, the Longue Duree of Geohistorical Capitalism, and the Current Crisis*. Dostupné z:

<https://www.tni.org/en/article/histories-of-the-present-giovanni-arrighi-the-longue-duree-of-geohistorical-capitalism-and>. [cit. 22.1.2022].

Rozhovor s Immanuelem Wallersteinem na UNAM. Dostupné z:

<https://youtu.be/XWr7bA6kMaU>. [cit. 26.2.2022].

Světová banka. *Employment in industry*. Dostupné z:

https://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL.ZS?most_recent_value_desc=false. [cit. 25.3.2022].

Světová banka. *Net trade in goods and services*. Dostupné z:

https://data.worldbank.org/indicator/BN.GSR.GNFS.CD?end=2019&locations=CZ&most_recent_value_desc=false&start=2000. [cit. 25.3.2022].

TERLOUW, Cornelius P.: *The regional geography of the world-system: External area, periphery, semiperiphery, core*. Utrecht 1992.

TERLOUW, Kees: *World-systems analysis*. In: *Handbook on the Geographies of Globalization*. Cheltenham 2018, s. 84–95.

The Economist Intelligence Unit. *Democracy Index 2019*. Londýn 2020.

The World Bank: *The Human Capital Index 2020 Update*. Washington 2021.

WALLERSTEIN, Immanuel a HOPKINS, Terence K. a kol.: *World-Systems Analysis: Theory and Methodology*. Beverly Hills 1982.

WALLERSTEIN, Immanuel, AGUIRRE ROJAS, Carlos Antonio a LEMERT, Charles: *Uncertain Worlds: World-systems Analysis in Changing Times*. New York 2012.

WALLERSTEIN, Immanuel: *Evropský univerzalizmus – Rétorika moci*. Praha 2008.

WALLERSTEIN, Immanuel: *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-systems*. Cambridge 1991.

WALLERSTEIN, Immanuel: *Kam směřují sociální vědy: zpráva Gulbenkianovy komise o restrukturaaci sociálních věd*. Praha 1998.

WALLERSTEIN, Immanuel: *Má kapitalismus budoucnost?* Praha 2016.

WALLERSTEIN, Immanuel: *Samir Amin: Comrade in the Struggle*. 2018.

<https://iwallerstein.com/samir-amin-comrade-in-the-struggle/>. [cit. 25.3.2022].

WALLERSTEIN, Immanuel: *Semi-Peripheral Countries and the Contemporary World Crisis*. *Theory and Society*. 1976, 3(4), s. 461–483.

WALLERSTEIN, Immanuel: *The capitalist world-economy: essays*. Cambridge 2002.

WALLERSTEIN, Immanuel: *The End of the World As We Know It: Social Science for the Twenty-first Century*. Minneapolis 1999.

WALLERSTEIN, Immanuel: *The Essential Wallerstein*. New York 2000.

WALLERSTEIN, Immanuel: *The Itinerary of World-Systems Analysis; or, How to Resist Becoming a Theory*. Dostupné z: <https://iwallerstein.com/the-itinerary-of-world-systems-analysis-or-how-to-resist-becoming-a-theory/>. [cit. 7.3.2022].

WALLERSTEIN, Immanuel: *The Modern World-System, vol. IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*. Londýn 2011.

WALLERSTEIN, Immanuel: *The Uncertainties of Knowledge*. Philadelphia 2004.

WALLERSTEIN, Immanuel: *This is the end; this is the beginning*. Dostupné z: <https://iwallerstein.com/this-is-the-end-this-is-the-beginning/>. [cit. 20.2.2022].

WALLERSTEIN, Immanuel: *Unthinking Social Science: The Limits of Nineteenth Century Paradigms*. Cambridge 1991.

WALLERSTEIN, Immanuel: *Úpadek americké moci – USA v chaotickém světě*. Praha 2005.

WALLERSTEIN, Immanuel: *Utopistika. Historické rozhodování ve 21. století*. Praha 2006.

WALLERSTEIN, Immanuel: *World-systems analysis as a knowledge movement*. In: BABONES, Salvatore J. a CHASE-DUNN, Christopher (eds.): *Routledge Handbook of World-Systems Analysis*. Londýn 2012, s. 515–521.

WALLERSTEIN, Immanuel: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham 2004.

7 Seznam tabulek a obrázků

Tabulka 1 Rozdělení států světa na kategorie periferie, semiperiferie a jádro v letech 1908 až 1995 podle Chase-Dunna a kol. 2000.	47
Tabulka 2 Typičtí zástupci daných kategorií ve světě v letech 1975 až 2002 podle Babonese 2005.	49
Tabulka 3 Jednotlivé státy jako zástupci daných kategorií ve světě v roce 2015 podle Dunawayové a Clellanda 2017.	51
Tabulka 4 HDP vybraných států a závislých území (sestupně) na obyvatele v paritě kupní síly (\$) v roce 2019.	61
Tabulka 5 Podíl výdajů na vědu a výzkum ve vybraných státech vůči HDP v paritě kupní síly v roce 2019.	62
Tabulka 6 Státy s nejvyšším ECI (Economic complexity index) v roce 2019.	67
Tabulka 7 Cena práce ve vybraných zemích v EUR na hodinu v roce 2019.	70
Tabulka 8 Vybrané státy s hodnotami jednotlivých Worldwide Governance Indicators v percentilu všech zkoumaných zemí v roce 2019.	72
Tabulka 9 Míra nezaměstnanosti (v %) ve vybraných zemích v roce 2019.	73
Tabulka 10 Země s nejvyšší gramotností populace nad 15 let.	74
Tabulka 11 Vybrané státy podle Education Index v roce 2019.	75
Tabulka 12 Vybrané země podle indexu lidského kapitálu v roce 2020.	77
Tabulka 13 Vybrané země podle hodnoty HDI k roku 2019.	78
Tabulka 14 Legenda k tabulce 15.	80
Tabulka 15 Tabulka sumarizující hodnocení jednotlivých sledovaných znaků u ČR v roce 2019.	81

Obrázek 1 Model Wallersteinovy teorie světových systémů (schéma oběhu mezi jádrem, semiperiferií a periferií v moderním světovém systému).....	12
Obrázek 2 Mapa světa podle teorie světových systémů a model interakce jádra, semiperiferie a periferie.....	14
Obrázek 3 Vývoj moderního světového systému, začlenění jednotlivých částí světa a jeho fáze.	38
Obrázek 4 Mapy vývoje moderního světového systému v čase a prostoru	39
Obrázek 5 Mapa s rozdělením států světa na kategorie periferie, semiperiferie a jádro na základě rozdělení Chase-Dunna a kol. 2000.	46
Obrázek 6 Mapa s rozdělením států světa na kategorie periferie, semiperiferie a jádro v letech 1975 až 2002 na základě rozdělení Babonese 2005.	48
Obrázek 7 Mapa s rozdělením států světa na kategorie periferie, semiperiferie a jádro v roce 2015 na základě rozdělení Dunawayové a Clellanda 2017.....	50
Obrázek 8 Podíl sektorů hospodářství na HDP ČR v roce 2019.....	63
Obrázek 9 Zaměstnanost v jednotlivých sektorech hospodářství ČR v roce 2019.	64
Obrázek 10 Zbožová struktura exportu ČR v roce 2019.....	66
Obrázek 11 Struktura exportu ČR v roce 2019.....	66
Obrázek 12 Struktura exportu ČR podle cílové země v roce 2019.....	67
Obrázek 13 Struktura importu ČR v roce 2019.	68
Obrázek 14 Struktura importu ČR podle původní země v roce 2019.	69
Obrázek 15 Podíl obyvatel (25-64 let) ve vybraných zemích s terciárním vzděláním v roce 2019.	76
Obrázek 16 Mapa světa se znázorněním zemí podle indexu demokracie v roce 2019.	79
Obrázek 17 Pozice ČR na ose periferie-semiperiferie-jádro podle vybraných ukazatelů v roce 2019.	82

8 Seznam příloh

Příloha č. 1 Fernand Braudel a Immanuel Wallerstein.

Příloha č. 2 „Gang čtyř“.

Příloha č. 3 Subcomandante Marcos a Immanuel Wallerstein.

Příloha č. 1:

Příloha č. 1 Fernand Braudel a Immanuel Wallerstein na inaugurační konferenci k založení Centra Fernanda Braudela na Binghamtonské univerzitě.

Zdroj: FBC Inaugural Conference 1977. Dostupné z:

<https://www.binghamton.edu/fbc/photo-album.html>. [cit. 20.2.2022].

Příloha č. 2:

Příloha č. 2 (Zleva) Samir Amin, Immanuel Wallerstein, Giovanni Arrighi a Andre Gunder Frank při společném podpisu knih v Rio de Janeiro v roce 2003.

Zdroj: Beverly Silver. The Arrighi Center. Dostupné z:

<https://twitter.com/arrighicenter/status/1168672766897377280/photo/1>. [cit.

20.2.2022].

Příloha č. 3:

Příloha č. 3 Subcomandante Marcos a Immanuel Wallerstein na prvním Mezinárodním kolokviu na památku Andrése Aubryho (Coloquio Internacional In Memoriam Andrés Aubry) v San Cristobal de las Casas (Chiapas) ve dnech od 13. do 17. prosince 2017. Foto pořízeno první den konference, tedy 13. prosince 2017, kdy měl mít podle programu hned v prvním bloku svůj příspěvek Wallerstein.

Zdroj: En memoria de Immanuel Wallerstein. Dostupné z:

<https://www.servindi.org/actualidad-noticias/02/09/2019/en-memoria-de-immanuel-wallerstein>. [cit. 20.2.2022].